



कर बुलेटिन

Tax Bulletin

http://www.ird.gov.np

आन्तरिक राजस्व विभागको प्रकाशन

वर्ष २, अङ्क ११, २०७२ वैशाख Vol 2, Issue 11, May 2015

राजस्व संकलन १६ प्रतिशतले वृद्धि

काठमाडौं । आर्थिक वर्ष २०७१/०७२ चैत मसान्तसम्मको राजस्व संकलनमा गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा करिव १६ प्रतिशतले वृद्धि भएको आन्तरिक राजस्व विभागमा वैशाख ८ गते आयोजित मासिक समीक्षा कार्यक्रममा प्रस्तुत गरिएको छ । आर्थिक वर्ष २०७१/०७२ को चैत महिनासम्मको राजस्व संकलनको लक्ष्य रु. १ खर्व १६ अर्व ८९ करोड १८ लाख ६९ हजार रहेकोमा

Sector wise Revenue Collection (upto 2071 Chaitra)				
Sector	Target (Rs.bn)	Collection (Rs. bn)	Achievement (%)	Growth Rate (%)
Income Tax	55.62	57.00	102	18
Rental Income Tax	3.72	1.82	49	15
Interest Income Tax	5.62	4.58	81	3
Total Income Tax	64.98	63.40	98	17
VAT (domestic)	29.25	28.52	98	17
Excise (domestic)	21.79	20.66	95	14
Education Service Fee	0.41	0.38	94	8
Health Service Tax	0.45	0.52	115	32
Grand Total	116.89	113.50	97	16

Deficit in collection: Rs 3.39 bn

रु. १ खर्व १३ अर्व ५० करोड ५६ लाख २६ हजार संकलन भई लक्ष्यको तुलनामा ९७ प्रतिशतको प्रगति भएको छ । शिर्षकगत रूपमा हेर्दा आयकर तर्फ रु. ६३ अर्व ४० करोड ७९ लाख ७५ हजार, मूल्य अभिवृद्धि कर रु. २८ अर्व ५२ करोड ९४ लाख १८ हजार र अन्तःशुल्क तर्फ

बाँकी ६ पेजमा....

भग्नावशेष हटाउन कर्मचारी परिचालित



आन्तरिक राजस्व विभागका महानिर्देशक श्री चुडामणि शर्मा लगायत कर्मचारीहरू

काठमाडौं । २०७२ वैशाख १२ को विनाशकारी महाभूकम्पबाट क्षतिग्रस्त संरचनाहरूका भग्नावशेष हटाउने र सरसफाई गर्ने कार्यलाई शिघ्रताका साथ सम्पन्न गर्न नेपाल सरकारको निर्णयानुसार ललितपुरको खोकनामा वैशाख २६ गते शनिवार विहान ६.४५ बजे देखि १० बजेसम्म भग्नावशेष हटाउने कार्य भएको छ ।

अर्थ सचिव श्री सुमन शर्मा, राजस्व सचिव श्री नवराज

भण्डारी, सिंचाइ सचिव श्री माधव ढकाल, आन्तरिक राजस्व विभागका महानिर्देशक श्री चुडामणि शर्मा, विभागकै उपमहानिर्देशकहरू श्री चन्द्रकला पौडेल, श्री लक्ष्मीप्रसाद यादव, विभागकै निर्देशकहरू र काठमाडौं उपत्यका भित्रका सबै आन्तरिक राजस्व कार्यालय, सबै करदाता सेवा कार्यालय र ठूला करदाता कार्यालयका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

ललितपुर जिल्ला कार्य विनायक नगरपालिका वडा नं. ९, हाल ललितपुर जिल्ला खोकना गाउँ विकास समिति कुटुपुखुटोल वडा नं. ५ र ८ को कोइलाची चोक (गाँचा मन्दिर) देखि कुतुपुखुटोल, ढोकासी टोल, श्री रुद्रायणी मा.वि., वाखाचौक (गुम्वाक्षेत्र)मा भग्नावशेष हटाउने कार्य भएको थियो । भग्नावशेष हटाउने कार्यमा महिला सचेतना केन्द्र, आमा समूह, जितापुर सहकारी संस्था, श्रीकाली सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति परिवार, गुम्वा व्यवस्थापन समिति परिवार समेतको सहभागिता रहेको थियो ।

आँखीभ्याल

राहत कोषमा आन्तरिक राजस्व विभागको उल्लेखनीय योगदान

पृष्ठ ३

आयकर तथा मूल्यअभिवृद्धि करवीचको अन्तरसम्बन्ध

पृष्ठ १२

कर परीक्षणका विविध पक्षहरू

पृष्ठ २७



हामी अहिले २०७२ वैशाख १२ मा गएको विनाशकारी महाभूकम्पले सिर्जना गरेको राष्ट्रिय विपत्तिको संघारमा छौं। जसको कारण मुलुकमा ठूलो जनधनको क्षति भई राहत र उद्धारका लागि सबै जुट्नु पर्ने अवस्था सिर्जना भएको छ। यो विनाशकारी महाभूकम्पले कर परिवारमा पनि अपुरणीय क्षति पुऱ्याएको छ। उक्त घटनामा सदा आफ्नो जिम्मेवारीमा समर्पण रहने कर्तव्यनिष्ठ कर्मचारीहरु मुक्ति पण्डित, विजय साह, कमला तिमल्सिना र भाष्कर सापकोटाको निधनले समग्र कर परिवार मर्माहत र स्तब्ध भएका छौं। म दिवंगत हुनु भएका कर्मचारीमा हार्दिक श्रद्धाञ्जली अर्पण गर्दै शोक सन्तप्त परिवारप्रति समवेदना प्रकट गर्दछु र यस दुःखद घडीमा हामी सबैमा शोकलाई शक्तिमा बदल्ने प्रेरणाका लागि म परमेश्वरसँग प्रार्थना समेत गर्दछु।

विनाशकारी महा-भूकम्प र त्यसपछिका लगातार रुपमा गएका शृङ्खलावद्ध पराकम्पनका कारण मुलुकमा पुगेको क्षतिको पूर्तिको लागि अबका पछिल्ला वर्षहरु हामीले राहत, पुनस्थापना, पुननिर्माण, पुनसंरचना र एकीकरणमा जुट्नुपर्ने आवश्यकता सिर्जना भएको छ। सीमित स्रोतको प्रभावकारी परिचालनमा उचित ध्यान नदिने हो भने हाल मुलुकले अपेक्षा गरेको पुननिर्माण पश्चात्को समुन्नत राष्ट्रको सपना साकार हुनेमा आशंका व्यक्त गर्न सकिन्छ।

अर्कोतर्फ विनाशकारी महाभूकम्पले देशको आर्थिक क्रियाकलापमा संकुचन ल्याएको विषय समेत सबैमा विदितै छ। आर्थिक क्रियाकलापमा संकुचन आउनु सबै पेशा र व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति, समाज तथा समग्र सरकारको ध्यान उद्धार, राहत तथा पुननिर्माणमा केन्द्रित समेत भएको अवस्थामा अवका दिनमा

महानिर्देशकको सन्देश

राष्ट्रिय पुननिर्माणको कामको आरम्भ गर्दै गर्दा निर्माणसंग प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रुपले सम्बन्धित वस्तु तथा सेवाको तथ्यपरक अभिलेख राख्ने, त्यस्ता कारोवार लाई पूर्ण रुपमा पारदर्शी कार्यप्रणाली भित्र कसरी समेट्न सकिन्छ भन्ने बारेमा थप चिन्तन मनन गर्दै यथोचित उपायहरुको निक्यौल गरी सोको अवलम्बन गर्ने तर्फ पनि हामीले आफूलाई अग्रसर गराउनु पर्नेछ।

राजस्व परिचालनमा कठीन अवस्था आउने अनुमान सहजै गर्न सकिन्छ। चालु आर्थिक वर्षको राजस्व लक्ष्यलाई पूरा गर्ने ठूलो चुनौतिको सामना गर्न समग्र व्यावसायिक वातावरणलाई पुनर्जागरण गराउन कर प्रशासनले सकारात्मक व्यवहार प्रस्तुत गर्नु पर्ने वाध्यात्मक परिस्थिति छ। यस्तो विषम परिस्थितिमा समग्र कर प्रशासनले आफूलाई सदैव, उद्धार, राहत तथा पुननिर्माणका लागि तयारी अवस्थामा राख्दै राजस्व परिचालनको लक्ष्य पूर्तिर्तर्फ विशेष ध्यान दिनु पर्ने अपरिहार्यता रहेको छ।

प्रारम्भिक रुपमा यस महाभूकम्पबाट करिव १० खर्बको क्षति भएको अनुमान गरिएको छ। सो क्षतिलाई योजनावद्ध रुपमा पूर्ति गर्नका लागि पुननिर्माण कार्यलाई केन्द्र विन्दुमा राखेर आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तयारी हुदैछ। पुननिर्माणलाई अगाडि बढाउन र आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको नयाँ शिरा शुरुवात गर्न थप स्रोत परिचालन गर्नु अत्यावश्यक हुन्छ। समग्र सरकारको स्रोत परिचालनको आयतन बढ्नु भनेको आन्तरिक राजस्व परिचालनको क्षेत्रमा काम गर्ने तपाइ हामी सबैको काँधमा थप राजस्व संकलनको जिम्मेवारी बढ्नु नै हो। अपेक्षित आन्तरिक राजस्व परिचालन/संकलन गर्नका लागि करको दरहरु बढाउने अवस्था विद्यमान देखिदैन। करको दायरा र समग्र कर प्रशासनको सक्षमता मात्रै थप राजस्व परिचालन गर्ने सामर्थ्यको विकास गर्नुपर्ने बाध्यता हाम्रो सामू छ।

राष्ट्रिय पुननिर्माणको कामको आरम्भ गर्दै गर्दा निर्माणसंग प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रुपले सम्बन्धित वस्तु तथा सेवाको तथ्यपरक अभिलेख राख्ने, त्यस्ता कारोवारलाई पूर्ण रुपमा पारदर्शी कार्यप्रणाली भित्र कसरी समेट्न सकिन्छ भन्ने बारेमा थप चिन्तन मनन गर्दै यथोचित उपायहरुको निक्यौल गरी सोको अवलम्बन गर्ने तर्फ पनि हामीले आफूलाई अग्रसर गराउनु पर्नेछ। यसरी वृद्धि हुने आर्थिक क्रियाकलापबाट राजस्व संकलनलाई उल्लेख्य

योगदान दिने गरी अनुगमन संयन्त्रलाई परिचालन गर्ने, आवश्यक पर्ने थप नीतिगत अस्पष्टता भए प्रष्टता ल्याउने र बजारबाट प्राप्त गर्ने सूचनाहरुलाई तत्काल विश्लेषण गरी चुहावटका छिद्रहरु भएमा त्यसलाई सुधार गर्नका लागि समग्र कर प्रशासनलाई तयारी अवस्थामा राख्नु पर्नेछ।

देशको चालु आवधिक योजनाले परिर्लक्षित गरेको सन् २०२२ सम्ममा अतिकम विकसित अवस्थाबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य प्रप्तिका लागि क्रियाशील हुँदाहुँदैका अवस्थामा आएको यस विपत्तिको सामना गरी राष्ट्रिय पुननिर्माण अभियानलाई सफल बनाउनका आवश्यक योगदान गर्नुपर्ने परिस्थितिमा एकातिर आवधिक योजनाले तोकेका लक्ष्यहरु प्राप्त गर्न स्रोत परिचालनलाई टेवा पुऱ्याउने गरी काम गर्नु पर्नेछ भने अर्कोतिर पुननिर्माणको लागि थप स्रोत परिचालनको बाध्यता पनि सामना गर्नु पर्नेछ। यसर्थ यी दुवै गुरुत्तर जिम्मेवारी वहन गर्न अटल र अदम्य साहसका साथ आर्थिक क्रियाकलापमा आउने विचलनका छिद्रहरुलाई परास्त गर्दै थप जुभारु र क्रियाशील बनी राजस्व संकलनमा उल्लेखनीय योगदान दिनुपर्नेछ। यो काम सम्पन्न गर्न सकिएमा पुननिर्माणका साथ साथै देशलाई सन् २०२२ सम्म विकासशील देशमा स्तरोन्नति गर्ने महान कार्यमा ठूलो योगदान पुग्नेछ, भन्ने मैले विश्वास लिएको छु।

अतः यस विपत्तिको समयमा आवश्यक पर्ने पुननिर्माण र पुनसंरचना जस्तो अत्यावश्यक कार्यमा आ-आफ्नो क्षेत्रबाट सक्दो योगदान गरी समुन्नत र समृद्ध राष्ट्र निर्माणको कार्यमा एकजुट भएर अगाडि बढ्न म सबैमा आह्वान गर्दछु।

चुडामणि शर्मा
महानिर्देशक

जेठ, २०७२



राहत कोषमा आन्तरिक राजस्व विभागको उल्लेखनीय योगदान

काठमाडौं । वैशाख १२ गते गएको विनाशकारी महाभूकम्पबाट पीडित जनताको लागि राहत संकलन गर्ने क्रममा आन्तरिक राजस्व विभागले रु ५० लाख ३४ हजार प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार

कोषको खातामा जम्मा गरेको छ । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, ठमेलबाट भुक्तानी पाउने गरी कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय, भुक्तानी केन्द्र नं. ३, लैनचौरबाट खिचिएको A/C payee चे.नं. ०२९९०५४ को चेक

वैशाख २० गते हस्तान्तरण गरिएको हो । जसमा विभाग तथा अन्तर्गतका ४५ कार्यालयहरूमा कार्यरत १३५४ जना कर्मचारीहरूको निकायगत योगदान निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सि.नं.	कार्यालयको नाम	जम्मा	सि.नं.	कार्यालयको नाम	जम्मा
१	आन्तरिक राजस्व विभाग	६४९४००।००	२४	ठूला करदाता कार्यालय, ललितपुर	३८३७७४।००
२	आ.रा.का. भद्रपुर	११३३००।००	२५	क.से.का. चावहिल	११०८४२।००
३	आ.रा.का. धरान	१०८८००।००	२६	क.से.का. कोटेश्वर	१०५४६८।००
४	आ.रा.का. विराटनगर	१७३०५४।८४	२७	क.से.का. पुतलीसडक	१०९४६४।००
५	आ.रा.का. लाहान	८६११२।८५	२८	क.से.का. वत्तिसपुतली	१०३८३४।६९
६	आ.रा.का. जनकपुर	८८३६३।००	२९	क.से.का. वानेश्वर	१०६३३०।००
७	आ.रा.का. सिमरा	११४९३०।००	३०	क.से.का. त्रिपुरेश्वर	१०२५३४।००
८	आ.रा.का. वीरगंज	१०६८८५।००	३१	क.से.का. ठमेल	८४६८९।००
९	आ.रा.का. हेटौडा	१०३१५२।००	३२	क.से.का. वालाजु	१०२३५८।००
१०	आ.रा.का. भरतपुर	१२१२२७।९६	३३	क.से.का. कलंकी	७५७९।००
११	आ.रा.का. पोखरा	१३४४२५।००	३४	क.से.का. कालिमाटी	९३५९५।००
१२	आ.रा.का. भैरहवा	१११७०३।००	३५	क.से.का. दमक	१७४१५।००
१३	आ.रा.का. बुटवल	९५३६३।३३	३६	क.से.का. धनकुटा	१७२०६।४२
१४	आ.रा.का. कृष्णनगर	६७५८९।००	३७	क.से.का. ईलाम	१८२८९।००
१५	आ.रा.का. दाङ्ग	८९९८९।००	३८	क.से.का. इटहरी	२९६६७।७४
१६	आ.रा.का. नेपालगंज	१२४६२४।८३	३९	क.से.का. गाइघाट	१४७९५।९०
१७	आ.रा.का. धनगढी	९५४००।००	४०	क.से.का. वर्दिवास	१७२९४।००
१८	आ.रा.का. महेन्द्रनगर	७०४३९।००	४१	क.से.का. गौर	१८४६०।००
१९	आ.रा.का. ललितपुर	१८१८७।००	४२	क.से.का. धुलिखेल	१७९४५।००
२०	आ.रा.का. भक्तपुर	९३३२२।००	४३	क.से.का. पाल्पा	१९६७०।००
२१	आ.रा.का.काठमाडौं क्षेत्र नं.१	२३५४५।००	४४	क.से.का. वाग्लुङ्ग	१९७३२।००
२२	आ.रा.का.काठमाडौं क्षेत्र नं.२	२३८५१।००	४५	क.से.का. दमौली	१८७९।००
२३	आ.रा.का.काठमाडौं क्षेत्र नं.३	२२५३९।००	४६	क.से.का. सुर्खेत	२५७३३।३५
				जम्मा	५०३४०६२।०३

आन्तरिक राजस्व विभाग र अन्तर्गतका कार्यालय समय परिवर्तन

काठमाडौं । आन्तरिक राजस्व विभागले वैशाख १२ गते गएको विनाशकारी महाभूकम्पका कारण देशमा असहज परिस्थिति सिर्जना भएको र केही दिन करदाता र कर्मचारीको कार्य सम्पादनमा समस्या भएको भन्दै आन्तरिक राजस्व विभाग र मातहतका सबै कार्यालयहरू अर्को निर्णय नभएसम्मका लागि विहान ९ बजेदेखि बेलुकी ६ बजेसम्म सञ्चालन गरी सेवा प्रवाह

गर्न निर्देशन दिएको छ । वैशाख २८ गते आन्तरिक राजस्व विभागमा भएको कर्मचारी बैठकमा महानिर्देशक श्री चुडामणि शर्माले आन्तरिक राजस्वका १०० भन्दा बढी कर्मचारी भूकम्प प्रभावित जिल्लाहरूमा राहत वितरण गर्ने कार्यमा दिन रात खटिरहेको बताउनुहुँदै महाभूकम्पपछि कार्यालयको काम सुस्त देखिएको र आर्थिक वर्ष सकिन थोरै मात्र समय बाँकी रहेकोले कम्तिमा विहान

९ बजे कार्यालय आइपुग्न र साँझ ६ बजेसम्म कार्यालयमा कार्य सम्पादन गर्न निर्देशन दिनु भएको हो । महानिर्देशक शर्माले विभागले आफ्नो वार्षिक लक्ष्य पूरा गर्नका लागि थोरै मात्र समय हुनु तथा काम समयमै सम्पन्न गर्नुपर्ने भएकाले विशेष व्यवस्था गरिएको बताउनुभयो । कर्मचारीहरूलाई विदाका दिनमा महाभूकम्प प्रभावित क्षेत्रमा स्वयं सेवकको रूपमा सामाजिक काममा सक्रिय भएर लाग्न पनि निर्देशन दिनुभयो ।

भूकम्पले पुऱ्याएको क्षति बुझ्न महानिर्देशक कार्यालयहरूमा

काठमाडौं । आन्तरिक राजस्व विभागका महानिर्देशक श्री चुडामणि शर्मा र उपमहानिर्देशक श्री चन्द्रकला पौडेलले २०७२ वैशाख १२ मा गएको भूकम्पबाट क्षति भएका काठमाडौंस्थित ठूला करदाता कार्यालय, आन्तरिक राजस्व कार्यालय र करदाता सेवा कार्यालयहरूको वैशाख १६ र १७ गते निरीक्षण भ्रमण गर्नु भएको छ ।

निरीक्षण भ्रमणका क्रममा करदाता सेवा कार्यालय महाराजगञ्ज पूर्ण रुपमा क्षति भएकाले त्यहाँबाट सेवा प्रवाह गर्न नसकिने हुँदा तत्काल कार्य सञ्चालनका लागि हाल आन्तरिक राजस्व कार्यालय क्षेत्र नं. ३ ले भाडामा लिई कार्यालय संचालन भएको नयाँ भवनबाटै सेवा प्रवाह



गर्न निर्देशन दिनु भएको छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय क्षेत्र नं ३ भूकम्प आउनु अघि नै कार्यालय सरेर क्रममा रहेको थियो । सो भवन पनि भूकम्पले क्षति पुऱ्याएको छ । त्यसैगरी आन्तरिक राजस्व कार्यालय क्षेत्र नं. २ बाट पनि सेवा प्रवाह गर्न नसकिने अवस्थामा पुगेकाले अन्य भवनबाट सेवा प्रवाह गर्न निर्देशन दिनु भएको छ । निरीक्षण भ्रमणकै क्रममा प्रमुख कर अधिकृतहरूलाई निर्देशन दिनुहुँदै संरचनागत जोखिम नरहेको, साना तिना भित्ताहरू चर्किएको अवस्था रहेकोले सबैलाई अनिवार्य रुपमा कार्यालयमा उपस्थित भएर नियमित सेवा प्रवाह गर्न निर्देशन दिनु भएको छ । यो संकटमा घडीमा आफू बसोवास गरेको स्थान, र कार्यरत रहेको कार्यालयको क्षेत्रमा रहेका भूकम्प पीडितहरूको लागि राहत संकलन तथा वितरण कार्यमा सहयोग गर्न समेत महानिर्देशक श्री शर्माले कर्मचारीहरूलाई निर्देशन दिनु भएको छ ।

दिवंगतहरूप्रति विभागको समवेदना

काठमाडौं । आन्तरिक राजस्व विभाग अन्तर्गतको करदाता सेवा कार्यालय महाराजगञ्जमा कार्यरत तीन जना अधिकृत र एक जना नायव सुब्बाको कार्यालयमा कार्यरत रहेकै अवस्थामा २०७२ वैशाख १२ गते गएको विनाशाकारी भूकम्पमा परी निधन भएको छ । भूकम्पमा परी करदाता सेवा कार्यालय, महाराजगञ्जमा दिवंगत हुनु भएका कर अधिकृतहरू मुक्ति पण्डित, विजय साह, कमला तिमल्सिना र नायव सुब्बा भाष्कर सापकोटाको दिवंगत आत्माको चीर शान्तिको कामना सहित वैशाख १६ गते आन्तरिक राजस्व विभागका महानिर्देशक श्री चुडामणि शर्मा तथा उपमहानिर्देशकहरू श्री राममणि दुवाडी, श्री अर्जुनप्रसाद पोखरेल, श्री लक्ष्मीप्रसाद यादव, श्री चन्द्रकला पौडेल, विभागका निर्देशकहरू, आन्तरिक राजस्व कार्यालय र करदाता सेवा कार्यालयका प्रमुखहरूको उपस्थितिमा स्टाफ बैठक बसी आन्तरिक राजस्व विभाग परिवारले गहिरो दुःख व्यक्त गर्दै दिवंगत कर्मचारीहरूको सम्झनामा एक मिनेट मौनधारण गर्नुका साथै शोक सन्तप्त परिवारप्रति हार्दिक समवेदना प्रकट गरिएको छ ।



सरकार विरुद्ध नकारात्मक सन्देश प्रवाह गर्ने करारका कर्मचारी निष्कासित

काठमाडौं । आन्तरिक राजस्व कार्यालय भक्तपुर अन्तरगतको करदाता सेवा कार्यालय धुलिखेलमा करार सेवामा कार्यरत डाइसु श्री रामप्रसाद ढकालले सामाजिक सञ्जाल फेसबुकमार्फत् २०७२ वैशाख २२ गते हालै गएको विनाशाकारी महाभूकम्प पछिको प्रतिकार्य, उदार तथा राहत व्यवस्थापन सम्बन्धमा सरकारका गतिविधि वारे अनुचित तथा अवाञ्छनीय एवं भ्रामक कुराहरू सामाजिक सञ्जालमा राखी सरकार विरुद्ध नकारात्मक सन्देश प्रवाह गर्ने खालका सूचना सम्प्रेषण गरी पदीय कर्तव्य विपरित कार्य गरेकोले २०७२ वैशाख २४ गते देखि लागू हुने गरी निजसँग कार्यालयले गरेको करार सम्झौता भंग गरी निजलाई सेवाबाट निष्कासन गरिएको छ ।

कर वितरण तथा रकम दाखिला गर्ने समय थप

काठमाडौं । वैशाख १२ गते गएको विनाशाकारी महाभूकम्पबाट सिर्जना भएको जटिल परिस्थितिका कारण करदाताहरूले विद्यमान कर कानून बमोजिम नियमित रुपमा पेश गर्नुपर्ने विवरण तथा रकम दाखिला गर्ने सहज अवस्था नदेखिएकाले २०७२ वैशाख २५ गते तथा २०७२ वैशाख मसान्तसम्म पेश गर्नुपर्ने आवश्यक विवरणहरू र सो अनुसार कर रकम दाखिला गर्ने म्याद नेपाल सरकारको २०७२ वैशाख २३ गतेको निर्णय अनुसार २०७२ जेठ ७ सम्म थप गरिएको छ । उक्त निर्णयानुसार २०७१ चैत महिनाको मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ अनुसार बुझाउनु पर्ने मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण, अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ अनुसार बुझाउनु पर्ने विवरण र आयकर ऐन, २०५८ बमोजिमको अग्रीम करकट्टीको विवरण बुझाउने र उल्लेखित विवरण अनुसार तिर्नुपर्ने कर तथा शुल्क दाखिला गर्ने म्याद २०७२ जेठ ७ गतेसम्मलाई थप गरिएको हो । साथै आर्थिक ऐन, २०७१ बमोजिम दाखिला गर्नुपर्ने २०७१ चैत महिनाको टेलिफोन स्वामित्व शुल्क र दूरसञ्चार सेवा दस्तुर दाखिला गर्ने म्याद समेत २०७२ जेठ ७ गतेसम्मका लागि थप गरिएको हो ।



राजस्व...

रु. २० अर्ब ६६ करोड २१ लाख १५ हजार संकलन भएको छ । सो रकम लक्ष्यको तुलनामा आयकर तर्फ ९८ प्रतिशत, मूल्यअभिवृद्धि कर तर्फ ९८ प्रतिशत र अन्तशुल्क तर्फ ९५ प्रतिशत हो ।

त्यसैगरी शिक्षा सेवा शुल्क र स्वास्थ्य सेवा कर क्रमशः रु. ३८ करोड ९० लाख ९७ हजार र रु. ५१ करोड ७० लाख ३९ हजार संकलन भएको छ । शिक्षा सेवा शुल्क तर्फ लक्ष्यको तुलनामा ९४ प्रतिशत र स्वास्थ्यसेवा कर तर्फ लक्ष्यको तुलनामा ११५ प्रतिशत संकलन भएको छ । गत वर्षको तुलनामा आयकर तर्फको वृद्धिदर १७ प्रतिशत, मूल्य अभिवृद्धि कर तर्फको वृद्धिदर १७ प्रतिशत, अन्तशुल्कतर्फ वृद्धिदर १४ प्रतिशत, स्वास्थ्य सेवा कर तर्फको वृद्धिदर ३२ प्रतिशत र शिक्षा सेवा शुल्क तर्फको वृद्धिदर ८ प्रतिशत रहेको जनाइएको छ ।

मासिक समीक्षा कार्यक्रममा आन्तरिक राजस्व विभागका महानिर्देशक श्री चुडामणि शर्माले काठमाडौं उपत्यका भित्रका सबै आन्तरिक राजस्व कार्यालय र करदाता सेवा कार्यालयका प्रमुखहरूलाई कर्मचारीको मूल्यांकनको एउटै आधार राजस्व संकलन भएकोले विधिसम्मत रूपले काम गर्न निर्देशन दिनुभयो । आर्थिक ऐनमा उल्लेख भए अनुसार नै मदिराको बोटलमा सिडक क्याव विभागले तोकेको मितिदेखि लागू हुने भन्ने भएकाले विभागले व्यवसायीसँग छलफल गरेर २०७२ वैशाख १ गतेदेखि लागू गर्ने सहमति भएकाले बजारमा सिडक क्याव विनाका मदिरा बिक्री वितरणमा रोक लगाउन समेत निर्देशन दिनुभयो । महानिर्देशक शर्माले सिडक क्याव नलगाउने मदिरा व्यवसायीलाई विभागबाट उपलब्ध गराइने स्टिकर उपलब्ध नगराउन पनि निर्देशन दिनुभयो । उहाँले कर फछ्यौट आयोगमार्फत् पुराना बक्यौता र विवादित कर निर्धारणका विषयहरू फछ्यौट गर्न, कराधार विस्तारमा जोड दिन र कर परीक्षण गर्ने कार्यलाई थप सक्रिय बनाई राजस्व असुली वृद्धि गर्न निर्देशन दिनुभएको थियो । श्री शर्माले सूतिजन्य पदार्थ र मदिराजन्य पदार्थको नियमित एवम् आकषिमा अनुगमन गर्न, राजस्व लक्ष्य पुरा हुन नसकेको सम्बन्धमा कारण र



कर्मचारीहरूलाई निर्देशन दिनु हुँदै महानिर्देशक श्री चुडामणि शर्मा

आधार खोजी गरी सोहि अनुसारको निर्देशन कार्यान्वयन गर्न, के रणनीति अख्तियार गर्न सकिन्छ, सो समेत जानकारी गराउन निर्देशन दिनुभयो । बिलिड इन्फोर्समेन्ट बजार अनुगमन टि.डि.एस. अडिट, लगायतका कार्यहरूलाई प्रभावकारीरूपमा संचालन गरी राजस्वको लक्ष्य पुरा गर्ने तर्फ अग्रसर रहन प्रमुख कर अधिकृतहरूलाई निर्देशन दिनु भएको थियो ।

उपमहानिर्देशक श्री राममणि दुवाडीले राजस्व प्रशासनमा कार्यरत कर्मचारी सबै विज्ञ रहेको बताउनुहुँदै विगत वर्षमा व्यवसायीले तिरेको कर र अहिले तिर्ने करमा कमी आउनुमा र Collection र Payment को अन्तरलाई विश्लेषण गर्न नसकिएको बताउनुभयो । बजारमा अवैध मदिरा, स्टिकर विनाका मदिरा, स्टिकरलाई टुक्रा पारेर प्रयोग गरिएका, सिडक क्याव विनाका मदिरा बजारमा बिक्री वितरण भएको भए अनुगमन गरी कारवाही गर्न पनि निर्देशन दिनुभयो । आर्थिक वर्ष सकिन ३ महिना मात्रै भएकाले बाँकी भएको ३ महिना मेहनत गरेर काम गरी लक्ष्य पूरा गर्न निर्देशन दिनुभयो ।

त्यसैगरी उपमहानिर्देशक श्री अर्जुनप्रसाद पोखेलले हाम्रा जनशक्ति कहाँ प्रयोग गरी कुन विधि प्रयोग गर्दा राजस्व प्रशासनको लक्ष्य पूरा हुन्छ भन्ने कुरामा कर प्रशासकहरू विज्ञ रहेको बताउनुहुँदै सरकार बजेटको तयारीमा रहेकोले कस्ता कार्यक्रमहरू राख्दा विभागको उन्नति प्रगति हुन्छ, केही सुझावहरू भए उपलब्ध गराउन

निर्देशन दिनुभयो ।

त्यसैगरी उपमहानिर्देशक श्री चन्द्रकला पौडेलले घर बहाल सर्वेक्षकहरूलाई नियमित रूपमा बजारमा पठाउन निर्देशन दिनुहुँदै विभागको लक्ष्य पूरा गर्न बाँकी ३ महिना मेहनत गरेर लागि पर्न निर्देशन दिनुभयो ।

कार्यक्रममा आन्तरिक राजस्व विभागका निर्देशक श्री अर्जुनप्रसाद भट्टराईले कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नु भएको थियो । कार्यपत्रमा २०७१ चैत महिनामा गरिएका प्रयास तथा रणनीतिहरू बारे उल्लेख गरिएको थियो । कार्यक्रममा उपस्थित कर प्रशासकहरूले राजस्व असुली नपुग हुनुका कारणहरूमा घर बहाल स्रोतको आयकर लक्ष्य बढी हुनु, ब्याज दर घट्दै जानुले ब्याज आय शीर्षकमा असुली न्यून रहेको, सूतिजन्य पदार्थबाट प्राप्त राजस्व वृद्धि नकारात्मक रहेको, सार्वजनिक खर्च कम हुनुले पनि मू.अ.कर असुली न्यून रहेको, प्लाष्टिकका उद्योगहरू अनिवार्य रूपमा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता हुनु पर्ने भएपनि नगरी कारोवार गरिरहेको, एउटा कार्यक्षेत्रमा दर्ता गरेर अर्को कार्यक्षेत्रमा कारोवार गरिहेको जस्ता विषयहरू उल्लेख गर्नुभएको थियो । त्यसैगरी आगामी दिनमा यस्तो समस्या समाधानका लागि घर बहाल सम्झौता गर्दा व्यवसायीले अनिवार्य रूपमा घरबेटीसँग प्यान नम्बर लिनुपर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने, आन्तरिक राजस्व विभाग अन्तर्गतका कार्यालयहरूले सूचना आदान प्रदान गर्नुपर्ने लगायतका विषय उठान गर्नु भएको थियो ।

आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भद्रपुर

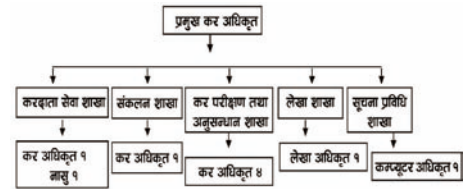


आ.व. २०७१/०७२ को चैत्र मसान्त सम्मको राजस्व लक्ष्य तथा असुली

विवरण	लक्ष्य	असुली	असुली प्रतिशत
आयकर	३५,४३८.४	४३,०५२.३	१२१।४९
घरवहाल	५,०९,०३	२,६०,९४	५१।२६
व्याजकर	२,७८,०७	३,२५,५६	११७।९३
मु. अ. कर	३,७८,८३९	३,५२,९९३	९३।१८
अन्तःशुल्क	९,९३,०५	६,२६,८२	६३।१२
स्वास्थ्य सेवा	९,९८१	१,२०,६६	१२।०८
शिक्षा सेवा	५,७३४	६,२०२	१०८।१७
कूल	९,२६,७५३	९,२३,९१७	९९।६१

कार्य प्रवाह तालिका :

कार्यालयका प्रत्येक अधिकृत तथा कर्मचारीलाई कार्यविवरण दिएकाले आफ्नो जिम्मेवारी र कार्यसम्पादनमा दोहोरोपना नभएको र उत्कृष्ट कार्यसम्पादन रहेको छ ।



परिचय

कर प्रशासनलाई समय सापेक्ष, सरल, पारदर्शी, आधुनिक, करदातामैत्री कर प्रशासन बनाउने उद्देश्यका साथ एकै थलोबाट कर प्रशासन सम्बन्धी सेवा उपलब्ध गराउन साविकमा रहेको कर कार्यालय तथा मूल्य अभिवृद्धिकर कार्यालय गाभेर २०५८ सालबाट आन्तरिक राजस्व कार्यालय भद्रपुरको स्थापना भएको हो ।

यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र भूपा, इलाम, पाँचथर तथा ताप्लेजुङ गरी मेची अञ्चलका ४ जिल्ला रहेका छन् । उक्त क्षेत्र मध्ये भूपाको दमकमा करदाता सेवा कार्यालय दमक र इलाम जिल्लामा करदाता सेवा कार्यालय इलामबाट समेत सेवा प्रवाह भई रहेको छ भने समग्र प्रशासन आन्तरिक राजस्व कार्यालय भद्रपुरबाटै हुने गरेको छ । पाँचथर र ताप्लेजुङ जिल्लाको अन्तःशुल्क प्रशासन सम्बन्धी कार्य सोही जिल्लाको कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालयले गर्दै आएको छ ।

यस कार्यालयमा ३३ जना कर्मचारीको दरवन्दी रहेको छ जसमध्ये २८ जना स्थायी कर्मचारी र ५ जना करारमा रहेका छन् । आ.व. २०७०/०७१ सम्ममा व्यवसायिक स्थायी लेखा नम्बर लिई करको दायरामा आएका करदाता संख्या ३५,९२९ र व्यक्तिगत पान लिनेको संख्या १५,७९३ गरी कूल करदाता संख्या ५१,७२२ रहेकोमा आ.व. २०७१/७२ को वैशाख महिनासम्ममा व्यवसायिक स्थायी लेखा नम्बर लिने संख्या ४९,४६ र व्यक्तिगत पानमा दर्ता संख्या ३५,०६ गरी २०७२ वैशाख महिना सम्ममा करको दायरामा ६०,७७४ आएका छन् ।

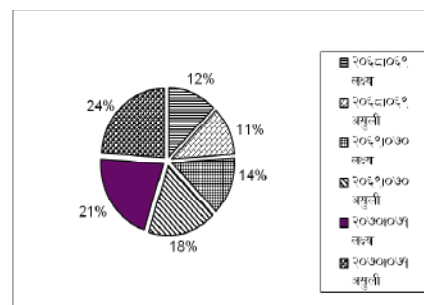
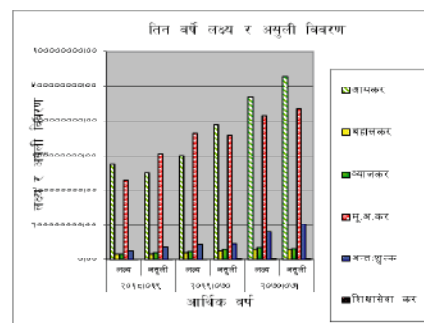
यस कार्यालयमा स्वामित्वमा ४ कितामा रहेको

१ विद्या १२ कक्षा २ धुर क्षेत्रफलमा कार्यालय भवन, प्रमुख कर अधिकृतको लागि आवासीय भवन १ तथा अधिकृत तथा अन्य कर्मचारीको लागि ३ वटा आवासीय भवन रहेका छन् ।

लक्ष्य तथा असुली

Collection Comparative Chart

शिरषक	२०६८/०६९		२०६९/०७०		२०७०/०७१		आ.व. २०६९/०७० को तुलनामा अशुली प्रतिशत
	लक्ष्य	असुली	लक्ष्य	असुली	लक्ष्य	असुली	
आयकर	२,७५,४९८,०००।	२,९०,८४५,७६।	३,०२,७९,०००।	३,६६,४०,४००।	४,६६,३१,०००।	५,२७,४८,३३।	२१०
वहालकर	१,८४,३००।	१,७२,४५०।	२,२२,७४,०००।	२,५८,३०,०००।	३,१५,७४,०००।	३,१,४०,२८५।	१८२
व्याजकर	१,७९,०३,०००।	२,०३,७८,०२५।	२,४८,७८,०००।	३,०८,४६,०००।	३,६७,८०,०००।	३,३७,३९,६५।	१६४
मु. अ. कर	२,३९,७८,०००।	३,०७,८,०४२।	३,६२,८३,०००।	३,५,४०,०००।	४,१३,३०,०००।	४,३,४७,९२७।	१४१
अन्तःशुल्क	२,६४,३०,०००।	३,७,८३,२०५।	४,५,२,७,०००।	४,६,९,८,०००।	८,०,५,२,०००।	१,०,५,९,४,८।	२८०
स्वास्थ्य सेवा कर	०।००	०।००	०।००	०।००	७२,००,०००।	९,३,९,९,६२।	०
शिक्षासेवा कर	१,६९,९,०००।	२,६,४,२,०,१,०००।	३,६,९,०,०,०,०००।	३,६,३,०,०,०००।	५,३,४,२,०,०,०००।	५,९,९,९,९,२।	१९६
जम्मा	५,७२,०,२,०,०,०००।	६,३,६,७,४,३,६००।	७,६,९,०,१,४,०,०,०००।	८,५,९,४,५,९,०,०,०००।	१,०,४,०,६,४,९,०,०,०००।	१,१,४,६,३,९,४,५,२,०,०,०००।	१३५



वार्षिक बजेट र कार्यान्वयन

आर्थिक वर्ष २०७१/०७२ मा यस कार्यालयका लागि चालु खर्च तर्फ रु २ करोड ३८ लाख ५६ हजार तथा पूंजीगत तर्फ रु ५ लाख वजेट विनियोजन भएकोमा २०७२ वैशाख मसान्तसम्ममा चालु वजेट तर्फ रु १ करोड ७३ लाख २० हजार ६९ र पूंजीगत खर्च तर्फ रु ३ लाख २९ हजार ७ सय ७० खर्च भएको छ ।

अभिलेख व्यवस्थापन

कार्यालयमा दर्ता भएका सम्पूर्ण करदाताहरूको विवरण रहेको फाइललाई व्यवस्थापन गर्न कार्यालयबाटै कम्प्युटर सफ्टवेयर निर्माण गरी सबै फाइलहरूलाई खोजेको वखत तुरुन्तै फेला पार्न सकिने गरी करदाताका फाइलहरूको एकिकृत अभिलेख व्यवस्थापन कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।



सम्पादन गरिएका उत्कृष्ट कार्यहरू

- आ.व.२०७०/०७१ मा कार्यगत लक्ष्य (Functional Target) को कार्य सम्पादन मूल्यांकनमा चौथो कार्यालयको रूपमा रहेको ।
- कार्यालयको भौतिक अवस्थामा सुधार गरी सबै शाखाहरूलाई करदाता मैत्री बनाइएको, करदाताको सुविधाका लागि Taxpayer E-Help Desk को व्यवस्था गरिएको ।
- आयकर, मु.अ.कर तथा अन्तःशुल्कको विवरण शत प्रतिशत अनलाईन मार्फत प्राप्त गर्ने गरिएको ।
- मु.अ.कर ननफाइलरलाई (मासिक) एकल अंकमा भारिएको ।
- करदाताहरूको अभिलेख व्यवस्थापन गर्न कम्प्युटर फाइलिङ प्रणाली लागू गरिएको ।
- उद्योग वाणिज्य संघ, विभिन्न वस्तुगत संघहरूको सहकार्यमा करदाता शिक्षा तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम तथा घुम्टि शिविर नियमित रूपमा गरिदै आएको ।
- कार्यालयमा अधिकृत स्तरदेखि सहायक स्तरसम्मको कर्मचारीको स्पष्ट कार्यविवरण दिई जिम्मेवार बनाइएको ।
- विद्युतीय हाजिरी प्रणाली लागू गरिएको ।

कार्यसम्पादनको क्रममा देखिएको समस्याहरू

- अधिकांश साना करदाताहरू IT Friendly नहुँदा उनीहरूको आयकर तथा मु.अ.कर विवरण कार्यालयबाटै कम्प्युटर प्रविष्टि गर्नु पर्दा कार्यबोझ बढ्न गएको छ ।
- कतिपय करदाताको विवरण पूर्ण नभएकोले पुराना बक्यौताको संकलन गर्न अत्यन्त कठिन भएको छ ।
- कार्यालयको मेची अञ्चलका ४ जिल्लाका

कार्यक्षेत्रमा व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर समेत साठी हजार (२०७२ वैशाख मसान्तसम्म) करदाताहरूलाई सेवा प्रवाह गर्न विशेष गरी सहायकस्तरको जनशक्तिको अभाव रहेको ।

- करदाताहरूमा कर कानून तथा कर शिक्षाको अभावमा कर तिर्नु पर्ने भावनात्मक सोचाईको विकास हुन नसकेको ।

समस्या समाधानका प्रयास र नतिजनतम कार्यहरू

- आयकर, अन्तःशुल्क तथा मु.अ.कर विवरण भर्न नजान्ने करदाताहरूको लागि कार्यालयमा नै E-Help Desk को व्यवस्था गरी कार्यालयकै कर्मचारीले कर विवरण कम्प्युटरमा प्रविष्टि गरी दिने व्यवस्था मिलाईएको छ ।
- सबै क्षेत्र तथा इलाकाका उद्योग वाणिज्य संघ तथा वस्तुगत संघसंग समन्वय गरी कर शिक्षा कार्यक्रमलाई तिव्रता दिइएको, घुम्टी सेवाबाट स्थायी लेखा नम्बर वितरण तथा कर विवरण संकलन गरिएको ।
- चौमासिक विवरण आउने महिना बाहेकका अन्य महिनाको ननफाइलर एकल विन्दु (Single Digit) मा रहेको ।
- फायलिङलाई पूर्णरूपमा कम्प्युटराइज्ड गरिएको ।
- विद्युतीय हाजिरी प्रणाली लागू गरिएको ।
- कर्मचारीहरूलाई कार्य विवरण दिई जिम्मेवार बनाइएको ।
- बक्यौता असुलीको सन्दर्भमा यस आ. व.मा विभिन्न १० फर्म र निकायहरू तथा १२ संचालक र प्रोप्राइटरहरूको बैंक खाता रोक्का गरिनुका साथै ७ फर्म र निकायहरू

र ११ संचालक र प्रोप्राइटरहरूको घरजग्गा रोक्का समेत गरी कानूनी कारवाहीलाई तिव्रता दिइएको ।

आगामी दिनमा गर्नु पर्ने सुधार

- विभागले दिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न कार्ययोजना बनाई लक्ष्य अनुरूप राजस्व संकलन गर्ने ।
- बक्यौता संकलनमा थप जोड दिई अटेर गर्ने करदातालाई कानूनी कारवाही गरेर बक्यौता संकलन गर्ने ।
- वेरुजु न्युनिकरणमा जोड दिने ।
- वजार अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाई विल जारी नगर्ने र न्युन विजकीकरण गर्ने करदाताहरूलाई कारवाही अगाडी बढाउने ।
- ननफाइलरको संख्या घटाउने ।
- सूचना संकलन गरी घरवहाल कर असुलीमा जोड दिने ।
- करदाता मैत्री करप्रशासनमा जोड दिने ।
- करदाता शिक्षा, अन्तरक्रिया तथा घुम्टि कर शिविरमा जोड दिने ।
- कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्न प्रशिक्षण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

अन्य निकायसंगको समन्वय र अपेक्षा:

यस कार्यालयबाट प्रवाह गरिने सेवालाई अझ सरल, सहज र प्रभावकारी बनाई कार्यालयलाई तोकिएको लक्ष्य पूरा गर्न मन्त्रालय, विभाग लगायत जिल्लास्थित विभिन्न कार्यालयहरू, सुरक्षा निकायहरू, विभिन्न क्षेत्रका उद्योग वाणिज्य संघ तथा वस्तुगत संघ संस्थाहरू एवं सबै करदाताहरूबाट आवश्यक मार्गदर्शन, सुझाव, सल्लाह र समन्वय गर्दै नेपाललाई समृद्ध, शान्त र आधुनिक नेपाल बनाउन सहयोग रहने अपेक्षा गरेका छौं ।



नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय

आन्तरिक राजस्व विभागको



बहालधनीहरू करको दायरामा आउने सम्बन्धी अत्यन्त जरुरी सूचना

आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम प्रत्येक प्राकृतिक ब्यक्तिले आफुले प्राप्त गरेको बहाल आयको दश प्रतिशतले हुने रकम बहालकर बापत राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने र ब्यावसायिक कारोबार गर्नेले बहाल रकम भुक्तानी गर्दा दश प्रतिशत रकम कट्टा गरी राजस्वमा दाखिला गरेपछि मात्र बाँकी रकम घरधनीलाई भुक्तानी दिनुपर्ने ब्यवस्था रहेको छ । घर, बंगला, पसल, कम्प्लेक्स, डिपार्टमेन्टल स्टोर्स, अपार्टमेन्ट, जमीन, मेशिनरी औजार लगायतका सम्पत्ति भाडामा लगाई बहाल आय आर्जन गरिरहेका ब्यक्तिहरूलाई करको दायरामा ल्याउन आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरू तथा करदाता सेवा कार्यालयहरूबाट कर्मचारीहरू घरदैलोमा खटाइसकिएका छन् । बहालयोग्य सम्पत्ति बहालमा लगाई आय आर्जन गरिरहेका तर बहालकर नतिरेका बहालधनीहरूले बहाल आय घोषणा फाराम भरी बहालकर बुझाई बहाल कर पुस्तिका अनिवार्य रूपमा लिनु हुन सम्बन्धित सबैको जानकारीको लागि यो सूचना प्रकाशित गरिएको छ ।

आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बुटवल



परिचय

राजस्व प्रशासनलाई चुस्त, सरल तथा करदातामैत्री बनाउने उद्देश्यले वि.सं.२०६६ माघमा स्थापना भई मिति २०६७ श्रावण १ गतेदेखि सञ्चालनमा आएको यस आन्तरिक राजस्व कार्यालयले २०७१ जेठ २४ गतेसम्म बुटवल १२ कालिकानगरस्थित कार्यालय बहालमा लिई कार्य सञ्चालन गरेकोमा २०७१ जेठ २५ गतेबाट आफ्नै सुविधासम्पन्न कार्यालयबाट कार्यसम्पादन गर्दै आएको छ। हाल यस कार्यालय बुटवल उपमहानगरपालिका ८ मा बुटवल बसपार्कको सामुनेमा रहेको छ। ५ कठ्ठा १८ धुर क्षेत्रफलमा अवस्थित यो कार्यालयका लागि तीनवटा भवनहरू रहेका छन्। यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र देहायबमोजिम रहेको छ।

रुपन्देही जिल्ला:

- बुटवल उपमहानगरपालिका,
- सैनामैना नगरपालिका (साविक पर्रोहा तथा दुधराक्ष गा.वि.स.)
- देवदह नगरपालिका (साविक देवदह गा.वि.स.)
- तिलोत्तमा नगरपालिका (साविक शंकरनगर गा.वि.स.)
- ६ गा.वि.स.हरू: सालभण्डा, रुद्रपुर, गजेडी, खडवा वनगाइ, मानपकडी, र सौराहा फर्साटिकर

नवलपरासी जिल्ला :

- बर्दघाट नगरपालिका (साविक माकर र पंचनगर गा.वि.स.)
- सुनवल नगरपालिका (साविक स्वांठी र सुनवल गा.वि.स.)
- ५ वडा गा.वि.स.हरू : दाउन्नेदेवी, धुर्कोट, मनरी, रामनगर, र तिलकपुर।

पाल्पा जिल्ला:

- तानसेन नगरपालिका र ६५ वडा

गा.वि.स.हरू

गुल्मी जिल्ला:

- रेसुंगा नगरपालिका (साविक तम्घास, अर्खले, सिमिचौर र दुविचौर गा.वि.स.)
- बाँकी ७५ गा.वि.स.हरू।

दरबन्दी तथा पदपूर्ति

यस कार्यालयमा विद्यमान दरबन्दी तथा पदपूर्तिको व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ।

क्र.सं.	पद	श्रेणी	सेवा	मापद	दरबन्दी संख्या	पदपूर्ति	रिक्त	बीकान
१	प्रमुख अतिरिक्त	सा.प.द्वितीय	प्रशासन	प्रमुख	१	०	०	
२	अतिरिक्त	सा.प.तृतीय	प्रशासन	प्रमुख	६	६	०	
३	सहायक अतिरिक्त	सा.प.तृतीय	प्रशासन	सहायक	१	१	०	
४	कम्प्युटर अतिरिक्त	सा.प.तृतीय	सिबिड	सहायक	१	१	०	
५	सहायक प्रमुख	सा.प.अन.प्रथम	प्रशासन	सहायक	९	६	३	मात्र भएको
६	सहायक	सा.प.अन.प्रथम	प्रशासन	सहायक	१	१	०	
७	कम्प्युटर अपरेटर	सा.प.अन.प्रथम	सिबिड	सहायक	१	१	०	कर्मचारी
८	डा.ई.पि.					३	०	कर
९	डा.क.सा.					२	०	कर्मचारी
१०	अध्यक्ष महतारी (अड्डा)					४	०	कर्मचारी
११	अध्यक्ष महतारी (अड्डा)					४	०	कर
१२	स्वीयर					१	०	कर

करदातासम्बन्धी विवरण

यस कार्यालयको अभिलेख अनुसार २०७२ वैशाख मसान्तसम्म यस कार्यालयमा निम्नानुसार करदाता रहेका छन्

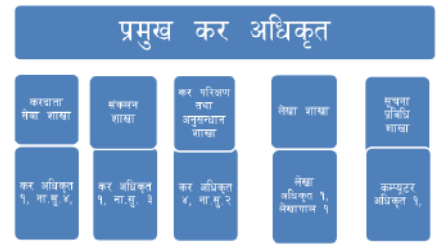
व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर लिने करदातासंख्या	१०७४९
व्यावसायिक स्थायी लेखा नम्बर लिने करदातासंख्या	२९७७०
मू.अ.कर मा दर्ता भएका करदातासंख्या	५५०४
अन्तःशुल्क इजाजतलिने करदाता संख्या	२७९३

यस कार्यालयमा दर्ता रहेका करदाताहरूमध्ये मू.अ.करमा दर्ता भएका करदाताले मासिक वा चौमासिक रूपमा बुझाउनुपर्ने मू.अ.कर विवरण शतप्रतिशत अनलाइन बुझाउने गरेको साथै आयविवरण तर्फ डे ०३ विवरण बुझाउने करदाताहरूले समेत आफ्नो आयविवरण

अनलाइनबाट नै बुझाउने गरेका छन् भने आयकर तर्फ डे ०१ विवरण बुझाउने कतिपय करदाताले अज्ञानतावश आयविवरण अनलाइन पेश गर्न नसकेको अवस्थामा कार्यालयले सहयोग गरिदिने गरेको छ। त्यस्तै करछुट प्राप्तसंस्थाले पेश गर्ने वित्तीय विवरण भने म्यानुअल नै बुझ्ने गरिएको छ। त्यसैगरी भुक्तानीमा कर कट्टी गर्ने कृने पनि फर्म तथा संस्थालाई टीडीएस विवरण अनलाइनबाट नै पेश गर्न सुझाव एवं दबाव दिइएको र कम्प्युटर तथा प्राविधिक ज्ञानको कमीले सो गर्न नसक्ने संस्थाहरूको हकमा भने कार्यालयले सहयोग गरिदिने गरेको छ।

कार्यप्रवाह तालिका:

कार्यालयको कार्यप्रवाह तालिका देहायअनुसार रहेको छ।



वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम

चालु आ.व.२०७१/२०७२ को लागि यस कार्यालयको कूल वार्षिक बजेट रु. २,२७,१५,०००.०० मध्ये चालु खर्च तर्फ रु. १,९२,१५,०००.०० तथा पूँजिगत खर्च तर्फ रु. ३५,००,०००.०० रहेकोमा सोही आ.व.को वैशाख मसान्तसम्ममा चालुखर्च तर्फ रु. १,५०,४८,०१४.०० अर्थात् ७८.३० प्रतिशत तथा पूँजिगत खर्च तर्फ १७,२८,७०९.०० अर्थात् ४९.४० प्रतिशत खर्च भइसकेको छ।

अभिलेख व्यवस्था

यस कार्यालयमा रहेको कुनैपनि करदाताको सम्पूर्ण विवरणसहितको फाइल फाइल शाखामा खोजेको बखत नै उपलब्ध हुने किसिमले व्यवस्थित बनाई राखिएको छ। करदाताको फाइल भेटनासाथै बाँकी बक्यौता लगायतका विषयमा समेत जानकारी प्राप्त होस भन्ने हेतुले करदातासंग सम्बन्धित सम्पूर्ण विवरणसहित फाइलको अवस्थालाई कम्प्युटरकृत गर्ने कार्य द्रुतगतिमा अगाडि बढाइएको छ।

लक्ष्य तथा प्रगति

यस कार्यालयलाई चालु आ.व.२०७१/०७२ को लागि तोकिएको राजस्व संकलनको लक्ष्य र २०७२ वैशाखसम्म भएको असुली देहाय बमोजिम रहेको छ।



रु. हजारमा

शीर्षक	वैशाखसम्मको लक्ष्य	वैशाखसम्मको असुली	असुली प्रतिशत
आयकर	४५४.०१९	४३९.९९४	९६.९४
बहालकर	६४.२८३	४०४.२४	६२.९१
ब्याजकर	६९४.०९	४९४.४४	८५.६३
मू.अ.कर	४०६३.७६	४३८३.९४	१०.८
अन्तःशुल्क	७३३३.०	९२.४३९७	१.२४
स्वास्थ्यसेवा कर	१३८६.२	१६.४१७	१.१८
शिक्षासेवा शुल्क	८८३.२	११४.६३	१.३१
जम्मा	१७४६१.९३	१९२६८.७	११.०

प्रस्तुत तालिका अनुसार राजस्व संकलनको समग्र अवस्था सन्तोषजनक रहेको छ। तथापी आयकर, बहालकर तथा ब्याजकर तर्फको असुलीलाई थप प्रभावकारी बनाउनुपर्ने देखिएको छ। वैशाख मसान्तसम्मको राजस्व असुली गत आ.व.को सोही अवधिको तुलनामा १२४.२० प्रतिशत रहेको छ। बढी ब्याजकर तिर्ने बैंक तथा वित्तीय संस्था यस आ.व.मा ठूला करदाता कार्यालय अन्तर्गत सरी गएकाले गत आ.व.को तुलनामा यस आ.व.मा ब्याजकर असुली कम हुन गएको छ।

कार्यात्मक लक्ष्य प्राप्तिको अवस्था

सबै शाखाको कार्यात्मक लक्ष्य उत्साहजनक रूपमा हासिल भई रहेका छन्। मू.अ.कर तर्फ ननफाइलर घटाउने प्रयास निरन्तर रूपमा गरिएको छ। कर परीक्षण तर्फ म्याद नाघ्ने अवस्थाका फाइलहरु यस आ.व.को सुरुवात मै परीक्षण भई सकेका छन् भने लक्ष्य अनुरूप कर परीक्षण तथा अनुसन्धानका कार्यहरु सम्पन्न भईरहेका छन्। वैशाख मसान्तसम्म बेरुजु फछ्यौट लक्ष्यको ७८.६४ प्रतिशत बेरुजु फछ्यौट भईसकेको छ जुन कूल बेरुजुको ६३ प्रतिशत हुन आउँछ। वैशाख मसान्तसम्म समग्र कार्यसम्पादन स्तर १०६.५७ प्रतिशत रहेको छ।

सम्पादन गरिएका उल्लेखनीय कार्यहरु:

- करदातामैत्री कर प्रशासन निर्माणको अभियानलाई मूर्तरूप दिन करदाताको तर्फबाट कार्यालयमा आई गर्नुपर्ने कार्यको लागि करदातास्वयं उपस्थित हुने वातावरण सिर्जना गरिएको छ।
- आफूले पेश गर्नुपर्ने विवरण अनलाइन पेश गर्न नजान्ने करदाताहरुलाई नियमितरूपमा सहजीकरण गरिएको छ र करदाताको सुविधाको लागि कार्यालयभित्र कम्प्युटरको व्यवस्था गरिएको छ।
- कार्यालय परिसर सुधार गरी करदातामैत्री बनाइएको छ।
- महत्वपूर्ण स्थानहरुमा सि.सि.क्यामेरा राखी करदाता सेवालालाई चुस्त, प्रभावकारी, नियन्त्रित र व्यवस्थित बनाइएको छ।
- विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बद्ध व्यक्तिहरूसँग नियमितरूपमा अन्तर्क्रिया कार्यक्रम गर्ने गरिएको छ।
- विद्युतीय हाजिर मेसिन प्रयोगमा ल्याइएको छ।
- करदाताको फाइललाई कम्प्युटरकृत गर्ने

कार्यको थालनी भईसकेको छ, र यो आ.व.भित्र सम्पूर्ण फाइललाई कम्प्युटर प्रणालीमा राखी आगामी आ.व.देखि सोही माध्यमबाट फाइलिङ सेवा प्रवाह गरिनेछ।

कार्यसम्पादनमा देखिएका समस्याहरु

- भौतिक नियन्त्रण प्रणाली अन्तर्गत रहेका उद्योगहरुमा नियमितरूपमा खटाउन पर्याप्त कर्मचारी नभएकाले कार्यालयको काममा समस्या उत्पन्न हुने गरेको। आवश्यकताभन्दा कम संख्यामा रहेको नायब सुब्बाको दरबन्दी समेत पूर्णरूपमा पदपूर्ति नभएकाले कार्यालयको काममा अप्ठ्यारो अवस्था सिर्जना भएको छ।
 - ग्रामीण क्षेत्रका अधिकांश करदाता सूचना प्रविधिमैत्री हुन नसकेकाले सबै किसिमका विवरणलाई पूर्णरूपमा अनलाईन गर्न सकिएको छैन।
 - वि.सं.२०१८ चैत्र १९ भन्दा अघिका आयकर बक्यौता असुल गर्न समस्या आईरहेको छ। धेरै पुराना आयकर बक्यौता राख्ने करदाताहरुलाई सम्पर्क गर्न सकिएको छैन। पुरानो तथा सानो रकम बक्यौता राख्ने करदाताहरुको संख्या धेरै भएको तर त्यस्तो बक्यौता असुल गर्न धेरै मेहनत गर्नुपर्ने भई परिणाम भन्दा लागत बढी आउने अवस्था देखिएको छ। कतिपय बक्यौता असुल गर्न नसकिने अवस्थामा रहेका छन्।
 - भाडाका व्यक्ति प्रयोग गरी मू.अ.करमा दर्ता भई ठूलो मात्रामा सामान आयात गरेर विक्री गर्ने र आयविवरण तथा मू.अ.कर विवरण पेश नगरी बेपत्ता हुने क्रम देखिएको छ, समयमै यस्तो प्रवृत्ति निरुत्साहित गर्न नसकेमा निरन्तररूपमा ठूलो मात्रामा राजस्व चुहावट हुनसक्ने देखिन्छ।
 - कार्यालयको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत ४ वटा जिल्ला रहेको र सो मध्ये गुल्मी र पात्या जस्ता पहाडी जिल्लाहरुमा समेत नियमित अनुगमन गर्नुपर्ने अवस्थामा कार्यालयमा उपलब्ध सवारी साधनमात्र अपर्याप्त भएको।
- ### समस्या समाधान प्रयासहरु
- रिक्त रहेको दरबन्दीमा पदपूर्तिका लागि लोक सेवा आयोगमा माग गरिएको।
 - आयविवरण तथा मू.अ.कर विवरण अनलाइन प्रविष्टि गर्न नजान्ने तथा नसक्ने करदातालाई कार्यालयमा सहजीकरण गर्ने गरिएको, अनलाइन विवरण पेश गर्ने सम्बन्धमा नियमितरूपमा करदाता शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गरिएको।
 - लामो समयदेखि विभिन्न शिर्षकमा बक्यौता राख्ने करदातालाई पटक पटक पत्राचार तथा

टेलिफोन सम्पर्क गर्दा समेत बक्यौता दाखिला गर्न नआएको अवस्थामा कानूनी कारवाही गरिएको। सो अन्तर्गत बैंक खाता रोक्का, आयात निर्यात रोक्का, घर जग्गा कारोवार रोक्का, तेश्रो पक्षबाट असुली लगायतका कारवाहीका प्रक्रियाहरु अपनाइएको।

- फर्जी व्यक्तिको नाममा कारोवार दर्ता गरी आयकर तथा मू.अ.कर छुल्ने करदाताहरुलाई निरुत्साहित गर्न संकास्पद अवस्थामा छडुके चेकजाँच गर्ने गरिएको, मू.अ.कर हिसाब राख्ने तथा बिजक जारी गर्न समेत नसक्ने अवस्था देखिएका व्यक्तिहरुको नाममा व्यवसाय दर्ताको लागि निरुत्साहित तुल्याउने प्रयास गरिएको।
- सवारी साधन थप गर्ने प्रयोजनका लागि सम्बन्धित निकायमा पत्राचार गरिएको।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने सुधार

- कार्यात्मक लक्ष्य निर्धारणलाई वास्तविक, वैज्ञानिक र व्यवहारिक बनाउनु पर्ने।
- बक्यौता असुली कार्यलाई अभियानको रूपमा संचालन गर्नुपर्ने।
- धेरै साना र पुराना बक्यौता फछ्यौट गर्दा Doing Business Cost बढी लाने भएकाले सो को बैकल्पिक समाधान खोज्नुपर्ने।
- आवश्यकता अनुरूप कर अधिकृत तथा नायबसुब्बाको दरबन्दीको थप व्यवस्था हुनुपर्ने।
- संख्यात्मक भन्दा गुणात्मक लक्ष्यमा जोड दिइनुपर्ने।
- करदाता दर्ता (मूलतः मू.अ.करमा)को लक्ष्यलाई संख्यात्मक भन्दा गुणात्मक बनाइनुपर्ने।
- करदाता प्रतिक्षा कक्षलाई व्यवस्थित गरी सो बाट करसम्बन्धी Audio Visual सामाग्री प्रसारण गर्ने।

अन्य निकायसंगको अपेक्षा

राजस्व संकलन कार्य मूलतः निजी क्षेत्र सम्बद्ध विषय हो। सरकार र निजीक्षेत्र विपरित ध्रुवतर्फ फर्किएको अवस्थामा राजस्व संकलन कार्यमा प्रत्यक्ष असर पर्दछ। निजी क्षेत्रको साथ र सहयोग नलिने हो भने पक्कैपनि निर्दिष्ट लक्ष्य हासिल हुन सक्दैन तसर्थ यस कार्यालयले नियमितरूपमा स्थानीय उद्योग वाणिज्य संघ लगायतका संघ संगठनहरूसँग हातेमालो गर्ने प्रयास गरेको छ। अन्य सरकारी निकाय, राजस्व अनुसन्धान विभाग, भन्सार विभाग लगायतसंग नियमित समन्वय हुन जरुरी छ र सो गर्ने प्रयास समेत भएकै छ। करदातामैत्री कर प्रशासन र व्यवहारको लागि निजी क्षेत्रसंग नियमित सम्पर्क हुनुपर्दछ। सुरक्षा निकायसंगको समन्वय तथा कतिपय अवस्थामा सहकार्यले कार्यप्रणालीलाई थप मजबूत बनाउछ। यस आन्तरिक राजस्व कार्यालयले सबै निकायसंग सुमधुर र सिर्जनात्मक सम्बन्ध राख्ने प्रयास गरेको छ र अन्य निकायबाट समेत सोही बर्माजिम अपेक्षा राख्दछ।

करदाता सेवा कार्यालय, कोटेश्वर



परिचय

आर्थिक गतिविधिको विकास एवं विस्तार करदाताको पहुँच र कार्यबोम्भको अनुपात आदिलाई मध्यनजर गर्दै आन्तरिक राजस्व विभाग र मातहत कार्यालयको संरचना समयानुकूल परिवर्तन गर्ने अभिप्रायले आर्थिक वर्ष २०६६/०६७ को बजेट बक्तब्यले निर्दिष्ट गरेको राजस्व नीति, उद्देश्य तथा रणनीति अनुरूप राजस्व प्रशासनलाई सवल, सक्षम र सुदृढ तुल्याई राजस्व संकलनमा बढोत्तरी ल्याउनका लागि करदाता मैत्री व्यवहारको प्रवर्द्धन र कर प्रशासनमा करदाताको सहज पहुँच, करदातालाई छिटो छरितो र गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्ने, करदाताको अनुगमनमा प्रभावकारिता ल्याउने र करदाताको पहुँच विस्तार गर्ने तथा राजस्व प्रशासनलाई अझ बढी चुस्त, सरल, पारदर्शी र करदातामैत्री बनाउने अभिप्रायले मिति २०६६/०३/१० मा करदाता सेवा कार्यालय कोटेश्वरको स्थापना भएको हो ।

यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं. ३५ र कागेश्वरी मनोहरा नगरपालिका (साविकको गोठाटार गा.वि.स.) रहेको छ। यस कार्यालयको कार्य संचालनको लागि का.म.न.पा. वडा नं. ३५ मुनिभैरव मार्गस्थित तिनकुनेदेखि कोटेश्वर जाने मुख्य सडकको दायोतर्फ रहेको ढकाल कम्प्लेक्सको चौथो र पाँचौ तल्ला कार्यालय संचालनको लागि भाडामा लिई कार्यालय संचालन गर्दै आइरहेको छ। कार्यालयको आफ्नै भवन नहुँदा स्थानको अपर्याप्तता रहेको छ।

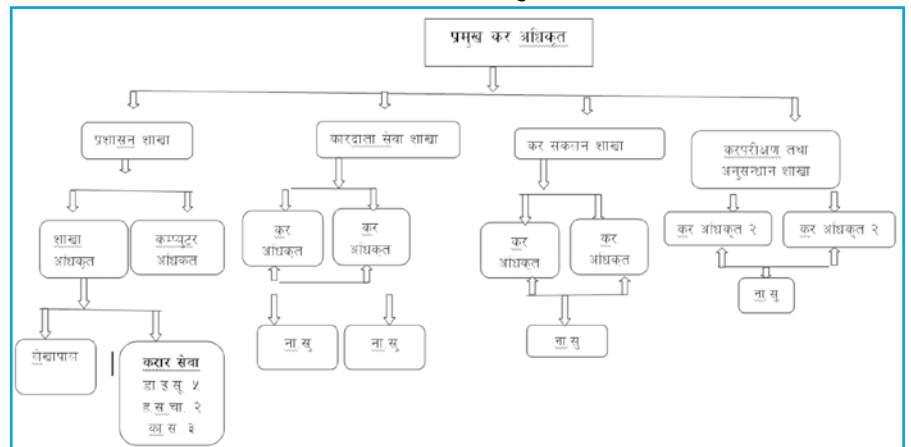
यस कार्यालयको कार्यसंचालनको

लागि प्रमुख कर अधिकृत, कर अधिकृत, शाखा अधिकृत, कम्प्युटर अधिकृत, नायवसुब्बा र लेखापाल समेतको स्विकृत दरबन्दी १९ तथा करार तर्फ डा.ई.सु. ह.स.चा.र का.स समेत ९ गरी जम्मा २८ जना रहेको छ। स्वीकृत दरबन्दी मध्ये २ जना ना.सु.पदपूर्ति हुनको लागि लोकसेवा आयोगमा माग आकृति फाराम भरी पठाइएको छ। हाल फाजिलमा १ कार्यालय सहयोगी र टा.ना.सु १ गरी जम्मा २८ जना कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्। हाल यस कार्यालयबाट १४२९० करदाताले प्रत्यक्ष रुपमा सेवा लिइरहेका छन् जसमध्ये आयकरमा १०५९६, मू.अ.करमा ३६९४ करदाता दर्ता रहेका छन्। यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत का.म.न.पा. वडा नं ३५ को जनसंख्या ७६२९९ रहेको छ भने साविक गोठाटार गा.वि.स. हाल कागेश्वरी मनोहरा नगरपालिकाको जनसंख्या २६१६९ समेत गरी

जम्मा कुलजनसंख्या १०२४६८ रहेको छ। कार्यक्षेत्रको जनसंख्या मध्ये १४२९० करदाता यस कार्यालयमा दर्ता भएका छन् अर्थात कार्यक्षेत्रको जनसंख्याको आधारमा आयकर तर्फ दर्ता भएका करदाताहरु १०.३४ प्रतिशत रहेका छन् भने मू.अ.कर तर्फ दर्ता भएको करदाताहरु ३.६० प्रतिशत रहेका छन्। आ.व.२०६६/०६७ देखि आय विवरण मू.अ.कर विवरण तथा अन्तःशुल्क विवरण Online पेश गर्ने व्यवस्था भए अनुरूप करदाताले आफ्नो आयविवरण, मू.अ.कर विवरण तथा अन्तःशुल्क विवरण E-filing पद्धति अनुसार स्वयं पेश गर्ने गरेका छन्। जसअनुसार आ.व. २०६९/२०७० मा Online आय विवरण पेश गर्ने करदाताको संख्या ३४२८ थियो। आ.व.२०७०/०७१ Online आय विवरण पेश गर्ने करदाताको संख्या ५२९९ थियो। यस चालु आ.व.को वैशाख महिना सम्ममा Online आय विवरण पेश गर्ने करदाताको संख्या ४३१० पुगेको छ। यसरी Online आय विवरण पेश गर्ने संख्या क्रमशः बढ्दै गइरहेको छ।

कार्यप्रवाह तालिका

यस कार्यालयबाट सम्पादन गरिने करदाता सेवा शाखा, संकलन शाखा र करपरीक्षण तथा अनुसन्धानशाखाका कार्यहरुलाई प्रभावकारी ढंगबाट संचालन गर्न र करदातालाई छिटो छरितो सेवा प्रदान गर्नको लागि कार्यालयका प्रत्येक अधिकृत तथा कर्मचारीहरुलाई कार्य जिम्मेवारी तोकिएको र सोही बमोजिम कार्यसंचालन भएको छ। कार्यालयको कार्यप्रवाहलाई देहाय बमोजिम तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।





बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम

चालु आर्थिक वर्षमा यस कार्यालयको लागि चालु तर्फ रु. १ करोड ९३ लाख ७८ हजार र पूँजीगत तर्फ रु. ४ लाख ५० हजार समेत गरी जम्मा रु. १९८२८००० बजेट विनियोजन भएको छ । सो विनियोजित बजेट मध्य वैशाख महिना सम्ममा चालुतर्फ रु. १ करोड २ लाख ७ हजार अर्थात ५१.७४ प्रतिशत खर्च भएको छ भने पूँजीगत तर्फ रु. २ लाख ८ हजार अर्थात ४६.३१ प्रतिशत खर्च भएको छ । यसै विनियोजित बजेटको अधिनमा रही यस सेवा कार्यालयले विभिन्न गतिविधी एवं कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आएको छ । यस कार्यालयमा दर्ता हुन आएका करदाताहरुको फाइलहरुलाई चाहेको बेलामा तुरुन्त निकाल्न सकिने गरी कम्प्युटर प्रणालीमा (computer system) मा प्रविष्ट गरी लोकेसनमा चुस्त, दुरुस्त र पारदर्शी तरिकाबाट व्यवस्थित गरी राखिएको छ । त्यसै गरी कार्यात्मक लक्ष्य अनुसार सम्पादन गरिएका कार्यहरुको अभिलेख पनि व्यवस्थित गरी राखिएको छ ।

संकलन लक्ष्य र प्रगति

राजस्व संकलनको लक्ष्य असुली तर्फ विश्लेषण गर्दा यस कार्यालयको लागि राजस्व संकलनको वार्षिक लक्ष्य रु. ७६ करोड ६७ लाख ८६ हजार तोकिएको छ भने वैशाख महिनासम्मको लक्ष्य रु. ५६ करोड ८९ लाख ५ हजार रहेकोमा

राजस्व शीर्षक	वार्षिक लक्ष्य	वैशाख महिना सम्मको लक्ष्य	वैशाख महिना सम्मको प्रगति	प्रतिशत
आयकर	१९८०६५	१४४८६५	१२०५२९	८३.२०
घर बहाल कर	८७७३४	७६९४९	२७५५६	३६.३३
व्याज कर	२४२६७	१८४६९	१९६८२	१०२.७८
मू.अ.कर	१७२६५४	१४४३३६	१७७०२९	१२१.२५
अन्तःशुल्क कर	२७९९८८	१८०७७९	२६१४६५	१४४.६३
स्वास्थ्य सेवा कर	४८७	४५१	५२०	११५.२९
शिक्षा सेवा कर	३५९१	३०३६	२९५९	९७.४७
जम्मा	७६६७८६	५६८९०५	६०७४४०	१०६.७७

वैशाख महिनासम्ममा रु. ६० करोड ७४ लाख ४० हजार संकलन भई लक्ष्यको तुलनामा १०६.७७ प्रतिशत प्रगती भएको छ । वैशाख महिनासम्मको लक्ष्य अनुसार प्रगति भएतापनि हालै गएको विनासकारी भुकम्पको कारणबाट वार्षिक लक्ष्य हासिल

गर्ने कार्य चुनौतिपूर्ण देखिएको छ । राजस्व संकलनको विगत तीन वर्षको प्रवृत्ति देहाय अनुसार रहेको छ ।

विगत ३ वर्षको राजस्व संकलनको प्रवृत्ति

रु. हजारमा			
आ.व.	२०६८/०६९	२०६९/०७०	२०७०/०७१
लक्ष्य	७७४६६९	८५१०६२	८७१२४५
संकलन	७९३७३४	८५१११३	८८०२४५
प्रतिशत	१०२.५	१००.५	१०१.५

राजस्व शीर्षक									
आ.व.		आयकर	बहालकर	व्याजकर	मू.अ.कर	अन्तःशुल्क	शिक्षा सेवा कर	स्वा.से.कर	जम्मा
२०६८/०६९	लक्ष्य	३४१३६४	२०२४९	१५९३८	२५२००७	१४००००	४९३१	०	७७४६६९
	संकलन	२८३०२२	२८६६०	२९३६६	२६३४६७	१८३५७९	३५६७	२०७२	७९३७३४
	प्रतिशत	८२.९१	१४०.२९	१८४.२५	१०४.५५	१३१.१३	७२.३५	०	१०२.५
२०६९/०७०	लक्ष्य	२८२०३६	३११२०	२७८८८	२६२१८४	२४३५७२	४२६२	०	८५१०६२
	संकलन	३००९२०	३१५२८	२२८४७	२६८२७८	२९२९३४	६३९३	१०१३	८५१११३
	प्रतिशत	१०६.७०	१२७.०२	८१.९२	१०२.३२	८७.०९	१५०.०१	०	१००.५
२०७०/०७१	लक्ष्य	२५४६४९	३८३५२	२३१४९	२७४४७९	२६९४१४	६३६७	३८३५	८७१२४५
	संकलन	२५४७०८	४३५५४	२४०८८	३०५०५५	२४८९३९	३४८१	४२०	८८०२४५
	प्रतिशत	१००.०२	११३.५६	१०४.०६	११०.७४	९२.४०	५४.६८	१०९.५	१०१.५

सम्पादन गरिएका उल्लेखनीय कार्यहरु

गत आ.व.मा यस कार्यालयमा वेरुजु नरहेको । चालु आ.व.मा वेरुजु फछ्यौट लक्ष्यको तुलनामा १०८ प्रतिशत प्रगति हासिल भएको छ । करदातालाई कर सम्बन्धी विषयमा जानकारी दिनको लागि करदाता शिक्षा पुस्तिका वितरण गरी जानकारी मूलक सूचनाहरु उपलब्ध गराइएको छ ।

कार्यसम्पादनमा आइपरेका समस्या

(क) साना करदाताहरुमा कम्प्युटर सम्बन्धी ज्ञानको अभाव भएकोले आय विवरण र मू.अ.कर विवरण भर्ने क्रममा त्रुटिपूर्ण विवरणहरु भर्ने र पछि सच्चाई पाउँ भन्ने निवेदन दिने तथा कतिपय करदाताहरुको विवरण कर्मचारीहरुले नै भरिदिनुपर्ने अवस्थाले कार्यबोभ बढ्न गएको तथा कतिपय करदाताहरुमा सूचना प्रविधिको पहुँच नभएको अवस्थामा Online Service मा केहि समस्या परेको छ । करदातालाई कर कानुन सम्बन्धी विषयमा आवश्यक जानकारी नहुँदा कर सहभागिता अपेक्षाकृत रुपमा बृद्धि हुन सकेको छैन ।

(ख) पुराना आयकर बक्यौता असुली गर्नको लागि करदाताको ठेगानामा पत्राचार गर्दा उक्त व्यक्ति फेला नपरेको भनि पत्र फिर्ता आउने, टेलिफोन सम्पर्क नहुने, फर्मको सम्बन्धित ठेगानामा कर्मचारीहरु जाँदा फेला नपर्ने

अवस्थाले गर्दा पुराना बक्यौताहरु संकलन गर्न समस्या आईपरेको छ ।

(ग) Non Filler को सख्या घटाउन पुराना करदाताहरुलाई सम्पर्क गर्दा सम्पर्क नं. तथा ठेगाना पत्ता नलाग्ने तथा करदाताको ठेगानामा पत्राचार गर्दा उक्त व्यक्ति फेला नपरेको भनी पत्र फिर्ता आउने, टेलिफोन सम्पर्क नहुने, फर्मको सम्बन्धित ठेगानामा कर्मचारीहरु जाँदा फेला नपर्ने अवस्थाले

गर्दा पूर्ण रुपमा Non Filler घटाउन समस्या आईपरेको छ ।

समस्या समाधानका प्रयास

विभिन्न व्यवसायी संघहरुको समन्वयमा करदाताले चाहेकै स्थान र समयमा करदाता शिक्षा कार्यक्रम संचालन गरी कर सम्बन्धी जानकारी प्रदान गरिएको । बक्यौता असुली गर्न र Non Filler घटाउनका लागि व्यवसायी संघ मार्फत पहल गरिएको । कार्यालयको Help Desk मा कर्मचारी राखि करदातालाई आवश्यक सहयोग गर्न आफुले लिनुपर्ने सेवा र सो सेवा प्राप्त गर्नुपर्ने शाखाका वारेमा जानकारी दिई सहज रुपमा सेवा प्रवाह गरिएको । विवरण भर्ने नजान्ने साना करदाताहरुको लागि कार्यालयकै कर्मचारीहरुबाट कम्प्युटरमा विवरणहरु प्रविष्ट गर्ने व्यवस्था गरिएको ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने सुधार

राजस्व संकलनको थप सम्भाव्यता विश्लेषण गरी कार्ययोजना बमोजिमको लक्ष्य अनुरुप राजस्व संकलन गर्ने । बक्यौता संकलनमा थप जोडिदिई अटेर गर्ने करदातालाई कानुनी कारवाही गरेर बक्यौता संकलन गर्ने । वेरुजु न्युनीकरणमा जोड दिने । बजार तथा करदाताको कारोबार स्थल अनुगमनलाई निरन्तरता दिने । Non Filler को सख्या घटाउनको लागि लेखा परीक्षक, करसहयोगीहरुसँग सम्पर्क समन्वय गर्ने । घरबहाल करको दायरा विस्तारमा जोडिदिने । करपरीक्षण तथा अनुसन्धानलाई थप प्रभावकारी बनाउने ।

आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करवीचको अन्तरसम्बन्ध

१. परिचय

आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि कर आधुनिक कर प्रणालीका महत्वपूर्ण सदस्य हुन र यी दुवै कर हाल विश्वका प्राय सबै देशहरूमा लागू भैरहेका छन्। खास गरेर विकसित देशमा आयकर राजस्वको प्रमुख श्रोतको रूपमा रहेकोछ भने विकासशिल देशमा मूल्य अभिवृद्धि करको वाहुल्यता रहेको छ।

आयकर आयमा आधारित कर हो। यो कर पारिश्रमिक, व्याज, घर बहाल, रोयाल्टी, पूजीगत लाभ जस्ता आयमा लाग्दछ। व्यवसायको हकमा यो कर करदाताको वस्तु तथा सेवाको विक्रीबाट प्राप्त कूल आयबाट आयकर कानून अनुसार खर्च कटाउन पाउने रकम घटाएर बाँकि रहेको मुनाफामा लाग्दछ।

अर्कोतर्फ मूल्य अभिवृद्धि कर वस्तु तथा सेवामा आधारित कर हो। यो कर वस्तु तथा सेवाका उत्पादनदेखि वितरणको हरेक चरणमा हुने मूल्य अभिवृद्धिमा लाग्दछ। यस करको प्रयोजनको लागि मूल्य अभिवृद्धि भनेको विक्री तथा खरीद मूल्य विचको भिन्नता हो। हाल विश्वका प्रायः सबैजसो देशले लागू गरेको उपभोगमा आधारित कर कट्टी प्रणाली अन्तर्गत संचालित मूल्य अभिवृद्धि कर व्यवस्थामा मूल्य अभिवृद्धिको प्रत्यक्ष गणना गरिदैन। मूल्य अभिवृद्धिको सिद्धान्तलाई कर कट्टी (Tax Credit) को संयन्त्रमार्फत व्यवहारमा रूपान्तरण गरिन्छ। अर्थात्, कुनै करदाताले आफ्नो खरिद/आयातमा मूल्य अभिवृद्धि कर तिर्छ, आफ्नो विक्रीमा मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्छ र विक्रीमा असुल गरेको करबाट खरिद/आयातमा तिरेको कर घटाउँछ। र, यसरी निकलेको अन्तर रकमलाई मूल्य अभिवृद्धि करका रूपमा राज्यकोषमा जम्मा गर्दछ।

आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करको गणना कर अवधिका आधारमा गरिन्छ। मूल्य अभिवृद्धि कर अन्तर्गत स्वइच्छाले दर्ता हुने करदाताको लागि ४ महिना, पर्यटन व्यवसायीहरूका लागि २ महिना, र अन्य करदाताको लागि एक महिना तोकिएको छ भने आय करको लागि कर अवधि सामान्यतया एक वर्ष हो। मूल्य अभिवृद्धि कर



डा. रूप खड्का

व्यवस्थामा करदाताले कर अवधिमा खरीद वा पैठारीमा तिरेको करलाई निजले विक्रीमा असुल गरेको करबाट कटाएर बाँकि रकम मूल्य अभिवृद्धि करको रूपमा सरकारलाई बुझाउनु पर्दछ। खरीदमा तिरेको करमा केही अपवाद बाहेक मेशिनरी, कच्चा पदार्थ, सेवा, स्टेशनरी लगायतका सम्पूर्ण खरीदमा तिरेको कर पर्दछ। अर्को महत्वपूर्ण कुरा नेपालले उपभोगमा आधारित कर प्रणाली अपनाएको हुंदा कुनै कर अवधिमा खरीद वा पैठारी गरको पूजीगत तथा गैरपूजीगत सामानमा तिरेको सम्पूर्ण कर सोही अवधिमा कट्टी गर्न पाइन्छ। यसलाई ती पूजीगत वा गैर पूजीगत सामान प्रयोग गरिएको उत्पादन/विक्रीसंग भिडाइदैन। मूल्य अभिवृद्धि करको यही विशेषताले गर्दा यस करको भार लगानीमा पर्दैन, यो कर तठस्थ वा सक्षम हुन्छ र यसले लगानीलाई निरुत्साहित गर्दैन भनिन्छ। यही कारणले गर्दा यसलाई सुधारिएको विक्री कर भन्ने गरिन्छ। मूल्य अभिवृद्धि करको यही विशेषताले गर्दा यस करले थप आर्थिक लागत (Dead Weight Loss) वा Excess Burden श्रृजना गर्दैन र अर्थतन्त्रमा अनावश्यक भार पैदा गर्दैन। कर कट्टी व्यवस्थाको यही आकर्षणले गर्दा यो प्रथा हाल अन्तःशुल्क व्यवस्थामा पनि लागू गर्ने प्रचलन बढ्दो छ।

अर्कोतर्फ आयकरमा पूजीगत सामानको हकमा सो सामान खरीद गरेको

वर्ष पूरै रकम कटाउन पाइदैन। कारण पूजीगत सामान सो सामान खरीद गरेको वर्षको आय आर्जन गर्न मात्रनभै त्यसपछिका धेरै वर्षसम्म आय आर्जन गर्न प्रयोग गरिन्छ। यदी पूजीगत सामान खरीद गरको वर्ष सम्पूर्ण खर्च कटाउन दिएमा त्यसवर्ष खर्च अनावश्यक रूपमा बढी र आय कम देखिने हुन्छ भने पछिल्ला वर्षहरूमा खर्च अनावश्यक रूपमा कम र आय बढी देखिने हुन्छ। यस्तो स्थिति श्रृजना नहोस भन्नका लागि पूजीगत सामानको हकमा सो सामान खरीद गरेको वर्ष पूरै कट्टा नगरी सामानको ह्रास कट्टी घटाउन पाइने व्यवस्था गरिएको हुन्छ।

२. अन्तरसम्बन्ध

आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करलाई एक अर्काको परिपूरक वा विकल्प दुवै रूपमा हेरिन्छ। कतिपय मुलुकमा मूल्य अभिवृद्धि करलाई आयकरलाई सुधारने र बढी प्रभावकारी बनाउने अवसरको रूपमा लिएकोछ। वेलायतमा सन् १७९९ मा शुरु भएको आयकर आधुनिक करहरूमा सबभन्दा पुरानो करको श्रेणीमा पर्छ भने सन १९५४ मा प्रथम पटक फ्रान्समा देखा परेको आयकर आधुनिक कर प्रणालीको सबभन्दा कान्छो सदस्यको रूपमा चिनिन्छ। आयकर पुरानो कर भएकोले स्वभाविक रूपमा यो कर परम्परागत कार्यालयले कर निर्धारण गर्ने पद्धति (Official Assessment System) अन्तर्गत Manually संचालन हुने गरेको थियो भने सन १९७० को दशकपछि मात्र विश्वमा फैलिएको मूल्य अभिवृद्धि करको प्रारम्भ अधिकांश देशमा स्वयंकर निर्धारणको सिद्धान्त अनुरूप स्वचालित प्रणालीबाट भएको पाइन्छ। यसैगरी विभिन्न देशमा मूल्यअभिवृद्धि करको कार्यान्वयन कार्यमुलक प्रणाली अन्तर्गत हुदै आएकोछ।

विभिन्न देशमा मूल्य अभिवृद्धिकरको कार्यान्वयनसगै आयकर प्रणालीमा व्यापक सुधार गरिएको पाइन्छ। यस सन्दर्भमा आयकरको संरचना तथा संचालन प्रक्रिया दुवैमा ठूलो सुधार गरिएको छ। उदाहरणका लागि विभिन्न देशमा आयकरका दरको तह तथा संख्या, छुट, र सुविधामा ठूलो



कटौति गरिएको छ, आयकर व्यवस्थामा स्वयं कर निर्धारणको सिद्धान्त अंगालिएको छ, आयकर व्यवस्थालाई स्वचालित प्रणाली अन्तर्गत संचालन गरिएको छ र साविकमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष करको प्रशासन छुट्टा छुट्टै निकायवाट हुने गरेकोमा सुधारको क्रममा तिनीहरूको एकीकरण गरिएको छ। कतिपय देशमा मूल्य अभिवृद्धि करलाई आयकरलाई प्रभावकारी बनाउने उपायको रूपमा पनि हेरिएको छ र मूल्य अभिवृद्धि करको कार्यान्वयन पश्चात आयकर राजस्व संकलनमा ठूलो वृद्धि भएको छ।

मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आयकरको अन्तरसम्बन्धलाई समानतासंग पनि गासिने गरेको छ। मूल्य अभिवृद्धि करलाई सक्षम, तटस्थ तथा राजस्व उत्पादक बनाउन यस करलाई सबै वस्तु तथा सेवामा एकलदरले लगाउने र कर प्रणालीलाई समान बनाउनका लागि न्यून आयवर्गले तिरेको मूल्यअभिवृद्धि कर आयकर दायित्वसंग कट्टी गर्ने व्यवस्था पनि गरिन्छ।

सिंगापुरमा आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करको अन्तरसम्बन्ध भिन्न किसिमले देखा परेको छ। सिंगापुरमा सन् १९९४ मा वस्तु र सेवाको नाउमा मूल्य अभिवृद्धि कर लागू गर्नु भन्दा अघिल्लो वर्षसम्म ९० प्रतिशत घरधुरी (Household) ले आयकर तिर्दथे र सरकारले संस्थागत तथा आयकरवाट संकलन गरेको राजस्वले सरकारी बजेट वचतको स्थितिमा रहेको थियो। त्यसताका मूल्य अभिवृद्धि कर थप राजस्व परिचालन गर्नु भन्दापनि भविष्यमा आयकरवाट प्रयाप्त मात्रामा राजस्व संकलन गर्न नसकिएपछि मूल्य अभिवृद्धि करवाट राजस्व परिचालन गर्ने उद्देश्यले सिंगापुरवासीलाई मूल्य अभिवृद्धि कर प्रति अभ्यस्त गर्न यो कर लागू गरिएको थियो। मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउने सन्दर्भमा संस्थागत आयकरको दरलाई ३० प्रतिशतवाट २० प्रतिशतमा र व्यक्तिगत आयकरको दरलाई ३३ प्रतिशतवाट ३० प्रतिशतमा झार्न गरिएको थियो। यसैगरी मूल्य अभिवृद्धि कर लगाएको वर्ष व्यक्तिगत आयकरमा सिंगापुर डलर ७००, त्यसपछिका ४ वर्षमा क्रमशः ६५०, ६००, ५५० र ५०० छुट दिइएको थियो। मूल्य अभिवृद्धि कर लागू भएपछि ७५ प्रतिशत आय करदाताले कर तिर्नु नपर्ने भएको थियो। उदाहरणको लागि सन् १९९३ मा आयकरदाताको संख्या १,१३३,९४५ भएकोमा

यो संख्या मूल्य अभिवृद्धि कर लागेको पहिलो वर्ष सन् १९९४ मा ३६३,२९५ मा भरेको थियो। यसको मतलब न्यून आय भएका करदाताको हकमा वास्तमा मूल्य अभिवृद्धि करले आयकरलाई प्रतिस्थापन गरेको थियो। यसरी सिंगापुरको अर्थतन्त्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढउन, वचत तथा लगानीलाई आकर्षित गर्न र आर्थिक विकासको गतिलाई मन्द हुन नदिन मूल्य अभिवृद्धि कर न्यून दरमा लागू गरि आयकरमा व्यापक कटौति गरिएको थियो।

आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करलाई वैकल्पिक करको रूपमा पनि हेर्ने गरिएको छ। उदाहरणका लागि करको आर्थिक लागत घटाउनका लागि संयुक्त राज्य अमेरिकामा व्यक्तिगत तथा संस्थागत आयकरलाई मूल्य अभिवृद्धि करले पूर्ण रूपमा प्रतिस्थापन गर्नु पर्ने प्रस्ताव अगाडी सारिएका छन्। संयुक्त राज्य अमेरिकामा प्रस्तुत गरिएको अर्को विकल्प आयकरलाई मूल्य अभिवृद्धि करले आंशिक रूपमा प्रतिस्थापन गर्ने भन्ने रहेको छ। यस अन्तर्गत न्यून आय भएका वर्गले आयकर तिर्नु नपर्ने र मध्य तथा उच्च आयवर्गका लागि न्यूनदरको सरल आयकर व्यवस्था लागू गरिनु पर्ने छ। यस प्रस्ताव अनुसार आयकरमा दिइएका विभिन्न खर्च र कर कट्टी व्यवस्था घटाउने तथा खारेज गर्ने, संस्थागत आयकर १५ प्रतिशत, मूल्य अभिवृद्धि कर १२.३ प्रतिशत, व्यक्तिगत आयकर १६ र २५.५ प्रतिशतले लगाउने र Alternative Minimum Tax खारेज गर्नु पर्नेछ। यसैगरी संयुक्त अधिराज्यमा पनि आयकरलाई मूल्य अभिवृद्धि करले प्रतिस्थापन गर्नु पर्ने प्रस्तावहरू अगाडी सारिएका छन्। यस सम्बन्धी एउटा प्रस्तावमा मूल्य अभिवृद्धि करमा दिइएको सबै छुटहरू हटाएर यस करलाई ३३ प्रतिशतले लगाउने र आयकर पुरै खारेज गर्ने भन्ने छ।

३. नेपालको सन्दर्भ

नेपालमा पनि आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करलाई वैकल्पिक तथा परिपूरक दुवै हिसाव हेरिएको पाइन्छ। सन् १९९० को दशकको प्रथम खण्डमा नेपालमा मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउने चर्चा चल्दा यस करको विभिन्न कोणवाट ठूलो विरोध भएको थियो र त्यस सन्दर्भमा मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउने हो भने आयकर खारेज गरिनु पर्ने अवधारणा पनि निष्केका थिए। यो चर्चा राजनीतिक वृत्तमा

पनि चलेको थियो। अर्कोधार आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करलाई परिपूरकका रूपमा लागू गर्नु पर्ने भन्ने थियो। यस अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउने सन्दर्भमा आयकरका दरको तह तथा संख्यामा कटौति गरिनु पर्ने, मूल्य अभिवृद्धि कर विजकलाई मान्यता दिनु पर्ने, मूल्य अभिवृद्धि करको प्रयोजनको लागि राखिएको लेखालाई आयकरको प्रयोजनको लागि पनि मान्यता दिनु पर्ने र यी दुवै करको प्रशासन एकै निकायवाट हुनु पर्ने भन्ने थियो। हाम्रो परिप्रेक्षमा हुनु पर्ने यही पछिल्लो मान्यता थियो जुन व्यवहारमा कार्यान्वयन पनि भयो। भविष्यमा पनि मूल्य अभिवृद्धि कर र आयकरलाई परिपूरकको रूपमा हेरिनु पर्दछ, र यी करका प्रकृयागत कुराहरूमा एकरूपता कायम गरिनु पर्दछ।

४. निष्कर्ष

आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करलाई वैकल्पिक करको रूपमा नभै एक अर्काको परिपूरकका रूपमा हेरिनु पर्दछ। यी दुवै करको माध्यमले मुलुकको विकासको लागि आवश्यक राजस्व परिचालन गर्ने प्रयास गरिनु पर्दछ। यी करको कार्यान्वयनवाट आर्थिक विकासमा नकारात्मक प्रभाव पर्नु हुँदैन। मूल्य अभिवृद्धि करको सिद्धान्त अनुसार यो आर्थिक दृष्टिकोणले तठस्थ तथा सक्षम कर हो। यसको आर्थिक लागत न्यून हुन्छ। यसको कार्यान्वयन सही किसिमले गरेर व्यवहारमा पनि तठस्थता कायम गरिनु पर्दछ। आयकरलाई न्यून दरले सबै क्षेत्रमा समान किसिमले लागू गरेर यसवाट श्रृजना हुन सक्ने आर्थिक लागतलाई न्यून गरिनु पर्दछ। कर प्रणालीको लागत न्यून गरेर विकास मुलक कर प्रणाली कायम गर्न आयकरलाई समदरको कर (Flat Tax) वा Cash Flow Tax जस्ता सरल करले र मूल्य अभिवृद्धि करलाई खुद्रा स्तरको विक्रीकरले प्रतिस्थापना गर्नु पर्ने कुरा भविष्यमा अनुसन्धानको विषय हुन सक्छ। हाललाई आयकरलाई मूल्य अभिवृद्धि करले प्रतिस्थापना गर्ने नभै आयकर व्यवस्थाको संरचना र संचालन प्रकृत्यामा समसामयिक सुधार गर्दै यस करलाई आर्थिक विकासको बाधकको रूपमा होइन सहायकका रूपमा प्रयोग गर्दै जानु पर्दछ।

डा. खड्का उच्च स्तरीय कर प्रणाली पुनरावलोकन आयोगका अध्यक्ष हुनु हुन्छ।

करको दायरा विस्तारमा भएका प्रयासहरूको समीक्षा

परिचय

राजनीतिज्ञ र नीति निर्माताहरूबाट हामीले बारम्बार करको आधारलाई विस्तार गर्ने र त्यस क्रममा कर प्रणालीमा देखिएका छिद्रहरूलाई बन्द गर्ने विषयमा टिप्पणी गरी रहेका पाउंदछौं। तर अधिकांशतः ति व्यक्तित्वहरूले कतै पनि कहिले पनि यस विषयमा खास के हो भनी कसैले पनि स्पष्टरूपमा भनेको सुनेका छैनौं। सामान्यतः करको आधार भनेको कर लाग्ने आर्थिक गतिविधि र श्रीसम्पत्तिको समष्टिगत अवस्था हो। अर्थात्, कराधानका लागि उपलब्ध सबै श्रोतहरू करका आधार हुन्। करको दायरा विस्तार विभिन्न प्रकारबाट हुन सक्दछ, जस्तै अर्थतन्त्रको सापेक्षतामा करदाताको कर लाग्ने आम्दानीमा वृद्धि हुदा, करदाताको संख्यामा वृद्धि हुदा, नयां करका क्षेत्र पहिचान गरी तिनमा कर लगाउदा, कर छलि र आय वचाव वा लुकाई (tax sheltering) लाई घटाउदा, विभिन्न प्रकारका कर छुट तथा सुविधाहरूलाई हटाउदा वा घटाउदा, कर तिर्ने प्रकृया सरल र सहज बनाई voluntary compliance मा वृद्धि हुदा, करको दरमा कमी ल्याइदा, आदि आदि। यसको ठिक विपरित उच्च तहको करको दर, धेरै प्रकारका अस्पष्ट छुट एवं सुविधाको प्रावधान, सीमित र निम्न स्तरमा रहेको रोजगारीका अवसरहरू, अस्पष्ट द्विअर्थी कर कानूनहरू, पुरातन कार्य पद्धति र कर प्रशासनको करदाता अमैत्री व्यवहारले करको दायरालाई क्षयीकरण गर्दछ। करको दायरा बढाउँदै लगेर सरकारलाई सम्भाव्य राजश्व संकलन गर्ने अभियानमा विश्वका सबै कर प्रशासनलाई आफ्नो संगठन तथा व्यवस्थापनलाई मजबूत बनाउँदै लगी र्ता हुन नआएका सम्भाव्य करदाताहरू र औपचारिक तथा अनौपचारिक क्षेत्रका ननफाइलहरूको निरन्तर अनुगमन गरी तिनलाई सहजताका साथ स्वेच्छिक कर पालना गराउनु, कर चुहावट नियन्त्रण गर्नु र तिनबाट सही कर संकलन गर्नु जस्ता विषयहरू सदैव चुनौतीकारुपमा रहेका छन्।

करको दायरा बढाएर बढी करदाता भित्र्याउँदैमा बढी कर संकलन हुन्छ भनेर भन्न सकिदैन। किनकि करदाताको कर परिपालन र कर संकलन लागतले पनि यसमा भूमिका खेलेको हुनाले यसतर्फ पनि ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ। त्यसैले करको दायरा विस्तार गर्ने जुनसुकै तरिका अवलम्बन गरे पनि संकलन हुने कर भन्दा संकलन खर्च बढी हुन्छ, हुँदैन भनी समीक्षा गर्नु जरुरी मानिन्छ जसबाट कर प्रशासनलाई



माधव टकाल

बढी बोभिलो नहुने गरी संख्यात्मक भन्दा गुणात्मकरूपबाट करको दायरा विस्तार गर्न सहयोग मिल्दछ। कर प्रशासनको मुख्य काम नै कर कानूनले तोके अनुसारको सरकारलाई आवश्यक पर्ने राजश्व संकलन गर्नु हो तर राजश्व संकलन गर्दा निजि क्षेत्रको विकासमा अवरोध वा कठिनाई श्रृजना भने गर्नु हुँदैन।

नेपालले अबलम्बन गरेका कर सुधारका पदार्थहरू

नेपालको सन्दर्भमा हेर्दा वि.सं. २०४६ देखि मुलुकले उदारिकरणको नीति अवलम्बन गरे पश्चात विभिन्न आर्थिक सुधारहरू गर्ने क्रममा करको पक्षमा पनि व्यापक सुधारहरू गरिएको पाउंदछौं। यसै क्रममा नेपाल प्रशासन सेवाभित्र वि.सं. २०४८ वाट छुट्टै राजस्व समूहको संचालन गरिएको, साविकमा लगाई आएको विक्रीकर, होटल कर, ठेक्का कर र मनोरञ्जन करलाई प्रतिस्थापित गर्दै एकल दरको वस्तु तथा सेवामा आधारित अत्याधुनिक, फराकिलो आधार भएको, लचिलो र पारदर्शी करको रूपमा मूल्य अभिवृद्धि कर लागू गरिएको, कराधारलाई फराकिलो र दिगो बनाउने उद्देश्यका साथ वि.सं. २०५८ सालमा आयकरको कानूनी संरचना र प्रणालीलाई पूर्णतः आधुनिकीकरण गर्ने क्रममा आय कर ऐन, २०५८ लागू गरिएको, विश्व व्यापार संगठन तथा साफ्टा प्रणाली अन्तर्गत कर तथा भन्सारका दरहरूमा समायोजन जस्ता आधारभूत सुधारहरू पनि शुरु गरिएको पाइन्छ। त्यसै गरी ठेकेदारी प्रथामा आधारित पुरातन पद्धति अंगाल्दै आएको अन्तःशुल्क व्यवस्थालाई आधुनिकीकरण र बढी व्यावहारिक बनाउने

उद्देश्यले अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ तर्जुमा गरी लागू गरिएको छ। साथै यी ऐनहरू एवं अन्य सम्बन्धित ऐनहरूको समय समयमा परिमार्जन समेत गरिएका छन्।

कर सहभागिता लागत र समय घटाउन तथा कर प्रशासनमा सुशासन कायम गर्न इ-फाइलिङ, इ-टिडिएस, करदर्ताको जानकारी जस्ता इन्टरनेटमा आधारित सेवाहरू प्रदान गर्न थालिएको छ। करदातालाई सेवा पुऱ्याउन घर दैलोमै पुग्ने क्रममा आन्तरिक राजश्व विभागले साविकका २२ वटा आन्तरिक राजश्व कार्यालय, १ वटा ठूला करदाता कार्यालयको अतिरिक्त काठमाडौं र बाहिर गरी हालै २६ वटा करदाता सेवा केन्द्रबाट आफ्नो सेवा विस्तार गरेको पाउंदछौं। यी सबै प्रयासहरू निश्चितरूपले कर प्रणालीलाई सरल र सहज तथा करदाता मैत्री एवं विश्वका राम्रा र सक्षम कर प्रणाली अबलम्बन गर्ने देशहरूका प्रणालीसंग हाम्रो प्रणालीलाई तुलना योग्य बनाउँदै करको आधार वा दायरा विस्तार गरी बढी राजश्व संकलन गर्न नै गरिएको हो।

आर्थिक वर्ष २०५८/५९ मा कूल गार्हस्थ्य उत्पादन र राजश्व संकलनको अनुपात ११ प्रतिशत रहेकोमा अर्थतन्त्रको विस्तार सँगै कर प्रणालीमा उपर्युक्त सुधारहरूको कार्यान्वयनबाट प्रतिवर्ष राजस्व संकलनको परिमाणमा वृद्धि हुँदै आ.व. २०६६/०६७ मा आईपुग्दा यसको अनुपातमा सुधार आई १५.३ प्रतिशत रट्यो। बाह्रौं (२०६७/६८ – २०६९/७०) योजनाले औसत वार्षिक राजस्व वृद्धिको लक्ष्य १५.७ प्रतिशत राखेकोमा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा ११.५ प्रतिशतले बढेको राजस्व त्यस पछिका दुई वर्षमा क्रमशः २३.२ र २१.१ प्रतिशतले वृद्धि भई लक्ष्य भन्दा बढीको प्रगति हासिल गर्न सकेको देखिन्छ। बाह्रौं योजनाको पहिलो आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा कूल राजस्वको योगदान कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा १४.५ प्रतिशत रहेकोमा योजनाको अन्तिम आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा यो अनुपात १७.३ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्यको तुलनामा १७.५ प्रतिशत पुग्न सफल भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा कूल सरकारी खर्चको ८३.३ प्रतिशत अंश बेहोर्न सफल राजस्वको संकलन लक्ष्यको तुलनामा सन्तोषजनक रूपमा रहेको पाइन्छ। त्यसरी संकलित राजस्व कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको १७.५ प्रतिशत पुगनुका साथै पछिल्लो तीन



वर्षको औसत वृद्धि दर १८.५ प्रतिशत रहेको छ। कूल राजस्व मध्ये मूल्य अभिवृद्धि करको अंश भण्डै एकतृतीयांश रहेको छ भने पछिल्ला वर्षहरूमा आयकरबाट उठ्ने राजस्वले भन्सार महशुललाई उछिनेकोले आन्तरिक राजस्व संकलनको आधार बलियो हुँदै गएको देखिन्छ। चालु तेह्रौँ योजना (२०७०/७१ – २०७२/७३) ले राजस्व प्रक्षेपण गर्दा स्थिर मूल्यमा वार्षिक औसत १३.८ प्रतिशतले वृद्धि हुने र राजस्व कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा १७.० प्रतिशत रहने अनुमानका आधारमा योजनाको अन्तिम वर्ष २०७२/७३ मा २१.१ प्रतिशत पुग्ने प्रक्षेपण गरेकोमा योजनाको पहिलो वर्ष आ.व. २०७०/०७१ मै हालसम्मकै उच्च वृद्धि दर १८.५ प्रतिशत रहन गएको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७०/७१ को कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा राजश्वको १८.५ प्रतिशतको अनुपातमा कर राजश्व मात्रको अनुपात १६.१ प्रतिशत रहेको पाउंदछौँ। कूल गार्हस्थ्य उत्पादन र संकलनको अनुपात केही दक्षिण एशियाली मुलुकको भन्दा राम्रो देखिए पनि थुप्रै र लक्ष विहिन अनुचित कर छुटहरू, कर बक्यौताको ठूलो अंक, ननफाइलरको ठूलो संख्या, अनौपचारिक क्षेत्रलाई समेट्न नसकिनु, विवादित कर निर्धारण जस्ता कुराहरूलाई विचार गर्दा राजश्व प्रशासनमा सुधारका प्रसस्त ठाउँ रहेको र राजश्व अझ बढी दरले वृद्धि हुन सक्ने अवस्था विद्यमान रहेको पाउंदछौँ। त्यसैले प्रत्येक आवधिक योजनाले करका दायरा फराकिलो बनाई राजस्व परिचालन गर्ने उद्देश्य राखेको पाइन्छ। त्यसै गरी प्रत्येक आर्थिक वर्षको बजेट वक्तव्यले पनि राजस्व प्रशासन सुदृढीकरण गरी राजस्व वृद्धि गर्ने लक्ष्य राखेको पाइन्छ।

त्यसै गरी करदाताको संख्यामा समेत उल्लेख्य वृद्धि भएको पाउंदछौँ। करदाताको दर्ताको संख्यागतरूपमा हेर्दा आ.व. २०५७/०५८ मा ५० हजार ५६१ आयकर तर्फ स्थायी लेखा नम्बर लिएकोमा आ.व. २०७०/०७१ मा ६ लाख ८५ हजार ९ सय ५८ पुग्न गएको देखिन्छ। जस मध्ये मू.अ.कर मा दर्ता भएको करदाता संख्या १ लाख ३३ हजार १ सय ७८ रहेको छ। त्यसै गरी आ.व. २०७०/०७१ सम्ममा ४२ हजार ६ सय ५७ करदाताहरूको अन्तःशुल्कको ईजाजत नवीकरण गरिएको छ। माथिका यी तथ्यांकहरूको आधारमा नेपालमा करको आधार/दायरा विस्तारका साथै कर संकलनको अवस्थामा पनि क्रमशः वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ।

कर दायरा विस्तारका सम्भावित क्षेत्र वा उपायहरू

करको दायरा बढ्दै गएमा सरकारलाई पनि करका दरहरूमा कमि ल्याउन र सामाजिक सुरक्षाका सबल कार्यक्रमहरू ल्याउन सम्भव हुन्छ। हालको राजश्व संकलनको अवस्था हेर्दा करको दायरालाई हामी आफैले सांघुरो बनाउदै लगेको महशूस हुन्छ। यसो भन्नुको मुख्य कारण हो हामीले कर छुटलाई अत्यधिक मात्रामा प्रयोग गरी रहेको पाउंदछौँ। यस्ता छुटहरूको अद्यावधि अभिलेख समेत राखिएको छैन। नत यो बजेटमा कतै खर्चकोरूपमा आएको छ नत राजश्व खातामा कतै “कर खर्च” भनेर उल्लेख भएको छ। यसले गर्दा कूल राजश्व कति हो भन्ने एकिन नहुनु त छुट्टै छ, मुलुकको आम्दानी खर्चको हिसाव किताब पनि यथार्थ हुँदैन। कर छुट पाउने उत्पादकहरूको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता मुलुकले छुट दिने राजश्वमा निर्भर हुने हुँदा तिनले यथार्थमा घाटाको व्यवसाय गरी रहेका हुन्छन्। यस्तो छुटको भरमा चल्ने उद्योग धन्दा कहिले पनि दिगो हुन सक्दैनन्। राजश्व छुट सम्बन्धमा हालै अर्थ मन्त्रालयले गराएको एक अध्ययनले पनि यस्ता छुटले उत्पादकत्वमा वृद्धि नहुने कुरा स्पष्ट देखिन्छ। त्यसै अध्ययनलाई आधार मान्दा नेपालमा सरदर वार्षिक १७.२७ अर्ब रुपैया वरावर तदर्थरूपमा छुट वापत राजश्व गुमेको देखिन्छ। सोही अध्ययन अनुसार आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा अधिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा राजस्व त्यागको अनुपात ५२ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिएको छ। माथि उल्लेखित आँकडाहरूका अतिरिक्त मूल्य अभिवृद्धि करमा छुट दिइएका अन्य वस्तु तथा सेवाहरू, मूल्य अभिवृद्धि कर शून्य दर लाग्ने वस्तु तथा सेवाहरू, आयकर ऐन अन्तर्गत दिइएका छुट तथा मिन्हाहरू र अन्तःशुल्क ऐन अन्तर्गतका राजस्व छुटहरूलाई समेत समावेश गर्ने हो भने हाल सरकारद्वारा व्यहोर्नु परेको कूल राजस्व त्यागको परिमाण निकै बढी हुने अनुमान सो अध्ययनले देखाएको छ। यस्तो छुटहरू कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको करीब ३ प्रतिशत रहेको अनुमान छ। यस हिसाबले हेर्दा यो छुट समेतलाई गणना गर्ने हो भने हाम्रो राजश्व कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात सोही दरले बढ्ने देखिन्छ। कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको तुलनामा यो अंक धेरै वा थोरै छ भनेर बहस गर्नु भन्दा पनि यस्तो प्रकारको छुटहरूले राजश्व प्रणालीका अतिरिक्त सरकारको केन्द्रीय लेखा यथार्थरूपमा नरहने स्पष्ट छ। त्यसैले मूलतः औचित्य वा जायज नभएका भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आय करका छुटहरू, शून्य दरहरू वा कम दरहरूलाई यथाशक्य छिटो हटाउन वा सक्दो न्यून संख्यामा

ओराल्नु पर्दछ। अन्तराष्ट्रिय मुद्राकोषको नभेम्बर २०११ को कन्ट्रि रिपोर्ट अनुसार पनि यस्ता छुटहरूले करको दायरालाई क्षयीकरण गदछ र जसको लागि यस्ता छुट दिइएको छ तिनको करको भार पनि कम गर्दैन भन्ने उल्लेख छ। मूल्य अभिवृद्धि करका यस्ता छुट हटाएमा मात्रै पनि मूल्य अभिवृद्धि कर उत्पादकत्व ०.३५ वाट ०.४ मा बढ्दछ भने राजश्व संकलन कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको करीब ०.७ प्रतिशतले बढ्दछ भनी सोही प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको छ। त्यस्तै, कर्पोरेट आय कर तर्फ पनि छुटको सट्टा तोकिएको क्षेत्रमा (targeted area) लगानी कर भत्ता (investment tax allowance) र द्रुत ह्रास कट्टी (accelerated depreciation) तर्फ निर्देशित गर्दै सुधार गरेमा यसले कर्पोरेट आय करको उत्पादकत्वमा ०.१२ देखि ०.१८ सम्म बढ्न सक्दछ र राजश्व कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको १.५ प्रतिशत सम्म थप संकलन हुन सक्दछ।

अतः करको दायरा विस्तार गर्ने सन्दर्भमा कुरा गर्दा नियमित बजार सर्भेक्षणका अतिरिक्त कर परीक्षण पद्धतिमा सुधार गरी व्यवसायिक क्षेत्र वा खण्ड (sector and segment) को जोखिम मूल्यांकनलाई विगतका अनुभव एवं तेश्रो पक्षको सूचनाका आधारमा जोखिम छनौट प्रणालीको प्रयोगद्वारा करदातालाई करको दायरामा ल्याएर पनि करको दायरा विस्तार गर्न सम्भव हुन्छ। त्यसै गरी करको दायरा विस्तार गर्न सकिने अर्को क्षेत्रमा अनौपचारिक क्षेत्रका स्वरोजगारमा संलग्न भै आय आर्जन गर्नेहरू पर्दछन्। तिनलाई उपयुक्त हुने खालका साना करका दरको प्रयोगवाट पनि आकर्षित गर्न सकिन्छ। त्यस्तै कर दायरा विस्तार गर्न उपयुक्त हुने तर मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउन गाह्रो हुने कारणले हालसम्म उन्मुक्ति उपभोग गरी रहेको अर्को क्षेत्र वित्तिय क्षेत्र हो। सामान्यतयः विश्वमा चलेको प्रचलन र सैद्धान्तिकरूपमा हेर्ने हो भने जुन क्षेत्रमा मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउन गाह्रो हुन्छ त्यसमा अन्तःशुल्क लगाउने प्रचलन रहेको छ। त्यसैले नेपालमा पनि यस क्षेत्रलाई अन्तःशुल्कको दायरा भित्र ल्याउनु पर्ने देखिन्छ। त्यसै गरी आय करतर्फ पूँजगत लाभ करलाई विस्तार गर्नु पर्ने देखिन्छ। त्यस्तै, लगानी अभिवृद्धिका लागि कर छुट दिने अव्यवहारिक पद्धतिको सट्टा तोकिएको क्षेत्रमा (targeted area) लगानी कर भत्ता (investment tax allowance) उपलब्ध गराउने र बाँकी सम्पूर्ण छुटहरू हटाउंदा कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा राजश्व करीब ३ प्रतिशत तत्कालै वृद्धि गर्न सकिन्छ।

संघीय वित्त व्यवस्थामा आयकर प्रणाली

१. परिचय

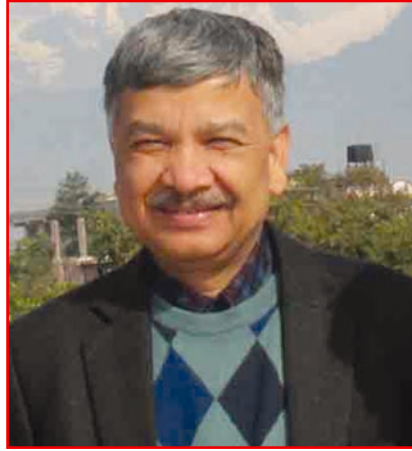
आयकर मुनाफा, पारिश्रमिक लगायत सबै किसिमका रोजगारी आय, फि, कमिशन, व्याज, बहाल, लाभांश, पूजीगत लाभ, रोयाल्टी जस्ता आयमा लाग्ने कर हो। यो कर प्राकृतिक तथा कानूनी दुवै थरीका व्यक्तिको आयमा लाग्दछ। साधारणतया प्राकृतिक व्यक्ति तथा एकलौटी फर्मको आयमा लाग्ने करलाई व्यक्तिगत आयकर भनिन्छ, भने कानूनी व्यक्तिको आयमा लाग्ने करलाई संस्थागत आयकर भनिन्छ। नेपालमा व्यक्तिगत आयकर प्राकृतिक व्यक्ति तथा निजको स्वामित्वमा रहेको एकलौटी फर्मको आयमा लाग्दछ, भने संस्थागत आयकर कम्पनी, साभेदारी, ट्रष्ट लगायतका विभिन्न निकायको आयमा लाग्दछ।

२. सैद्धान्तिक अवधारणा

आयकर विश्वका एकात्मक तथा संघीय दुवैथरीको शासन व्यवस्था अपनाएका देशमा लागू गरिएको पाइन्छ। एकात्मक शासन व्यवस्था अन्तर्गत केन्द्रीय र स्थानीय गरेर दुई तहका सरकार हुन्छन् भने संघीय व्यवस्थामा केन्द्रीय, प्रादेशिक र स्थानीय गरेर तीन तहका सरकार हुन्छन्। यी विभिन्न तहका सरकारले विभिन्न कार्यहरू गर्नु पर्दछ र ती कार्यहरू गर्नको लागि विभिन्न तहका सरकारलाई राजस्व उठाउने अधिकार प्रदान गरिएको हुन्छ।

सार्वजनिक वित्तको शास्त्रीय सिद्धान्त अनुसार सार्वजनिक क्षेत्रका समष्टिगत आर्थिक स्थिरता (Macro Economic Stability), आय वितरण (Distribution) र स्रोत विनियोजन (Allocation) गरेर तीन प्रमुख आर्थिक कार्य छन्। समष्टिगत आर्थिक स्थिरता देशमा समग्र आर्थिक स्थिरता कायम गर्नुसँग सम्बन्धित छ, भने वितरण प्रणालीले समाजमा आय र सम्पत्तिको पुनर्वितरणसँग सरोकार राख्छ। त्यसैगरी, विनियोजन कार्य सरकारद्वारा वस्तु तथा सेवाको वितरणसँग सम्बन्धित छ। वित्तीय संघियताको परम्परागत सिद्धान्त र अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासका आधारमा हेर्ने हो भने समष्टिगत आर्थिक स्थिरता र वितरण कार्य मूलभूत रूपमा केन्द्रीय सरकारकालाई र विनियोजन कार्य खासगरी तल्लो तहका सरकारहरूलाई जिम्मा लगाएको हुन्छ।

संघीय व्यवस्थामा विभिन्न तहका



डा. रूप श्रेष्ठ

सरकारलाई सुम्पिएका जिम्मेवारी पूरा गर्नको लागि आवश्यक राजस्व परिचालन गर्न विभिन्न कर लगाउने अधिकार पनि दिइएको हुन्छ। बृहत आर्थिक स्थिरता र वितरण कार्य मूलतः केन्द्रीय सरकारका कार्य भएकाले यी उद्देश्य हासिल गर्न प्रभावकारी हुने करहरूको जिम्मेवारी केन्द्रीय सरकारलाई दिनुपर्छ। आयको वितरण सम्बन्धी उद्देश्य प्राप्त गर्न आयकर वढी प्रभावकारी हुने भएकोले यो कर केन्द्रीय स्तरमा लगाउनु पर्दछ, भन्ने सैद्धान्तिक मान्यता छ। यसका साथै आय आर्थिक अवस्थाप्रति अधिक संवेदनशील भएको र व्यापार चक्र (Trade Cycle) वाट प्रभावित हुने भएकोले त्यस किसिमको आधारमा प्रादेशिक/स्थानीय सरकारले भन्दा केन्द्रीय सरकारले कर लगाउनु राम्रो मानिन्छ। यसैगरी आय जस्तो गतिशील आधार भएका करहरू प्रादेशिक/स्थानीय तहमा लगाउनु उचित हुँदैन। कारण यदि आय करलाई प्रादेशिक/स्थानीय तहमा लगाइएमा विभिन्न क्षेत्रमा कर फरक-फरक दरमा लगाउने संभावना रहन्छ र त्यस्तो अवस्थामा साधन आर्थिक कारणले नभै कर कम तिर्ने उद्देश्यले उच्च कर क्षेत्राधिकारबाट न्यून कर क्षेत्राधिकारतिर मोडिन सक्छ, जसले आर्थिक असक्षमतालाई निम्त्यउन्छ। यसले श्रृजना गर्ने अर्को सम्भावना 'छिमेकिलाई गरीब बनाउ' (Beggary-Neighbor) भन्ने हो। प्रादेशिक/स्थानीय सरकार लगानी आकर्षण गर्न वा आफ्नो अनुकूल व्यापारलाई मोड्नका

लागि करको दर घटाउने अस्वस्थ प्रतिस्पर्धामा संलग्न हुन सक्छन्। यस्तो प्रतिस्पर्धाले व्यापारिक वातावरण विगानै स्थिति (Race-to-the-Bottom) निम्त्याउँछ। परिणामतः प्रादेशिक/स्थानीय सरकारले राजस्व गुमाउँछन् र स्रोत विनियोजनमा विकृति आउँछ।

आयकर मध्येको संस्थागत आयकरलाई प्रादेशिक/स्थानीय तहमा लगाउन निम्न कारणले व्यवहारिक कठिनाई पनि हुन्छ:

- संस्थागत आयकर कम्पनीको आयमा लाग्दछ। यो कर कम्पनीले आफ्नो देशव्यापी कारोबारबाट आर्जन गरेको नाफामाथि तिर्नु पर्ने हुन्छ। यदि यो कर प्रादेशिक/स्थानीय तहमा लगाउने हो भने कम्पनीको जुन जुन ठाउँमा कारोबार छ, त्यहाको प्रादेशिक/स्थानीय तहको सरकारले कर लगाउनु पर्ने हुन्छ, जुन व्यवहारमा लागू गर्न निकै कठिन हुन्छ। यदि कम्पनी दर्ताभएको स्थान वा यस्को मुख्य कार्यालय रहेको स्थानको आधारमा यो कर लगाउने हो भने जहाँ कम्पनी दर्ता भएको हुन्छ वा जहाँ यसको मुख्य कार्यालय हुन्छ, त्यहाँको सरकारले मात्र कर राजस्व प्राप्त गर्छ। कम्पनिका शाखा र प्रशाखा भएका अन्य क्षेत्रका प्रादेशिक/स्थानीय सरकारहरू संस्थागत आयकरबाट वञ्चित हुन्छन् जुन न्याय संगत हुँदैन।
- कम्पनी दर्ताभएको स्थान वा यस्को मुख्य कार्यालय रहेको स्थानको आधारमा प्रादेशिक तहमा संस्थागत आयकर लगाउँदा यसको भार कर लगाउने प्रादेशिक सरकारको क्षेत्राधिकारबाहिर सर्न सक्छ। यसले 'राजनैतिक उत्तरदायित्व र जवाफदेही स्थानीय शासन'लाई कमजोर बनाउन सक्छ।
- अन्य करको तुलनामा संस्थागत आयकरको आधार कम समानतापूर्वक वितरित भएको हुन्छ। धेरै देशमा, केही प्रादेशिक सरकारका क्षेत्राधिकारभित्र अवस्थित ठूला कम्पनीहरूले संस्थागत आयकर राजस्वको ठूलो अंश प्रदान गर्छन्। प्रादेशिक तहमा संस्थागत आयकर लगाउँदा ठूलो कम्पनी



अवस्थित क्षेत्रका प्रादेशिक सरकारले मात्र ठूलोमात्रामा राजस्व प्राप्त गर्न सक्छन् र अन्य प्रादेशिक सरकारले त्यस्तो अवसर पाउदैनन् । यसले गर्दा प्रादेशिक सरकारहरूबीचको समतल वित्तीय विषमता (Horizontal Imbalance) मात्रै बढ्छ ।

3. अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन

माथि उल्लेख गरिए अनुसार सैद्धान्तिक हिसाबले आयकर केन्द्रीय स्तरमा लगाइनु पर्दछ । अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन पनि यही छ । अस्ट्रेलिया, क्यानडा, जर्मनी, नाइजेरिया, भारत, पाकिस्तान, संयुक्त राज्य अमेरिका लगायत सबै संघीय देशमा आयकर केन्द्रीय सरकारले लगाएका छन् र विकसित देशमा यो कर केन्द्रीय सरकारको आयको प्रमुख श्रोतको रूपमा स्थापित भएको छ । यसो भएतापनि केही अपवाद भने नभएका होइनन् । उदाहरणका लागि भारत र पाकिस्तानको संविधानले कृषि आयमा आयकर लगाउने अधिकार राज्य सरकारलाई दिएको छ । फिलिपिन्समा प्रादेशिक सरकारले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको आयमा मात्र आयकर लगाउन सक्ने व्यवस्था छ । क्यानडा र संयुक्त राज्य अमेरिकामा प्रादेशिक/राज्य सरकारले सीमित मात्रामा आयकर लगाउने गरेका छन् । प्रादेशिक सरकारले आयकर स्वतन्त्र करको रूपमा वा केन्द्रीय आयकर माथि अधिशुल्क (Piggy-backing) को रूपमा लगाउन सक्छन् । अधिशुल्क दुई तरिकाले लगाएको पाइन्छ:

- कुनै ठाउँमा केन्द्रिय कर कानुनले निर्दिष्ट गरेको आयकरको आधारमा प्रादेशिक सरकारले अधिशुल्क लगाउने गरेका छन् ।
- कुनै ठाउँमा केन्द्रिय कर कानुनले निर्धारण गरेअनुसार केन्द्रिय कर राशिमा प्रादेशिक सरकारले अधिशुल्क लगाउने गरेका छन् ।

यी दुवै मामिलामा करको आधारमाथि प्रादेशिक सरकारको नियन्त्रण रहँदैन । यसको निर्धारण केन्द्रीय सरकारले गर्छ । प्रादेशिक सरकारले अधिशुल्क दर निर्धारण गर्ने अधिकार राख्छन् । दर निर्धारण गर्ने सन्दर्भमा कुनै देशमा केन्द्रीय सरकारले दरको अधिकतम तथा न्यूनतम सीमा तोकेको हुन्छ र प्रादेशिक सरकारले ती अधिकतम तथा न्यूनतम सीमा भित्र रहेर दर तोक्नु पर्दछ भने कुनै देशमा केन्द्रीय सरकारले अधिकतम तथा न्यूनतम सीमा नतोकेर प्रादेशिक सरकारले आफ्नो

स्थिति अनुसार दर तोक्न सक्छन् । यसले केही हदसम्म स्वायत्तताको सिद्धान्त पूरा गर्छ । किनभने, प्रादेशिक सरकारहरूले स्थानीय परिस्थितिअनुसार करको दरमा समायोजन गर्न सक्छन् । प्रादेशिक सरकारले करको दर निर्धारण गर्ने भएकाले ऊ जवाफदेही हुन्छ । आफूले तिरेको करको कुप्रबन्ध भयो भने नागरिकहरूले आवाज उठाउन सक्छन् । यसले प्रादेशिक सरकारलाई कर राजस्वको प्रयोग सहि किसिमले गर्न अभिप्रेरित गर्दछ ।

प्रादेशिक सरकारलाई कुनै आयमा स्वतन्त्र रूपमा कर लगाउने अधिकार दिनु भन्दा अधिशुल्क लगाउन दिने विकल्प प्रादेशिक कर प्रशासन र करदाता दुवैका लागि सरल हुन्छ । प्रादेशिक कर प्रशासनले कर उठाउन धेरै मेहनत गर्नुपर्दैन भने करदाताहरूले दुई प्रकारको कर परिपालना गर्नुपर्दैन । उनीहरूले दुई पृथक कानुन अध्ययन गर्नुपर्दैन । न त दुई प्रकारका कर सम्बन्धी प्रावधानलाई अनुसरण गर्नुपर्छ, न त दुई फरक करका लागि भिन्नाभिन्नै हिसाब राख्नुपर्छ । प्रादेशिक अधिशुल्कका लागि पृथक कर विवरण बुझाउनुपर्दैन र यस करलाई छुट्टै तिर्नुपर्दैन । केन्द्रीय कर विवरणमा प्रादेशिक तहको अधिशुल्क समाविष्ट हुन्छ र यसलाई केन्द्रीय करसँगै तिर्नु पर्छ । केन्द्रीय कर प्रशासनले अधिशुल्क संकलन गर्छ र प्रादेशिक सरकारहरूलाई सुम्पिन्छ । परिणामतः कर परिपालन लागत न्यून हुन्छ । यद्यपि, राजस्व संकलन गर्ने केन्द्रीय सरकारले प्रादेशिक सरकारलाई राजस्व नदिन सक्ने जोखिम पनि रहन्छ । यस सम्भावनाबाट बच्न करदाताहरूले अधिशुल्क राशि सीधै प्रादेशिक सरकारको खातामा बुझाउनुपर्ने प्रणाली लागू गर्न सकिन्छ । यसका अतिरिक्त, केन्द्रीय कर प्रशासकहरू प्रादेशिक अधिशुल्क प्रभावकारी रूपमा लागू गर्न इच्छुक नहुन सक्छन् । केन्द्रीय तथा प्रादेशिक कर प्रशासकहरूबीच अविश्वास हुन सक्छ । प्रादेशिक अधिशुल्कको संकलन तथा वितरण प्रक्रिया अनुगमन गर्न र दुई कर अधिकारीहरूबीच अविश्वास हटाउन या घटाउनका लागि केन्द्रीय र प्रादेशिक सरकारहरूको एउटा संयुक्त समिति स्थापना गर्न सकिन्छ ।

8. नेपालको लागि प्रस्ताव

नेपालमा आयकर २०१६ सालदेखि लागू हुँदै आएको छ । नेपालको एकात्मक शासन व्यवस्था अन्तर्गत यो कर केन्द्रीय स्तरमा लागू

भैरहेको छ । नगरपालिका स्तरमा सीमित मात्रामा घर वहाल कर लाग्ने व्यवस्था छ । नेपाल एकात्मक शासन प्रणालीबाट संघीय शासन व्यवस्थामा रूपान्तरित हुने अवस्थामा छ । संघीय व्यवस्थामा आयकर कुन तहको सरकारले लगाउन उपयुक्त हुन्छ भनेर विचार गर्नु पर्ने बेला आएको छ ।

माथि उल्लेख गरिए अनुसार सैद्धान्तिक हिसाबले आयकर केन्द्रीय स्तरमा लगाउनु राम्रो मानिन्छ । व्यवहारमा पनि विभिन्न संघीय देशमा आयकर केन्द्रीय स्तरमै लागू गरिएको पाइन्छ । सैद्धान्तिक आधार र अन्तर्राष्ट्रिय सामान्य प्रचलन अनुसार आयकर नेपालमा पनि संघीय व्यवस्था अन्तर्गत केन्द्रीय स्तरमै लगाउनु पर्दछ । यद्यपि केही संघीय मुलुकमा प्रादेशिक तहमा सीमित श्रोत वा केन्द्रीय स्तरको आयकर माथि अधिशुल्कको रूपमा सीमित मात्रामा आयकर लगाउने प्रचलन भएतापनि अन्य मुलुकहरूमा आयकर केन्द्रीय स्तरमा मात्रै लगाइएको छ । प्रादेशिक तहमा आयकर लगाउने अधिकार प्राप्त भएपनि प्रादेशिक सरकारले लामो समयसम्म आफै यो कर संकलन नगरेको कुरा क्यानाडाको अनुभवले देखाउँछ । क्यानाडामा संविधानले प्रादेशिक सरकारलाई पनि आयकर लगाउने अधिकार दिएको भएतापनि केन्द्र तथा प्रदेश बीच भएको कर सम्बन्धी संझौताले शुरुमा प्रादेशिक सरकारलाई आयकर लगाउन वन्देज गरेको थियो । प्रारम्भमा ५ वर्षको लागि गरिएको यो संझौता पछि समय समयमा नविकरण तथा संशोधन गरिएको थियो । त्यस संझौता अनुसार केन्द्रीय सरकारले मात्र आयकर लगाउने र केन्द्रले प्रादेशिक सरकारलाई राजस्व प्रदान गर्नु पर्ने थियो । सन् १९६२ मा नयां व्यवस्था लागू गरियो जसअनुसार आयकर लगाउने अधिकार केन्द्र र प्रदेशले भागवण्डा (Share) गर्नु पर्ने भयो ।

अन्त्यमा, संघीय शासन व्यवस्थामा आयकर केन्द्रीय तहमा लगाउने सामान्य प्रचलन अनुसार नेपालमा पनि आसन्न संघीय व्यवस्थामा आयकर केन्द्रीय स्तरमै सीमित गरिनु पर्दछ ।

डा. खड्का उच्च स्तरीय कर प्रणाली पुनरावलोकन आयोगका अध्यक्ष हुनु हुन्छ ।

कर परीक्षाका विविध पक्षहरू

कर परीक्षणको परिचय

कर परीक्षण भन्नाले करदाताले उल्लेख गरेको कर दायित्वको विषयमा छानविन गर्न अधिकार प्राप्त निकाय वा अधिकारीले ऐन कानूनले दिएको अधिकारको दायरा भित्र रही छानविन गरी कर दायित्वको यकीन गर्ने कार्यलाई जनाउँछ। कर परीक्षण सही ढंगबाट आफ्नो कर दायित्व उल्लेख नगर्ने करदाताहरूको करको सही दायित्व निश्चित गर्ने प्रकृया हो। करदाताले पेश गरेको वित्तीय विवरण, कर विवरण र आय विवरणको चिरफार हो कर परीक्षण। हाम्रो विद्यमान कर सम्बन्धि कानूनहरूले स्वयं कर निर्धारण गर्ने कानूनी व्यवस्था गरेको र करदाताहरूलाई आफैले आफ्नो कर निर्धारण गर्ने, विवरण दिने र आफ्नो दायित्व अनुसारको कर आफै तिर्ने जिम्मेवारी सुम्पेको छ। करदाताहरूले आफ्नो कर आफै निर्धारण गर्ने र करको दायित्व यकिन गर्ने समयमा सही ढंगबाट गणना नगरेको र सही विवरण नदिएको कारणबाट कर दायित्व कम हुन गएको अवस्थामा कर प्रशासनले पत्ता लगाइ कर दायित्व बढाउने कार्य गरी पत्ता लागेको थप कर दायित्व अनुसारको कर, जरिवाना, शुल्क र व्याज करदातालाई तिराउने अवस्था श्रृजना गर्नको लागि कर परीक्षण गर्ने गरिन्छ। स्वयं कर निर्धारण प्रणालीमा सवै करदाताहरूको कर परीक्षण नगरिने हुँदा साधन र स्रोतको उपलब्धताका आधारमा करलेखा परीक्षणका कार्यहरू सरल र व्यवसायिक तवरमा गरी कर परीक्षण वास्तविकतामा र राजस्व जोखिममा आधारित भएर गर्ने गरिन्छ। कर परीक्षणको कार्य गर्दा सवै ऐन नियमहरूको व्यवस्था अनुसार करदाताले पेश गरेको विवरण तथा दाखिला गरेको कर ऐन नियममा भएको व्यवस्था अनुसार भए नभएको भन्ने सम्बन्धमा करदाताको वित्तीय विवरण, खरिद र विक्री खातासँग भिडान गरी हेरिन्छ।

कर परीक्षण किन गरिन्छ ?

कर परीक्षण देहायका विषयमा कर प्रशासन सुनिश्चित हुनको निमित्त गरिन्छ।

- करदाताले पेश गरेको कर सम्बन्धि विवरण जाँच गरी करदाताले उल्लेख



भीमसेन तिमल्सिना
निर्देशक-आन्तरिक राजस्व विभाग

गरेको कर रकम ठीक भए नभएको र त्यस्तो रकम भुक्तानी भए नभएको भन्ने कुरा यकिन गर्न,

- कुनै गल्ती वा जालसाजी छ छैन भन्ने कुरा जाँचवुझ गरी यकिन गर्न,
- करदाताको लेखा राख्ने तरिका, उत्पादन, व्यापार गतिविधि र विक्री व्यवस्थाको जाँच गर्न,
- करदाताले करप्रतिको आफ्नो दायित्व र अधिकार बारेमा जानकारी पाए नपाएको र पाएको भए कति सचेत छ र कुन हदसम्म त्यसलाई अनुसरण गरेको छ भनी यकीन गर्न,
- करका विविध पक्षबारे करदातालाई आवश्यक कर सम्बन्धि शिक्षा प्रदान गरी सहयोग गर्न,

कर परीक्षणका प्रकार

कर परीक्षण गरिने विधिका आधारमा कर परीक्षणका प्रकार निम्न अनुसार छन्

- टेबल कर परीक्षण (Desk Audit)
- स्थलगत कर परीक्षण (Field Audit)
- भौतिक कर परीक्षण (Physical Verification)

कर परीक्षण गरिने कामका आधारमा कर परीक्षणका प्रकार निम्न अनुसार छन्।

आंशिक कर परीक्षण: यस परीक्षणमा करदाताको व्यापारिक कारोवारको कुनै अंशको मात्र कर परीक्षण गरिन्छ।

विस्तृत कर परीक्षण: यो परीक्षणमा

करदाताहरूको करयोग्य गतिविधिहरूको जोखिम विश्लेषणको आधारमा मूल्य अभिवृद्धि कर, आयकर र अन्तशुल्कको विस्तृत कर परीक्षण गरिन्छ।

शुंखलावद्ध कर परीक्षण: कुनै पनि कारोवारमा खरिदकर्ता र विक्रेताको सहभागिता हुन्छ। एउटा पक्षले गरेको विक्री अर्को पक्षको खरिद हुन्छ। सामूहिक रूपमा व्यवसाय गर्ने करदाताहरूको आन्तरिक कारोवारबीच भएको आपसी कारोवारको सही चित्रण भए नभएको सम्बन्धमा जाँच गर्ने कार्य यस परीक्षणमा गरिन्छ।

अनुसन्धानात्मक कर परीक्षण: कुनै करदाताले कर चुहावट र ठगी गरी राजस्व हिनामिना गरेको छ भन्ने सूचना, जानकारी वा प्रमाण प्राप्त भएमा सोको वास्तविकता पत्ता लगाई नियमानुसार कारवाही गर्नका लागि अनुसन्धानात्मक कर परीक्षण गरिन्छ।

वालु आर्थिक वर्षको कर परीक्षण: मूल्यअभिवृद्धि कर तर्फ चालु आर्थिक वर्षको कर परीक्षण गर्ने गरिएको छ।

अग्रिम कर कट्टीको कर परीक्षण: आयकर तर्फ अग्रिम कर कट्टीको कर परीक्षण गर्ने गरिएको छ।

कर फीर्ता दावीको कर परीक्षण: करदाताले कर फीर्ता दावि गरेमा फीर्ता दिने प्रयोजनको लागि कर परीक्षण गर्ने गरिएको छ।

दर्ता खारेजीको लागि कर परीक्षण: करदाताले दर्ता खारेजीको लागि निवेदन दिएमा दर्ता खारेजीको लागि कर परीक्षण गर्ने गरिएको छ।

कर परीक्षणका कार्यहरू :

ठूला करदाता कार्यालय तथा काठमाडौं जिल्लास्थित आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूको कर परीक्षण शाखाको कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ता प्रयोजनका लागि देहायका कार्यमूलक परिसूचक आर्थिक वर्ष २०७१/७२ को लागि कार्यसम्पादन सूचकांक कार्यान्वयन निर्देशिका २०७१ ले व्यवस्था गरेको छ। अतः यि कार्यालयको लागि कर परीक्षणको कार्य यिनै परिसूचक बमोजिमका कार्य हुन् भन्ने बुझ्नु पर्दछ। यी परिसूचकका आधारमा बढीमा पचास प्रतिशत सम्म प्रोत्साहन भत्ता पाउने व्यवस्था निर्देशिकाले गरेको छ।



कर परीक्षण शाखा

लक्ष्य परिसूचक	प्रोत्साहन भत्ता	थप प्रोत्साहन भत्ता
१. पूर्ण करपरीक्षण		
लक्षित संख्यामा पूर्ण कर परीक्षण गरेमा	५	
लक्ष्यको ११० प्रतिशत भन्दा बढी प्रगति हासिल भएमा		१
२. कर निर्धारण गर्ने		
२.१ आयकर निर्धारण (AA of IT)		
लक्षित रकम कर निर्धारण गरेमा	७.५	
लक्ष्यको ११० प्रतिशत भन्दा बढी प्रगति हासिल भएमा		१.५
२.२ मू.अ.कर निर्धारण (MA of VAT)		
लक्षित रकम कर निर्धारण गरेमा	७.५	
लक्ष्यको ११० प्रतिशत भन्दा बढी प्रगति हासिल भएमा		१.५
२.३ अन्तशुल्क निर्धारण		
लक्षित रकम कर निर्धारण गरेमा	२.५	
लक्ष्यको ११० प्रतिशत भन्दा बढी प्रगति हासिल भएमा		०.५
२.४ आयकर तर्फ नोक्सानी (Loss Recover) घटाएमा		
लक्षित नोक्सानी रकम घटाएमा	२.५	
लक्ष्यको ११० प्रतिशत भन्दा बढी प्रगति हासिल भएमा		०.५
३. स्वयं कर विवरण पेश नगर्ने करदाताको नाममा संशोधित आयकर निर्धारण गर्ने (Amended Assessment)		
लक्षित संख्यामा संशोधित कर निर्धारण गरेमा	२.५	
४ पुनः कर निर्धारण (Re-Assessment)		
निर्णय प्राप्त भएको २ महिना भित्र पुनः कर निर्धारण गरेमा	५	
५. चालु वर्षको परीक्षण गर्ने (Current year audit)		
५.१ मू.अ.करतर्फ चालु वर्षको परीक्षण गर्ने		
लक्षित संख्यामा भेरिफिकेशन गरेमा	२.५	
लक्षित अंकमा कर निर्धारण गरेमा		२.५
५.२ अग्रिम कर कट्टीको कर परीक्षण (TDS Audit) गर्ने		
लक्षित संख्यामा कर परीक्षण गरेमा	२.५	
लक्षित रकम माग गरेमा		२.५
६ कर फिर्ता गर्ने		
६.१ लक्षित समयमा कर फिर्ता गरेमा		१.५
७. दर्ता खारेजी कर परीक्षण		
लक्षित संख्यामा दर्ता खारेजी सम्बन्धी कर परीक्षण गरेमा		१
जम्मा	३७.५	१२.५

कारोवारका आधारमा नेपालमा कर परीक्षणका तहहरू

कर परीक्षण गर्ने सन्दर्भमा करदाताको कारोवारको आधारमा नेपालमा भएको व्यवस्था यस प्रकार छ।

- क. रु ५ करोडसम्म वार्षिक कारोवार हुने करदाताको कर परीक्षण उपत्यका भित्र करदाता सेवा कार्यालयहरूले गर्दै आएका छन्। काठमाडौं उपत्यका भित्रका करदाताको हकमा गरिएको व्यवस्थाले रु ५ करोड सम्म वार्षिक कारोवार हुने करदाताले करदाता सेवा कार्यालयमा कर परीक्षण गराउनु पर्दछ।
- ख. रु ५ करोडभन्दा बढी रु ४० करोडसम्म वार्षिक कारोवार हुने करदाताको कर परीक्षण काठमाण्डौं जिल्ला भित्रका आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं १, २, ३ कार्यालयले गर्दछन् भने अन्य आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूले भने ४० करोडसम्मको वार्षिक कारोवार हुने करदाताको कर परीक्षण गर्दछन्।
- ग. रु ४० करोड भन्दा माथि वार्षिक कारोवार हुने करदाताको कर परीक्षण ठूला करदाता कार्यालय काठमाडौंले गर्दछ। कार्यालयको कार्यबोझ र कार्य जनशक्तिको आधारमा कर परीक्षणको कार्य यसरी विभिन्न कार्यालयहरूमा कारोवार अनुसार सुम्पिएको देखिन्छ।

कर परीक्षणका सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्था :

१. आयकर ऐन २०५८ को दफा १०१ मा करदाताले पेश गरेको आय विवरण र सो साथ संलग्न कर निर्धारणमा आन्तरिक राजस्व विभाग र यस अन्तर्गतका कर अधिकृतले संशोधित कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था भएको छ। यस्तो संशोधित कर निर्धारण सामान्यतया आय विवरण पेश भएको चार वर्ष भित्र र जालसाजी भएको अवस्थामा जुनसुकै बखत पनि गर्न सकिने व्यवस्था ऐनमा भएको छ। यसरी संशोधित कर निर्धारण गर्ने प्रयोजनका लागि ऐनको दफा ८१ बमोजिम करदाताले राखेको अभिलेख कर अधिकृतले दफा ८२ र ८३ बमोजिम प्राप्त गर्न सक्ने र दफा ८४ बमोजिम अभिलेखको जानकारी

- गोप्य राख्नु पर्ने भन्ने व्यवस्था भएको छ । यसरी आयकर ऐन २०५८ मा करदाताले पेश गरेको तथा आफूसँग राखेको कर लेखा कर अधिकृतले परीक्षण गर्न पाउने व्यवस्था भएको पाइन्छ ।
२. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन २०५२ को दफा २० ले करदाताले पेश गरेको कर विवरण उपर छानविन गर्दा कैफियत त्रुटि देखिएमा सोही दफाको उपदफा (१) को अवस्थामा कर अधिकृतले कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था भएको छ । यस्तो कर निर्धारण सामान्यतया कर विवरण पेश गरेको चार वर्ष भित्र र जालसाजी भएको अवस्थामा जुनसुकै वखत पनि गर्न सकिने व्यवस्था ऐनमा भएको छ । करदाताले ऐनको दफा १६ बमोजिम राखेको लेखा र दफा १८ बमोजिम पेश गरेको कर विवरण उपर कर अधिकृतले दफा २३ बमोजिम जाँच तथा परीक्षण गर्न सक्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।
३. अन्तशुल्क ऐन २०५८ को दफा १० ले अन्तशुल्क अधिकृतले करदाताले पेश गरेको अन्तशुल्क विवरण जाँच तथा परीक्षण गरी परीक्षणका क्रममा करदाताले कम अन्तशुल्क दाखिला गरेको पाइएमा अन्तशुल्क निर्धारण गर्न सक्ने अधिकार कर अधिकृतलाई प्रदान गरेको छ । अन्तशुल्क निर्धारण गर्दा निस्काशन गरेको मदिरा र चुलाइमा जाने पदार्थको अल्कोहलको मात्रा लगायतका विषयमा छानविन गरी अन्तशुल्क निर्धारण गरिन्छ ।
४. औद्योगिक व्यवसाय ऐन २०४९ ले व्यवस्था गरेको विषयमा समेत ध्यान दिएर कर परीक्षण र जाँच गर्नु पर्दछ ।
५. श्रम ऐन २०४८ ले श्रमिकलाई दिएका सुविधाका विषयलाई मध्यनगर गरी आयकर सम्बन्धमा पारिश्रमिक आय तथा करका विषयमा ध्यान दिई परीक्षण गर्नु पर्दछ ।
६. बोनस ऐन २०३० ले दिएको बोनस सम्बन्धी व्यवस्थालाई ध्यान दिएर पारिश्रमिक कर निर्धारण गर्नु पर्दछ ।
७. बुँदा नं. १ देखि ६ सम्म उल्लेख भएका ऐन बमोजिम बनेका नियम, निर्देशिकाहरूलाई मध्यनजर गरेर

परीक्षण तथा जाँच गर्ने गर्दा कर अधिकृतलाई प्रमाणको भार पुऱ्याउन थप सहयोग पुग्ने गर्दछ ।

८. कर परीक्षण गर्ने क्रममा जुन आर्थिक वर्षको कर परीक्षण गर्ने हो सो आर्थिक वर्षको आर्थिक ऐनले गरेको व्यवस्था तथा विभागले सम्बन्धित आर्थिक वर्षमा गरेका परिपत्रहरूलाई पनि मध्यनजर गरी परीक्षण गर्नु पर्दछ ।
९. कर परीक्षण गर्ने क्रममा करदाताको स्तर र कारोवारको अवस्था हेरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय लेखामान तथा दुई देशीय तथा बहुपक्षीय दोहोरो कर मुक्ति सम्बन्धि सम्झौताहरूलाई पनि अवलोकन र अध्ययन गरी कर परीक्षण गर्न कर अधिकृत सक्षम हुनु पर्दछ । माथि लेखिए बमोजिमका कानुनी व्यवस्थाहरूलाई कर अधिकृतले राम्ररी अध्ययन मनन गरेर कर परीक्षण गर्नु पर्ने हुँदा कर अधिकृत धेरै अध्ययनशील, मेहनती, लगनशील र अद्यावधिक हुने बानी व्यहोरासँग मेल खाने चरित्र भएको हुनु पर्ने अति आवश्यक मानिन्छ । प्रत्येक आर्थिक वर्षमा कर सम्बन्धी व्यवस्थासँग सधैं अद्यावधिक भई कार्य गर्नु पर्ने भएकोले कर परीक्षणको कार्य जटिल पनि छ ।

कर परीक्षण सम्बन्धी प्रक्याहरू:

१. **विवरणको विश्लेषण :** आन्तरिक राजस्व विभागको कर परीक्षण शाखाले करदाताले पेश गरेका आय विवरण तथा मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणको विश्लेषण गर्दछ ।
२. **करदाताको छनौट :** आयको विवरण तथा कर विवरणका विश्लेषणका आधारमा कर परीक्षणको लागि करदाताको छनौट गरिन्छ । छनौट गर्दा विभिन्न जोखिम मापदण्डका आधारमा गर्ने गरिन्छ । वार्षिक कर परीक्षण गर्ने कूल संख्या मध्ये विभागले ७० प्रतिशत संख्या छनौट गर्दछ भने कार्यालयले ३० प्रतिशत संख्या छनौट गर्दछ ।
३. **कर परीक्षण योजना र तयारी :** कर परीक्षण गर्ने योजना बनाई त्यस अनुसार तयारी गरिन्छ । यसमा छनौट भएका करदाताको फाइल तथा सूचना संकलन गर्ने, करदातासँग सम्पर्क गर्ने र भ्रमण तालिका बनाउने कार्य

गरिन्छ ।

४. **कर परीक्षण कार्यान्वयन :** कर परीक्षण योजना तथा तयारी अनुसार करदाताको कार्यस्थलमा गएर करपरीक्षण गर्ने गरिन्छ । यस निमित्त करदाताका कार्यस्थलमा भएका सम्पूर्ण कागजात तथा भौतिक परीक्षण गरिन्छ ।
 ५. **प्रतिवेदन तयार :** कर परीक्षण गरि सकेपछि प्रतिवेदन दिने गरिन्छ । परीक्षण सम्पन्न भएपछि प्रमुखसँग बसेर छलफल गरी प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार गरिन्छ । सबै विषयमा छलफल गरेपछि कर परीक्षण सम्बन्धि प्रतिवेदन तयार पारिन्छ । प्रतिवेदन तयार गर्दा एकीकृत कर लेखा परीक्षण दिग्दर्शनले तोकेको प्रतिवेदनको ढाँचामा तयार गर्नु पर्दछ ।
 ६. **प्रतिवेदन स्वीकृत तथा कर निर्धारण :** प्रतिवेदन स्वीकृत भएपछि प्रतिवेदन अनुसार देखिएका कैफियत समेटेर कर निर्धारण गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रारम्भिक कर निर्धारण गरेपछि जवाफ प्राप्त हुनासाथ पर्चा बनाएर अन्तिम कर निर्धारण गरिन्छ ।
 ७. **कर निर्धारणको सूचना र लगत कायम :** कर निर्धारणको सूचना करदातालाई दिएपछि कार्यालयमा करदाताको कर बक्यौता रजिष्टरमा तथ्यांक प्रविष्ट गरिन्छ । मू.अ.कर तर्फ अन्तिम कर निर्धारण आदेश एचयतबह को कर निर्धारण लागतमा पोष्टिड गरिन्छ भने आयकरतर्फ माग कायम गरी लगत खडा गरिन्छ । यी सबै कार्य सम्पन्न भएपछि विभागको भूक मा कर निर्धारण लगत पोष्टिड गरिन्छ ।
 ८. **कर संकलनको पहल :** कर निर्धारण उपर करदाताले विभागमा प्रशासकीय पुनरावलोकनमा गएको भएमा अपिल व्याच बनाएर पोष्टिड गर्नु पर्दछ भने करदाता अपिल नगएमा कर असुली गर्न कर संकलन शाखाले आवश्यक पहल गर्नुपर्दछ ।
- कर परीक्षण सम्बन्धी कार्यगत प्रगतिको अवस्था :**
- नेपालको कर प्रशासनमा कार्यमूलक सूचकांकका आधारमा कार्य गर्ने प्रक्याको व्यवस्था गरिएको छ ।



प्रत्येक वर्ष आन्तरिक राजस्व विभागले कर परिक्षण सम्बन्धमा कार्यमूलक सूचकांकका आधारमा कार्य लक्ष्य निर्धारण गर्दछ। विभागले ती कार्यलक्ष्यहरू प्रत्येक मातहत कार्यालयको लागि पनि निर्धारण गरि पठाउँछ। सबै कार्यालयले सम्पादन गरेको कार्य प्रगतिका आधारमा विभागले आफ्नो लक्ष्य प्रगतिको अवस्था दर्शाउने गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्ने गर्दै आएको छ। आर्थिक वर्ष २०७०/७१ को लागि आन्तरिक राजस्व विभागले कर परिक्षण निम्ति निर्धारण गरेको लक्ष्य र त्यसको कार्य प्रगति उल्लेख गरी आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन २०७०/७१ प्रकाशित गरेको छ। यस अनुसार उल्लेखित आर्थिक वर्षमा कर परीक्षण सम्बन्धि लक्ष्य र सो को प्रगतिको अवस्था देहाय अनुसार छ।

कर परीक्षणको लक्ष्य/प्रगति तुलना : २०७०/७१

Indicatar	Target	Achievement	Percentage
No. of full Audit	7595	7192	94.7
No. of pratial Audit	1036	853	82.3
No of investigative Audit	1000	1333	133.3
No. of verification Audit	18402	22211	120.7
Amount of Magagement Assessment (Rs. in Billions)	1.9	2.96	155.8
Amount of Amendment Assessment (Rs. in Billions)	8.02	12.76	159.1
Amount of Excise Assessment (Rs. in Billions)	0.07	0.41	585.7

माथि उल्लेखित तथ्यांक विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०७०/७१ मा संख्यात्मक रूपमा लक्ष्यको तुलनामा पूर्ण कर परीक्षण तर्फ ९४.७ प्रतिशत, आंशिक कर परीक्षण तर्फ ८२.३ प्रतिशत, अनुसन्धानात्मक कर परीक्षण तर्फ १३३.३ प्रतिशत प्रगति भएको देखिन्छ। त्यसैगरी लक्ष्यको तुलनामा कर परीक्षणबाट श्रृजित कर दायित्वको प्रगति आयकर तर्फ १५९.१ प्रतिशत, मूल्य अभिवृद्धि कर तर्फ १५५.८ प्रतिशत र अन्तशुल्क तर्फ ५८५.७ प्रतिशतले हासिल भएको देखिन्छ।

कर परीक्षणका समस्या :

१. नीतिगत अस्थिरता :

करदाताको कारोवारको आधारमा प्रत्येक वर्षजसो करदाताको कर परीक्षण गर्ने कार्यालय फेरवदल भइरहन्छ। ५

करोड कारोवार गर्ने करदाता ६ करोड वार्षिक कारोवार गर्ने भएमा उसको फाइल काठमाडौं जिल्ला भित्र करदाता सेवा कार्यालयबाट आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा सर्दछ। त्यस्तै ३८ करोड वार्षिक कारोवार गर्ने करदाता ४१ करोड कारोवार गर्ने पुगेमा आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाट ठूला करदाता कार्यालयमा फाइल सर्दछ। यसरी कारोवारको अनिश्चितता र पटक पटक कार्यालय फेर वदलका कारण कर परीक्षण कार्य प्रभावकारी हुन सकेको छैन।

२. कर परीक्षण कार्यान्वयनको प्रभावकारीता न्यून :

कर परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन परीक्षणमा खटिने कर अधिकृतहरूको व्यक्तिगत क्षमता विकास तथा संस्थागत क्षमता विकास अपरिहार्य मानिन्छ। सूचना प्रविधिको विकास

नेपाली कर प्रशासनमा कार्यरत कर अधिकृतहरूको लागि कर परीक्षण सम्बन्धि तालिमको संचालन ज्यादै कम भएको छ। विगत २-३ वर्षको अवधिमा २-३ वटा मात्र तालिम सञ्चालन भएका छन्। तालिम सञ्चालन गर्दा कर अधिकृतलाई आवश्यक पर्ने ज्ञानको पहिचान गरी आवश्यकतामा आधारित भएर तालिम सम्पन्न भएको पाइएको छैन। ५ करोडसम्मको वार्षिक कारोवार हुने करदाताको कर परीक्षण गर्न जुन सीप आवश्यक पर्दछ त्यो भन्दा धेरै गुणा बढी सीप ४० करोड भन्दा बढी वार्षिक कारोवार गर्ने करदाताको कर परीक्षणका लागि आवश्यक पर्दछ। आन्तरिक राजस्व विभागले हालै सञ्चालन गरेको कर परीक्षण सम्बन्धि तालिममा समावेश भएका विषयहरू हेर्दा ४० करोड भन्दा बढी वार्षिक कारोवार हुने करदाताको कर परीक्षण गर्न आवश्यक पाठ्यक्रम तयार गरी रु ५ करोड सम्मका वार्षिक कारोवार गर्ने करदाताको कर परीक्षण गर्ने कर अधिकृतलाई सो तालिम दिइएको देखियो। हिंडुन भर्खर शुरु गरेको वालकलाई लामो बाटो पार गर्न लगाए जस्तै कर परीक्षण तालिम आयोजना गर्दा ती समूहका कर अधिकृतहरूलाई आवश्यक पर्ने सीप प्रदान गर्न त्यति ध्यान दिएको पाइएन।

४. व्यावहारगत समस्या :

कर परीक्षणमा संलग्न कर अधिकृतहरूले कार्यस्थलमा देखाउने राम्रो व्यवहार, आचरण र करदातासँग गर्ने व्यवहारले कर प्रशासनको छवि उच्च पार्न सहयोग पुऱ्याउँछ। करदातामैत्री कर कानूनमा भएका व्यवस्था परिपालना गर्दै छिटो छरितो र गुणस्तरीय कर परीक्षण सम्पन्न गर्ने कार्यमा यदाकदा कुनै अधिकारी चुक्न गएमा समग्र कर परीक्षणको विषयमा जति राम्रो काम गरिए पनि यसप्रति आम जनताको नकारात्मक दृष्टि रहने भएकोले यसतर्फ ध्यान दिई सजग रहनु आम कर प्रशासनको कर्तव्य हुनु पर्नेमा त्यस तर्फ कमजोरी हुन गएको देखिन्छ।

५. अध्ययनशीलताको कमी :

नेपाली कर प्रशासनले कर परीक्षणको कार्यलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र राजस्व उत्पादनमूलक बनाउन विभिन्न

३. कर परीक्षण सम्बन्धि तालिमको प्रभावकारीता न्यून :

र अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार तथा लगानीमा देखिएको विस्तार र विविधताको कारणले वृद्धि हुँदै गएका कर छलीका प्रयासहरूले राजस्व परिचालनमा पार्ने नकारात्मक प्रभाव अध्ययन गर्ने, राजस्व जोखिम पहिचान तथा विश्लेषण गर्ने, कर चुहावट नियन्त्रण गर्ने नविनतम प्रविधि, सीप तथा मनोबलको विकास गर्ने तर्फ कर प्रशासन भित्र फलदायी प्रयास हुन नसक्नाले कर परीक्षणको कार्यमा व्यक्तिगत तथा संस्थागत कार्यान्वयन क्षमता कमजोर रहेको छ। छनौट भएका वर्षमा केही करदाताहरूको कर परीक्षण सम्पन्न भएका छैनन् र बक्यौता विवरण रहने गरेको छ।

निर्देशिकाहरु र एकीकृत करलेखा परिक्षण दिग्दर्शन तयार गरी सबै कार्यालयहरुलाई र कर अधिकृतहरुलाई उपलब्ध गराएको छ । यी निर्देशिकामा भएका व्यवस्थाहरु अध्ययन गरेमा कर परिक्षण गर्ने अधिकृत सक्षम र योग्य कर परीक्षक हुन्छ । विभागबाट जारी यी निर्देशिका कार्यस्थलमा खटिएका कर परीक्षकहरुले अध्ययन गरी आफूलाई द्विविधा भएका विषयमा विभागबाट जानकारी लिने प्रयास गरेको पाइएको छैन ।

६. कमजोर उत्प्रेरणा :

नेपाल सरकारले कर प्रशासनमा काम गर्ने जनशक्तिलाई थप उत्प्रेरित गर्न आइ.एम.एफले सिफारिस गरे अनुरूप न्यूनतम तलवमानमा २०० प्रतिशत सम्म कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था विगतमा गरेको थियो । आर्थिक वर्ष २०७१/७२ मा आएर सो प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था न्यूनतम तलवमानमा ५० प्रतिशतमा मात्र सीमित भएकोले कर परीक्षणमा काम गर्ने जनशक्तिलाई पनि कम प्रोत्साहित हुन बाध्य गराएको छ । अहिले आएर प्रोत्साहन भत्ताको कारणले विगतको तुलनामा कर्मचारीमा मनोबल कम भएको पाइएको छ ।

७. कर परीक्षण पुनरावलोकनलाई प्रभावकारी बनाउन नसकिएको :

कर परीक्षण पुनरावलोकन सम्बन्धमा विभागबाट भएका पुनरावलोकनका निर्णय कार्यान्वयन गर्न ढिलाई भएको छ । समयमा पुनरावलोकन सम्बन्धि निर्णय कार्यान्वयन गरी विभागमा जानकारी पठाउने कार्य तदारुकताका साथ सम्पन्न हुन सकेका छैनन् ।

८. कर परीक्षणका क्रममा आवश्यक विवरण समयमा पेश नहुने :

कर परीक्षण गर्न शुरु गर्दा करदातासँग सम्पर्क गर्न समयमा नसकिने गरेको छ । सम्पर्क भइसकेपछि करदातासँग विवरण माग गर्दा आवश्यक विवरणहरु करदाताबाट समयमा पेश नहुने, विवरण पेश भए पनि अपुरो विवरण पेश गर्ने जस्ता समस्याले गर्दा कर परीक्षण ढिला र परिक्षण गर्ने संख्या कम हुने गरेको छ ।

९. कर परीक्षण निमित्त आवश्यक तथ्यांकहरुको अभाव :

भंसार विभागमा रहेको आसिकुडाको तथ्यांकहरुको पहुच आन्तरिक राजस्व प्रशासनमा भए पनि आयात निर्यात सम्बन्धि तथ्यांकहरु अपुरो र अधुरो हुने गरेका छन् । स्थलगत कर परीक्षणका बखत व्यवस्थित तवरले कार्य गर्ने वातावरणको अभाव, असामयिक सरुवा र सकेसम्म आफ्नो फर्मको परिक्षण गराउन नपरे हुन्थ्यो भन्ने व्यवसायिक जगतको मनोवृत्ति जस्ता समस्या कर परिक्षणसँग सम्बन्धित थप समस्याहरु हुन् ।

कर परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने उपाय :

१. विभागको कर परीक्षण पुनरावलोकन शाखाबाट सम्पन्न हुँदै आएको कर परीक्षण पुनरावलोकनको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने। पुनरावलोकन गरी कार्यालयहरुमा पठाएका फायलको पुनः संशोधित कर निर्धारण गर्ने कार्य सबै कार्यालयले समयमा नै सम्पन्न गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
२. तालिम कार्यक्रम प्रभावकारी बनाउने। पुनर्ताजगी तालिम समय समयमा प्रदान गर्ने । आवश्यकतामा आधारित कर परीक्षण सम्बन्धि तालिम प्रदान गर्ने र कर परीक्षण सम्बन्धि तालिमको पाठ्यक्रम नयाँ बनाउने ।
३. कर सम्बन्धि निर्देशिका र एकीकृत कर परीक्षण दिग्दर्शनको अध्ययनशीलता र उपयोगमा प्रभावकारिता ल्याउने ।
४. प्रोत्साहन भत्ताको राशी विगतमा भन्ने १०० प्रतिशत बनाइ कर परीक्षणमा संलग्न कर अधिकृतहरुको मनोबल उच्च पार्ने ।
५. कर परीक्षण योजना, तयारी र परीक्षण कार्य गर्न खटिने कर अधिकृतहरु लाई सो सम्बन्धि अभिमुखिकरण तालिम समय समयमा प्रदान गरी बढी लगनशील हुने वातावरण तयार पार्ने ।
६. नीतिगत रूपमा बारम्बार फाइल सर्ने व्यवस्था हटाउन विगत ३ वर्षको कारोवार हेरी फाइल सर्ने व्यवस्था लागू गर्ने ।
७. छनौट भई परीक्षण गर्न पठाएका फाइलहरु सकेसम्म बक्यौता रहन नदिने र ४ वर्षसम्म म्याद जान नदिने गरी परीक्षण सम्पन्न गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
८. करदाताको आधारभूत सूचना (ठेगाना, टेलिफोन नम्बर, कारोवार स्थलको

नक्सा) अद्यावधिक बनाई राख्ने कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने । यसले गर्दा परिक्षण क्रममा सहजता भई छिटो छरितो ढंगले कार्य सम्पन्न गर्न सकिन्छ ।

९. कर परीक्षण प्रतिवेदनको ढाँचा करदाताको कारोवार अनुसार (ट्रेडिड, ठेक्कापट्टा र उद्योग) अनुसार फरक फरक बनाउने । यसबाट प्रतिवेदन विशिष्टीकृत हुनेछ ।
१०. कार्य विशिष्टीकरणको आधारमा सरुवा गरी सरुवा व्यवस्था सामयिक र विश्वासिलो बनाउनु पर्दछ ।

निष्कर्ष :

करदाताले आफै स्वयंकर निर्धारणको प्रकृयाबाट निर्धारण गरेको करको दायित्व घटी, बढी वा ठीक के छ, सो यकिन गर्ने र सो को आधारमा कर दायित्व घटी भएमा कर, शुल्क, व्याज, जरिवानाको दायित्व किटान गर्ने, कर दायित्व करदाताले बढी तिरेको भएमा करदातालाई फिर्ता दिने र कर दायित्व करदाताले पेश गरेको विवरण बमोजिम ठिक भएमा करदातालाई धन्यवाद सहितको पत्र बुझाउने कर सम्बन्धि छनविन तथा जाँचको प्रकृया वा साधन नै कर परिक्षण हो । कर परीक्षणको यो कार्य आन्तरिक राजस्व विभाग र यस अन्तर्गत स्थापित निकायबाट सम्पन्न गरिँदै आएको छ । आन्तरिक राजस्व प्रशासनले आयकर, मूल्यअभिवृद्धि कर र अन्तशुल्कको कर परीक्षण सम्बन्धित ऐन नियम र निर्देशिकाले निर्धारण गरेको प्रकृया बमोजिम गर्दै आएको छ । कर परीक्षणको कार्यमा करदाताको सहभागिता, कर प्रशासनको परीक्षण नीति, कर अधिकृतको मनोबल, देशको सुरक्षा व्यवस्था र कर प्रशासनको जनशक्ति क्षमता जस्ता कुराले प्रभाव पारेको हुन्छ । कर परीक्षण गर्ने सन्दर्भमा देखा परेका माथि प्रकरणहरुमा दर्शाइएका समस्याहरुलाई समाधान गर्दै उत्कृष्ट कर परीक्षण गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने माथि उल्लेखित सुझावहरुलाई व्यवहारिक रूपमा कार्यान्वयन गर्न सकेमा आन्तरिक राजस्व प्रशासनको आधुनिक सोच बमोजिमको संस्थागत दृष्टिकोण र लक्ष्य हासिल हुने कुरामा विश्वस्त हुन सकिन्छ ।

आन्तरिक राजस्व संकलन: चुनौति र संभावना

१. विषयप्रवेश:

नेपालमा आन्तरिक राजस्व संकलन वित्तीय परिचालनको महत्वपूर्ण स्रोतको रूपमा रहेको छ। आयकर, मूल्यअभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क, शिक्षा सेवा शुल्क तथा स्वास्थ्य सेवा कर जस्ता आन्तरिक राजस्वहरू संकलन र प्रशासन गर्ने कार्य आन्तरिक राजस्व विभागले गर्दै आइरहेको छ। नेपालको कर प्रशासनलाई स्वच्छ, दक्ष, प्रभावकारी, मितव्ययी र स्वचालित प्रविधियुक्त बनाउनु अन्तराष्ट्रिय मूल्यमान्यता अनुरूप करदातामैत्री र गुणस्तरयुक्त सेवाप्रदान गरी आन्तरिक राजस्वको अधिकतम परिचालन गर्ने नीति अनुरूप साविकको कर विभाग र मूल्यअभिवृद्धि कर विभागलाई एकीकृत गरी २०५८ वैशाख २ गते आन्तरिक राजस्व विभागको गठन गरिएको हो। आन्तरिक राजस्व विभागले कर राजस्व र गैरकर राजस्वको प्रशासन र व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी पाएको भएतापनि विभागले विशेषतः कर राजस्वमा केन्द्रित भई आफ्नो गतिविधि संचालन गर्दै आइरहेको छ। आन्तरिक राजस्व विभाग अन्तर्गत रहेका २२ आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरू, ठूला करदाता कार्यालय १, काठमाण्डौ उपत्यकाभित्र १३ र काठमाण्डौ उपत्यकाबाहिर १३ करदाता सेवा कार्यालयहरू गरी जम्मा ४९ कार्यालयहरू मार्फत देशभर कर सम्बन्धि प्रशासन हुँदै आइरहेको छ। वर्तमान समयमा नेपालको राजस्व प्रशासन स्वयंकर निर्धारण प्रणालीमा आधारित रहेको छ भने मूल्य अभिवृद्धि कर आन्तरिक राजस्वको प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेको छ। करदाताले कारोबार गरे पछि, विल विजक जारी गर्ने परिपाटि बस्न नसक्नु, न्यून विजकीकरणको समस्या, निर्धारित कर समयमा नतिर्न न्यायिक निरूपणमा जाने प्रवृत्ति बढ्दो, कर छली गर्ने, अपेक्षित रूपमा करको दायरा विस्तार हुन नसक्नु, नियमित र प्रभावकारी बजार अनुगमनको अभाव, राजस्व प्रशासन सम्बन्धि दक्षता हासिल गरेका कर्मचारीको अभाव लगायतका समस्याहरूले गर्दा प्रभावकारी राजस्व प्रशासन मार्फत राजस्व संकलन गर्ने कार्य चुनौतिपूर्ण बन्दै गइरहेको छ। तथापि ऐन नियमहरूमा समयसामयिक सुधारहरू, कर सम्बन्धी निर्देशिकाहरू जारी हुनु, करदाता



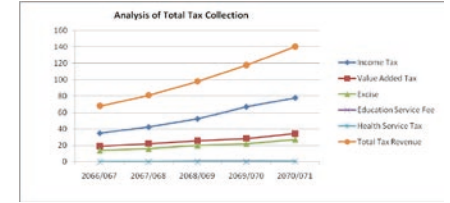
भूपालराज शाक्य
निर्देशक-आन्तरिक राजस्व विभाग

र नागरिकहरूमा कर सम्बन्धि सचेतना, करदाता शिक्षा, कर सम्बन्धि प्रचार प्रसार गर्ने जस्ता कार्यक्रम अभियानका रूपमा संचालन हुनु, सूचना प्रविधिमा आधारित राजस्व प्रशासन, राजस्व प्रशासन सम्बन्धी कार्यप्रक्रियाहरूमा सरलीकरण, कर्मचारीहरूमा नियमित तालिमको व्यवस्था, राजस्व प्रशासनको संरचनात्मक सुधार लगायतका कार्यले नेपालको राजस्व प्रशासन सुधारउन्मुख रहेको छ।

२. आन्तरिक राजस्व परिचालनको अवस्था:

वर्तमान समयमा नेपालको कूल राजस्वमा मूल्य अभिवृद्धि कर राजस्वको प्रमुख स्रोतको रूपमा रहि आएको अवस्था छ। आन्तरिक राजस्व विभागले संकलन गर्ने आन्तरिक राजस्व परिचालनको विगत ५ वर्षको अवस्था विश्लेषण गर्दा आयकर र मूल्य अभिवृद्धि कर आन्तरिक राजस्वको प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेको देखिन्छ। पछिल्लो आर्थिक वर्षहरूमा आन्तरिक राजस्वको दायरामा समेत क्रमिक विस्तार हुँदै गइरहेको छ। प्रत्येक आर्थिक वर्षको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा आन्तरिक राजस्वका सबै स्रोतहरूमा क्रमिक वृद्धि हुँदै गइरहेको देखिन्छ। उक्त वृद्धिको कारण आन्तरिक राजस्वको दायरा विस्तार, राजस्व प्रशासनमा आधुनिकीकरण तथा सुधार र आर्थिक गतिविधिहरू क्रमिक रूपमा बढ्दै गएको अवस्थाले गर्दा हो।

विगत छ वर्षको आन्तरिक राजस्व संकलनको अवस्था



Tax Headings	2066/067	2067/068	2068/069	2069/070	2070/071
Income Tax	35.05	42.6	52.33	67.02	77.93
Value Added Tax	19.1	22.39	25.64	28.49	34.38
Excise	13.75	15.89	19.92	22.06	27.4
Education Service Fee	0	0.18	0.22	0.32	0.43
Health Service Tax	0	0	0	0	0.44
Total Tax Revenue	67.9	81.06	98.11	117.89	140.58

स्रोत : वार्षिक प्रतिवेदन २०७०/०७१, आन्तरिक राजस्व विभाग

माथिको तालिका विश्लेषण गर्दा आ.व. २०६६/०६७ मा आयकर रु.३५ अर्ब ५ करोड संकलन भएकोमा आ.व.२०७०/०७१ मा आइपुग्दा रु.७७ अर्ब ९३ करोड संकलन भएको देखिन्छ। विगत ५ वर्षको अवधिमा दोब्बर भन्दा बढी आयकर संकलन हुनुले आयकर संकलन तर्फ सकारात्मक प्रगति भइरहेको अवस्था देखाउँछ। यसले करको दायरामा विस्तार भइरहेको कुरालाई समेत संकेत गर्दछ। त्यस्तै आ.व. २०६६/०६७ मा मू.अ.कर रु.१९ अर्ब १० करोड संकलन भएकोमा आ.व.२०७०/०७१ मा आइपुग्दा रु. ३४ अर्ब ३८ करोड संकलन भएको देखिन्छ। त्यस्तै आ.व. २०६६/०६७ मा अन्तःशुल्क रु. १३ अर्ब ७५ करोड संकलन भएकोमा आ.व.२०७०/०७१ मा आइपुग्दा रु. २७ अर्ब ४ करोड संकलन भएको देखिन्छ।

आ.व. २०६६/०६७ मा कुल कर राजस्व रु. ६७ अर्ब ९० करोड संकलन भएकोमा आ.व.२०७०/०७१ मा आइपुग्दा रु. १४० अर्ब ५८ करोड संकलन भई दोब्बर भन्दा बढि राजस्व संकलन भएको देखिन्छ। करको दायरा विस्तार हुनु, कर प्रशासन क्रमिक सुधार, सूचना प्रविधिमा आधारित आधुनिक राजस्व प्रशासन, कार्य प्रक्रिया सरलीकरण, ऐन नियमहरूमा समसामयिक सुधार, राजस्व प्रशासनमा संरचनात्मक सुधार, आर्थिक गतिविधि बढिरहेको लगायतको कारणले आन्तरिक राजस्व संकलन सकारात्मक दिशातर्फ उन्मुख रहेका कुरालाई संकेत गरेको छ।

विगत ५ वर्षको शिर्षकगत राजस्व संकलनको अवस्था

Analysis of Headingwise Collection

रु. अर्बमा

Tax Headings	2066/067	2067/068	2068/069	2069/070	2070/071
Reverse Charge	0	0	0.72	1.31	1.67
Tourism Industries	0.94	1.12	1.06	1.2	1.43
Contract and Consultancy	2.19	3.12	4.77	5.49	5.85
Other Services	6.65	7.13	5.1	4.35	6.22
Sales and Distribution	3.3	4.25	5.55	6.39	7.89
Production	6.02	6.77	8.4	9.77	11.32
Total VAT	19.1	22.39	25.61	28.51	34.39
Windfall Gain Tax	0.02	0.015	0.035	0.06	0.07
Other Income Tax	0.25	0.26	0.41	0.45	0.35
Investment Income Tax	4.15	5.09	7.08	8.028	9.476
Personal Income Tax	9.29	11.334	13.45	17.4	21.59
Corporate Income Tax	20.4	23.91	30.41	39.63	45.61
Total Income Tax	35.05	42.599	52.333	67.016	77.93
Other Industrial Production	2.5	2.16	2.57	3.06	3.7
Beer	2.84	3.12	3.87	4.85	5.32
Tobacco Base	4.51	5.14	5.22	5.36	7.34
Liquor	3.74	5.26	7.99	8.46	11.02
Total Excise	13.59	15.68	19.65	21.73	27.37

स्रोत : वार्षिक प्रतिवेदन २०७०/०७१, आन्तरिक राजस्व विभाग

माथिको तालिकाले आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्कका विभिन्न शिर्षकहरूमा विगत पाँच वर्षको अवधिमा के कति राजस्व संकलन भएको छ र राजस्वको संकलनको प्रवृत्ति कुन दिशातर्फ अघि बढेको छ भन्ने कुरालाई चित्रण गरेको छ।

३. प्रभावकारी राजस्व परिचालनको समस्या तथा चुनौतीहरू

३.१ आन्तरिक राजस्व परिचालनका सन्दर्भमा देखापरेका समस्याहरू :

(क) विलविजक लिने दिने परिपाटिको

विकास हुन नसकेको :

करदाता तथा नागरिकहरूमा कर सम्बन्धी सचेतनाको अभाव, भंसारबाट सामान पैठारी गर्दा हुने न्यूनविजकीकरण लगायतको कारणले गर्दा करदाताले रितपूर्वकको विलविजक जारी नगर्ने, ग्राहकहरूले पनि विजक नलिँदा के हुन्छ भन्ने सचेतनाको अभावका कारण विल लिनेदिने परिपाटि बस्न नसकेको अवस्था एकातिर छ भने अर्कोतिर हाम्रो कर प्रणाली स्वयंकर प्रणालीमा आधारित भएको हुनाले प्रभावकारी बजार अनुगमनको अभावमा कारोबार गर्दा सहि किसिमले

विलविजक जारी नहुने अवस्थाले करदाताको कारोबारको यथार्थ चित्रण हुन नसकी अत्यधिक मात्रामा राजस्व छलिने गरेको अवस्था छ।

(ख) न्यून/अधिक विजकीकरणको समस्या :

नेपालको कर प्रणाली अर्को प्रमुख समस्या भनेको जारी भएका विजकहरू यथार्थपरक नहुनु हो। न्यून मूल्यांकन र न्यून/अधिक विजकीकरण ले वास्तविक कारोबारको यथार्थ अवस्था चित्रण गर्दैन जस कारणले राज्यले वास्तविक रूपमा प्राप्त गर्ने राजस्व संकलन गर्न सक्दैन।

(ग) करसम्बन्धि कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन नभएको अवस्था :

कर सम्बन्धी कानूनहरू आफैमा जटिल हुन्छन् र भएका कानूनहरूको पनि परिपालना र कार्यान्वयनको अभावमा त्यसको प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष प्रभाव राजस्व संकलनमा परिरहेको छ। कर सम्बन्धी कानूनमा भएका दण्ड, जरिवाना लगायतका व्यवस्थाको पनि प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्दा कतिपय अवस्थाहरूमा नियमित रूपमा कर दाखिला गर्ने करदाता निरुत्साहित

हुने र कर नतिर्ने करदाताले उन्मुक्ति पाइरहेको अवस्था पनि छ।

(घ) दक्ष कर्मचारीको अभाव : राजस्व प्रशासनमा कार्यरत कर्मचारीहरू राजस्व सम्बन्धी प्रावधानहरू र कर सम्बन्धी ऐन कानुनहरूमा दक्षता हासिल गरेका हुनका साथै सूचना प्रविधि सम्बन्धि ज्ञान हुनु पनि अत्यन्त आवश्यक छ। दक्ष कर्मचारीहरूको अभावमा राजस्व प्रशासन सम्बन्धि गतिविधिहरू प्रभावकारी हुन नसक्दा त्यसले राजस्व संकलन अभिवृद्धिमा समेत प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष प्रभाव पारेको छ।

(ङ) अनुसन्धानात्मक कर परीक्षण गर्ने पद्धति र प्रभावकारी बजार अनुगमनको अभाव :

स्वयंकर निर्धारण प्रणालीमा आधारित राजस्व प्रशासनमा नियमित तथा प्रभावकारी बजार अनुगमन र अनुसन्धानात्मक कर परीक्षण गर्ने पद्धतिको अनिवार्यता हुन्छ नत्र भने कर छल्ने, कर नतिर्ने परिपाटी हावी हुन जान्छ। नेपालको राजस्व प्रशासनमा नियमित रूपमा प्रभावकारी बजार अनुगमन र अनुसन्धानात्मक कर परीक्षण गर्ने पद्धतिको विकास हुन नसक्दा राजस्व छल्ने र कर नतिर्ने प्रवृत्ति बढ्दो छ।

(च) कर तिर्ने वातावरण सृजना गर्न नसकेको :

कर सम्बन्धि जनचेतनाको अभाव, कर सम्बन्धी जटिल प्रक्रियाहरू लगायतका कारणात् सर्वसाधारण व्यक्तिहरू करको दायरामा आउन संकोच मान्ने गरेको अवस्था अद्यापि छुट्टै छ। सहि ढंगले कर तिर्ने करदाता प्रोत्साहित हुने र समयमा कर दाखिल नगर्ने तथा कर छलि गर्ने करदाताहरूलाई दण्डित गर्ने वा निरुत्साहित गर्ने वातावरण नबन्दासम्म कर प्रशासनमा वास्तविक सुधार ल्याउन सकिदैन।

(छ) कर बक्यौता संकलन र बेरुजु फरफारकमा समस्या :

उपलब्ध कानूनी प्रावधानहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्दा वर्षेनी कर बक्यौताको आयतन बढ्दै गइरहेको र समयभित्र कर दाखिला गराउन नसक्दा पुराना आयकर र मू.अ.कर बक्यौता र बेरुजु समेत बढ्दै गइरहेका कारण राजस्व संकलनमा समस्या देखिएको



छ। त्यस्तै करदाताहरु निर्धारित कर बक्यौता नतिर्नको लागि न्यायिक निरुपणमा जाने प्रवृत्ति समेत बढ्दो अवस्थामा रहेको छ। जसकारण वर्षेनी कर बक्यौता समेत बढ्दै गइरहेका अवस्था छ।

3.2 आन्तरिक राजस्व परिचालनका चुनौतिहरु

(क) कर सम्बन्धी नागरिक सचेतना

बढाउने : करदाता र नागरिकहरुमा करदाता शिक्षा कार्यक्रम, प्रचार प्रसार लगायतका कार्यक्रमहरुलाई अभियानका रुपमा संचालन गरी सबै नागरिकहरुलाई कर सम्बन्धि सचेतना दिने र Tax Compliance बढाउने कार्य महत्वपूर्ण चुनौतिको रुपमा रहेको छ।

(ख) कर सम्बन्धी कायप्रज्ञीया सरलीकरण गर्ने

कर सम्बन्धि कानूनहरु आफैमा जटिल हुन्छन् तसर्थ कर सम्बन्धि कानूनहरुलाई सरलीकरण गर्ने, आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत राजस्व प्रशासन सम्बन्धि कार्यप्रक्रियाहरुमा सरलीकरण गर्दै करदाताहरुले कार्यालयहरुमा आएर सहज रुपमा कर दाखिला गर्न सक्ने वातावरण सृजना गर्नु राजस्व प्रशासनको अर्को महत्वपूर्ण चुनौति रहेको छ।

(ग) करको दायरा विस्तार गरी राजस्व संकलन अभिवृद्धि गर्ने

नेपालको राजस्व संकलनको अहिलेको अवस्था हेर्दा कर दाखिला गर्नुपर्ने दायित्व भएका अत्यधिक करदाताहरु करको दायरामा नआएको अवस्था देखिन्छ तसर्थ त्यस्ता करदाताहरुको पहिचान गरी करको दायरामा विस्तार गर्दै जानुपर्ने अवस्था छ।

(घ) प्रभावकारी बजार अनुगमन र अनुसन्धानात्मक कर परीक्षणमा जोड दिने

हामी कहां एकातिर कर सम्बन्धी दक्षता हासिल गरेको कर्मचारी सीमित छन् भने अर्को तर्फ भएका कर्मचारीहरुको समेत प्रभावकारी रुपमा परिचालन हुन नसक्दा नियमित रुपमा बजार अनुगमन हुन नसकिरहेका अवस्था छ भने अर्को तर्फ सूचनामा आधारित रहेर अनुसन्धानात्मक कर परीक्षण गर्ने पद्धतिको विकास गरी कर छली गर्ने कार्य रोक्नु अर्को चुनौतिको

रुपमा रहेको छ।

(ङ) कर बक्यौता र बेरुजु फरफारक गर्ने

कर बक्यौता सृजना चाहिँ गर्ने तर समयमा असुलीतर्फ ध्यान नदिने अवस्था, पूराना बक्यौता फरफारक नभई वर्षेनी लगत सरेर आउने, पूराना रहेका बक्यौता बेरुजूका कतिपय करदाता सम्पर्कदेखि बाहिर रहेका, करदाता पहिचान नभएका, करदाताले कारोबार बन्द गरिसकेको अवस्था रहेका, कर तिर्न नसक्ने अवस्थामा रहेका लगायतका कारणले बक्यौता, बेरुजु बढ्दै गएको अवस्थाले राजस्व संकलनमा नकारात्मक असर परेको छ भने कर बक्यौता नतिर्नका लागि न्यायिक निरुपणमा जाने बढ्दो प्रवृत्तिले राजस्व संकलनमा थप चुनौति पैदा गरेको छ।

(च) कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने

कर्मचारीहरुमा नियमित तालिमको व्यवस्थाका अतिरिक्त कार्यक्षेत्रमानै तालिम दिई कर्मचारीहरुको दक्षता अभिवृद्धि गर्ने, दक्ष कर्मचारीहरुको सहि प्रयोग र परिचालन मार्फत राजस्व प्रशासनमा नै रहेर कार्य गर्ने वातावरण सृजना गर्ने।

(छ) सूचनाप्रविधि मैत्री कर प्रशासनको विकास गर्ने

सूचनाप्रविधि मैत्री आधुनिक कर प्रशासन आजको आवश्यकता हो तसर्थ राजस्व प्रशासनमा सूचना प्रविधिका नवीनतम व्यवस्थाहरुको अधिकतम प्रयोग मार्फत राजस्व प्रशासन सम्बन्धी कार्यप्रक्रियाहरुलाई सरलीकरण गरी राजस्व संकलनमा गुणात्मक फड्को मारुं राजस्व प्रशासनको वर्तमान चुनौति रहिआएको छ।

५. राजस्व परिचालनका सन्दर्भमा गरिएका प्रयासहरु :

- कर प्रणालीलाई वैज्ञानिक, पारदर्शी र सरलीकृत गर्न २०५२ सालमा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन २०५२ जारी गरियो भने आयकर ऐन २०३१ लाई खारेज गरी आयकर ऐन, २०५८ कार्यान्वयनमा ल्याई नेपालको कर प्रणालीलाई स्वयंकर निर्धारण प्रणालीमा आधारित बनाइयो।
- अन्तःशुल्क ऐनलाई समेत स्वयंकर निर्धारण प्रणालीमा आधारित बनाउन र अन्तःशुल्क प्रशासनलाई सहज र सरलीकृत गर्न

तत्कालीन अन्तःशुल्क ऐन खारेज गरी अन्तःशुल्क ऐन २०५८ जारी गरियो।

- आन्तरिक राजस्वको दायरा विस्तारसँगै आन्तरिक राजस्व कार्यालय र करदाता सेवा कार्यालयहरुको संख्यामा समेत विस्तार गरी नेपाल भरिमा राजस्व सम्बन्धि प्रशासन गर्न ती कार्यालयहरुको संख्या ४९ वटा पुगेको छ।
- कर सम्बन्धी कानूनहरुलाई सरलीकृत गर्न आन्तरिक राजस्व विभागले आयकर निर्देशिका, मूल्य अभिवृद्धिकर निर्देशिका, अन्तःशुल्क निर्देशिका लगायत निर्देशिकाहरु जारी गरेको छ।
- कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्न विभागले कर्मचारीहरुलाई नियमित तालिम र वैदेशिक तालिम भ्रमण लगायतका कार्यक्रमहरुमा सहभागीता गराउदै आएको छ।
- भंसार विभागको ASYCUDA, आन्तरिक राजस्व विभागको ITS र राजस्व अनुसन्धान विभागको DRICIS मा रहेका तथ्याङ्कको प्रयोगमा बढावा दिइएको छ।
- आन्तरिक राजस्व विभाग अन्तर्गतका कार्यालयहरुमा कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीको व्यवस्था गरिएको छ।
- राजस्व प्रशासनलाई आधुनिकीकरण मार्फत कार्यप्रक्रियाहरु सरलीकृत र सुविधाजनक बनाउने प्रयास स्वरुप सबै राजस्व सम्बन्धी प्रशासनिक कार्यहरु विद्युतीय माध्यमबाट हुने गरि e-System प्रणाली अवलम्बन गरिएको छ। जस अर्न्तगत कर सम्बन्धी जानकारीको लागि FAQ को व्यवस्था, Online Registration, e- Filing System, e – Returns, e- TDS, Taxpayer Portal तथा Call Center लगायतको व्यवस्था मार्फत कर प्रशासनलाई आधुनिकीकरण गर्ने प्रयास गरिएको छ।
- विभागमा EMIS मार्फत Office Grading System र Monitoring को व्यवस्था गरिएको छ।
- पछिल्लो समयमा आन्तरिक राजस्व कार्यालय क्षेत्र नं. १, क्षेत्र नं. २ र क्षेत्र नं. ३ कार्यालयहरु मध्यम स्तरीय करदाता कार्यालय (Medium Level Taxpayer Office) को अवधारणा अनुसार सञ्चालन गर्ने रणनीति अवलम्बन

गरिएको तथा उपत्यका भित्र रहेका १३ वटा करदातासेवाहरूलाई कर परीक्षण सम्बन्धि लगायत आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूले गर्ने सम्पूर्ण अधिकारहरू प्रदान गरिएको छ।

- हाल प्रचलनमा रहेका कर सम्बन्धि कानूनहरूमा समसामयिक परिवर्तन तथा कर संरचनामा समेत सामयिक परिवर्तनका लागि अध्ययन गरी सुझाव प्रदान गर्न भर्खरैमात्र सरकारले उच्च स्तरीय कर प्रणाली आयोग गठन गरेको छ।
- त्यस्तै यसै वर्ष कर विवादहरूलाई उपयुक्त ढंगबाट निरूपण गरी कर संकलन गर्न एवं वक्यौता व्यवस्थापन गर्न सरकारले कर फछ्यौट आयोग ऐन, २०३३ बमोजिम कर फछ्यौट आयोग गठन गरेको छ।

६. राजस्वका परिचालनमा देखिएका समस्या समाधानका उपाय र संभावनाहरू :

(क) कर सचेतनाका कार्यक्रमहरू अभियानका रूपमा संचालन गर्ने : करका सम्बन्धी शैक्षिक सामग्रीहरू, बुलेटिन, ब्रोसर्स, सूचनामुलक सामग्रीहरू प्रकाशन गर्ने, कर जागरण कार्यक्रम, करदाता शिक्षा, कर सम्बन्धी तालिमहरू संचालन, कर सम्बन्धी अन्तर्क्रिया, गोष्ठी, कर शिविर, घुम्ती शिविर, घरदैलो कार्यक्रमहरू अभियानका रूपमा संचालन गरिनुपर्छ।

(ख) विल विजक जारी गर्ने सम्बन्धी समस्या समाधान गर्ने : विलविजक जारी गर्ने सम्बन्धमा प्रचारात्मक अभियान संचालन गर्ने, नियमित बजार अनुगमन, विल विजक परीक्षण, जरिवाना सम्बन्धी व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन, आन्तरिक राजस्व विभाग, भंसार विभाग र राजस्व अनुसन्धान विभाग बीच समन्वय तथा सूचनाको आदान प्रदान र एकीकृत बजार अनुगमन, खरीद बिक्री कारोबार भिडान लगायत व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट कारोबार गर्दा विलविजक जारी नगर्ने, न्यूनविजकीकरण गर्ने समस्या समाधान गरिनुपर्छ।

(ग) कर्मचारीहरूको दक्षता अभिवृद्धि गर्ने : राजस्व प्रशासनका कर्मचारीहरूलाई कर सम्बन्धि प्रावधानहरूको बारेमा नियमित रूपमा Refreshment Training को व्यवस्था गर्ने, On the Job Training को व्यवस्था गर्ने, कर परीक्षण तथा अनुसन्धान सम्बन्धि विभिन्न Tools and Techniques को प्रयोग सम्बन्धि तालिमको व्यवस्था गर्ने।

(घ) सूचनामा आधारित कर परीक्षण तथा अनुसन्धान पद्धतिको विकास गर्ने : सूचनामा

आधारित अनुसन्धानात्मक कर परीक्षण गर्ने पद्धतिको विकास गरी परिमाणात्मक भन्दा गुणात्मक कर परीक्षण प्रणालीमा जोड दिने।

(ङ) करका दायरा विस्तार गर्ने : करको दायरामा नआएका करदाताहरूलाई करको दायरामा समाहित गर्न कार्ययोजना बनाई अभियानको रूपमा कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने।

(च) कर सम्बन्धी कानून र प्रक्यालाई सरलीकृत गर्ने : आधुनिक सूचना र प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरी कर सम्बन्धि कार्यविधिलाई सरलीकृत गर्ने, कर सम्बन्धि कानूनमा समसामयिक सुधार, अद्यावधिक र सरलीकरण गर्ने, कर सम्बन्धि जारी भएका निर्देशिकाहरू अद्यावधिक गर्ने, आवश्यकता अनुसार संरचनात्मक सुधार गर्ने।

(छ) कर कानूनको परिपालनमा जोड दिने : कर सम्बन्धि कानूनको परिपालनमा जोड दिन यसका प्रावधानको प्रचारात्मक अभियानमा जोड, निरन्तर बजार अनुगमन गर्ने, कर कानूनको पालना नगरेमा सहि सल्लाह सुझाव दिने, दण्ड जरिवाना गर्नुपर्ने अवस्था आएमा कानून बमोजिम जरिवाना गर्ने।

(ज) सूचना प्रविधिको प्रयोग र विकासमा जोड दिने : आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग र विकासमार्फत राजस्व प्रशासन कामकारवाहिमा गतिशीलता प्रदान गर्ने।

(झ) नियमित बजार अनुगमन र अनुसन्धानात्मक कर परीक्षणमा जोड दिने : नियमित बजार अनुगमन र अनुसन्धानात्मक कर परीक्षणमा जोड दिई कर छल्ले प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्ने।

नवीन संभावनाहरू :

➤ म.ले.नि.का. ले लागू गरेको RMIS प्रणाली नेपाल भरिका सबै आन्तरिक राजस्व कार्यालय र करदाता सेवा कार्यालयहरूमा लागू गरिनुपर्ने।

➤ ABBS (Any Branch Banking System) प्रणाली लागू गर्ने तर्फ राजस्व प्रशासन क्रियाशील हुनुपर्ने।

➤ e-Payment (विद्युतीय भुक्तानी) मार्फत राजस्व संकलन गरिने व्यवस्था लागू गर्नुपर्ने।

➤ कृषि क्षेत्रको व्यापारलाई करको दायरामा समेट्नुपर्ने।

➤ पेशा व्यवसाय गर्ने तथा सेवा क्षेत्रका धेरै करदाताहरू आयकरको दायरामा नसमेटिएका वा अत्यन्त न्यून कर दाखिला गरिरहेका अवस्थाले गर्दा यो क्षेत्रमा राजस्व संकलनको अत्यधिक संभावना रहेको देखिन्छ।

➤ मूल्यांकन प्रणालीलाई यथार्थपरक बनाउन मूल्यांकन सम्बन्धी कार्यविधि तयार गरि लागू गर्नुपर्ने।

➤ एकीकृत बजार अनुगमन तथा राजमार्ग अनुगमन तथा स्थलगत अनुगमनमा जोड दिने।

➤ ठूला करदाताहरूले जारी गर्ने कर विजकलाई अनिवार्य कम्प्युटर सफ्टवेयर मार्फत जारी गर्ने व्यवस्था गर्ने।

➤ कर सूचना संजाल (Tax Information Network) को व्यवस्था गर्ने।

७. उपसंहार :

निर्धारित वार्षिक राजस्व लक्ष्य अनुसार आन्तरिक राजस्व संकलन गर्ने कुरा आफैमा चुनौतिपूर्ण रहेको छ। किनकी कर सम्बन्धी कानून आफैमा जटिल विषय भएको हुँदा नेपाल जस्तो देशमा कर कानूनहरूलाई सरलीकृत गर्दै कर प्रशासनमा आधुनिकीकरण र निरन्तर सुधारको प्रक्या मार्फत गुणात्मक सुधार गरी राजस्व संकलनमा अभिवृद्धि ल्याउनु प्रमुख चुनौतिपूर्ण कार्य रहिआएको छ। नेपालका करदाता र नागरिकमा कर सम्बन्धी व्यवस्था र प्रावधानहरूको पर्याप्त सचेतना नहुँदा विल विजक लिने दिने परिपाटीको विकास हुन नसकेको कारणले व्यवसायीहरूबाट यथार्थ परक मूल्यमा विजक जारी नहुने तथा विजकनै जारी नगर्ने अवस्थाले कर छल्ले हुँदा राज्यले प्राप्त गर्न सक्ने वास्तविक राजस्व प्राप्त गर्न नसकिरहेको अवस्था एकातिर छ भने अर्कोतिर स्वच्छ रूपमा व्यवसाय गरेर राज्यलाई कर तिर्ने करदाताहरू निरुत्साहित हुनु परिरहेको अवस्था समेत छ। तसर्थ नेपालको आन्तरिक राजस्व प्रशासनको प्रमुख चुनौति भनेको स्वच्छ रूपमा कर तिरेर व्यवसाय गर्न चाहने करदाताको लागि उपयुक्त वातावरण सृजना गर्ने, स्वेच्छाले कर तिर्ने प्रवृत्तिको विकास गर्ने र कर नतिर्ने तथा कर छलि गर्ने करदातालाई राज्यले कडा भन्दा कडा कारवाही हुने वातावरण सृजना गरी राजस्वको दायरा विस्तार र राजस्व संकलन अभिवृद्धि गर्नु हो।

सन्दर्भ सामग्री :

१. वार्षिक प्रतिवेदन, २०७०/०७१, आन्तरिक राजस्व विभाग
२. आन्तरिक राजस्व स्मारिका, २०७१
३. आर्थिक सर्वेक्षण, २०७०/०७१, अर्थ मंत्रालय
४. राजस्व नीति तथा कार्यक्रम एवं कार्यान्वयन कार्ययोजना २०७०/०७१
५. राजस्व पत्रिकाका विभिन्न अंकहरू
६. आन्तरिक राजस्व विभागबाट प्रकाशित हुने बुलेटिनका विभिन्न अंकहरू



कर परीक्षणका विविध पक्षहरू

विषय प्रवेश

करदाताले आफ्नो कारोवारको विवरण सहि तरिकाले पेश गरे गरेनन्, तिर्नु पर्ने कर ठीकसंग तिरि तिरिनन् र कानून अनुसार पुरा गर्नु पर्ने दायित्व पुरा गरेका छन् छैनन् भनि गरिने जाँचलाई कर परीक्षण भनिन्छ। कर कानूनहरू प्राय स्वयं कर निर्धारण प्रणालीमा आधारित हुने भएकाले करदाताले आफ्नो कर आफै निर्धारण गरी विवरण र कर बुझाउने हुँदा कर प्रशासनले गर्ने कर परीक्षणले विशेष महत्व राख्छ। त्यसैले भन्ने गरिन्छ, "Tax audit is administrative assesment versus self assesment" कर परीक्षण प्रायः करदाताले विवरण पेश गरे पछि गरिन्छ। नेपालमा यसलाई पूर्ण कर परीक्षण (full audit) भनिन्छ। करदाताले अवधि अनुसार विवरण पेश गर्दछन्। सो अवधिको सम्पति तथा दायित्व र आम्दानी तथा खर्च जस्ता विषयको प्रमाण सहितको शुक्ष्म विश्लेषण गरी कर रकम यकिन गर्ने कार्य कर परीक्षणमा गरिन्छ।

कर परीक्षणको उद्देश्य

स्वयंकर निर्धारण प्रणालीमा करदाताले पेश गरेको कर विवरण स्वतः स्वीकृत हुन्छ। करदाता सबै सधैं इमान्दार नहुने अवस्था देखिएको छ। व्यापारको विविधताले गर्दा एकै प्रकारको व्यवसायमा पनि राजस्वको जोखिम फरक फरक र जटिल बन्दै गएको छ। योजनाबद्ध ढंगले कर छल्ने प्रवृत्ति बढि रहेको छ। करदातामा पारदर्शिताको कमि छ। नक्कली कागजात खडा गरी क्रेडिट तथा खर्च दावी गर्ने घटना अगाडि आएको छन्। कर छलिका विकृतिलाई रोक्न, कर कानूनको पालना गराउन, कर छलि गरेमा कारवाही हुन्छ, भन्ने प्रदर्शनात्मक प्रभाव (demonstrative effect) देखाउन पनि कर परीक्षण गरिन्छ। कर परीक्षणको आवश्यकतालाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ।

1. स्वैच्छिक कर सहभागितामा वृद्धि गराउन,
2. करमा सहभागि नहुने करदाता पत्ता लगाउन,
3. कर प्रणालीको प्रभावकारिता मूल्यांकन गर्न,
4. कर छलिको सूचना संकलन तथा विश्लेषण गरी करारोपण गर्न,



दिलिपकुमार गौतम

प्रमुख कर अधिकृत, क्षेत्र नं. ३ लाजिम्पाट

5. कानुनी व्यवस्थालाई प्रष्ट्याउन,
6. लेखा तथा कागजात अद्यावधिक गर्न लगाई करदातालाई शिक्षित बनाउन।

कर परीक्षणका चरण

कर परीक्षण गरिने करदाताको बारेमा कार्यालयमा भए सम्मका तथ्यांकहरू परीक्षणमा जानु भन्दा पहिले नै विश्लेषण गर्नु पर्दछ। करदाताले पेश गरेको विवरण र कार्यालयमा भएका तथ्यांक विश्लेषण गरी राजस्व जोखिम भएका क्षेत्रको सम्भाव्य पहिचान गरी सोही अनुसार कर परीक्षणको कार्यलाई अगाडि बढाउनु पर्दछ। यस भन्दा अगाडि पनि करदाताको कर परीक्षण भएको रहेछ, भने सो को प्रतिवेदन पनि अध्ययन गर्नु पर्दछ। करदाताका बारेको सूचना संकलन गर्ने, परीक्षण गर्न लागिएको करदाताको जस्तै कारोवार गर्ने अन्य करदाताको वित्तीय अनुपातहरूसंग तुलना गर्ने, बाह्य पत्रपत्रिकामा करदाताले सम्प्रेषण गरेका सूचनाहरू संकलन तथा विश्लेषण गर्ने, विक्री भएका वस्तु तथा सेवाको मूल्यका बारेमा जानकारी राख्ने र यिनै तथ्यलाई समेत आधार मानी कर परीक्षणको कार्य अगाडि बढाएमा कर परीक्षणको कार्य व्यवस्थित र गुणस्तरीय हुन सक्दछ। कर परीक्षणलाई शुरु देखि करारोपण सम्म ४ चरणमा विभाजन गरी बुँदागत रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ।

1. कर परीक्षणको पूर्व तयारी
2. अभिलेख जाँच तथा विश्लेषण
3. प्रतिवेदन तयारी तथा सूचना सम्प्रेषण र

4. करारोपण।

उपरोक्त चरणलाई निम्नानुसार संक्षिप्त ब्याख्या गर्न सकिन्छ,

१. कर परीक्षणको पूर्व तयारी

- आय विवरण र कर विवरणको खरिद विक्री भिडान गर्ने (मिश्रित कारोवार भए समानुपातिकमा पनि ध्यान दिने),
- वित्तीय अनुपातको विश्लेषण गर्ने (सम्भव भए त्यस्तै कारोवार गर्ने अन्य करदातासंग तुलना गर्ने),
- विगतको कर परीक्षण प्रतिवेदन अध्ययन गर्ने र चालु वर्षमा पुरानो मुद्दाहरू (issues) छन् छैनन् ख्याल गर्ने,
- करदाता बारेका computer system तथा manual रूपमा प्राप्त भएका तथ्यांक लिने (पत्रिकाको सूचना, अन्यत्रबाट लेखि आएको आदि),
- वित्तीय विवरणका प्रत्येक item को विश्लेषण गर्ने र notes to account लाई ख्याल गर्ने,
- करदातासंग मांग गर्ने कागजातको सूची तयार गर्ने र हेर्ने कागजातको check list बनाउने,
- वित्तीय विवरणका शिर्षक अनुसार मूल शिर्षक र सहायक शिर्षक अनुसारको समूह बनाई कार्यालयमा पेश गर्नु पर्ने र कारोवार स्थलमा हेर्ने तयार गर्नु पर्ने कागजात प्रमाणको सूची तयार गरी पेश गर्नु पर्ने समय राखी करदातालाई सूचना दिने, (करदातासंग कागजात प्रमाण मांग गर्दा भरसक पटक पटक नगरी एकै पटक मांग गर्ने)
- करदाता, कारोवार स्थल, शाखा तथा गोदाम बारेमा जानकारी हुने,

२. अभिलेख जाँच तथा विश्लेषण

- करदाताबाट प्रमाणित पत्रिका सहितको कागजात लिने,
- आधिकारिक व्यक्तिको रोहवरमा कागजात रुजु गर्ने (कारोवार स्थल वा कार्यालय),
- अनुपात, उपयोग, उत्पादन, लागत, सान्दर्भिकता आदिको विश्लेषण तथा तुलना गर्ने,
- आवश्यक परेमा विशेषज्ञको राय तथा विश्लेषण।

३. प्रतिवेदन तयारी तथा सूचना सम्प्रेषण

- विगतको कर परीक्षणमा औल्याइएका

- त्रुटी र यस कर परीक्षणमा देखिएको अवस्थालाई तुलना गर्ने,
- अभिलेख जाँच तथा विश्लेषणमा देखिएका विषयहरू उल्लेख गर्ने,
- कार्यालयमा प्राप्त तथ्यांक र करदाताले देखाएको विवरणमा फरक देखिएमा प्रष्ट खुलाउने,
- अनुपात, उपयोग, उत्पादन, लागत, आदि विश्लेषण तथा तुलनाबाट देखिएका तथ्यहरू उल्लेख गर्ने,
- विशेषज्ञको राय तथा विश्लेषणलाई प्रतिवेदनको अंग बनाउने,
- राजस्व छलिको विषयलाई कारण र आधार सहित ऐन र नियमका दफा र नियम प्रष्ट उल्लेख गर्ने,
- कारण र आधार सहित ऐन र नियमका दफा र नियम प्रष्ट उल्लेख गरी सफाई पेश गर्न प्रारम्भिक सूचना दिने ।

४. करारोपण

- प्रारम्भिक सूचनाका विरुद्ध करदाताले पेश गरेको जवाफलाई बुँदागत रुपमा उल्लेख (खण्डन) गरी करारोपणको निर्णय गर्ने,
- अन्तिम कर निर्धारण आदेशको साथमा कारण र आधार सहित ऐन र नियमका दफा र नियम प्रष्ट उल्लेख गरी कर निर्धारण आदेश दिने,
- करारोपण उपर चित्त नबुझेमा कानूनी उपचारका लागि बाटो पनि देखाई दिनु पर्छ।

कर परीक्षणका प्रकार

कर परीक्षण कुन प्रकारले गर्ने भन्ने करदाताको छनोटको प्रक्रिया, जोखिमको क्षेत्र, व्यवसायको प्रकृति, कारोवारको आधार आदिमा निर्भर गर्दछ। देश अनुसार यसको प्रकारलाई फरक फरक नाम दिएको पाइन्छ। कर परीक्षणलाई धेरै देशहरूले ३ प्रकारमा विभाजन गरेको पाइन्छ।

१. **Full Audit-** करदाताको कुनै अवधिको कारोवारको सबै विषयलाई विश्लेषण गरी गरिने कर परीक्षणलाई full audit भनिन्छ। यसमा राजस्व जोखिमका हरेक मुद्दाहरूलाई छानविन गरी यथार्थ करारोपण गरिन्छ।
२. **Limited scope audit-** यसमा करदाताले पेश गरेको विवरणबाट विशेष मुद्दाहरू (specific issues) लाई आधार मानी कर परीक्षण गरिन्छ। खास गरी राजस्व जोखिम भएका मुद्दाहरूलाई विश्लेषण गरी करारोपण गरिन्छ।

३. **Single issue Audit-** करदाताले पेश गरेको विवरणबाट एउटा विशेष मुद्दालाई आधार मानी कर परीक्षण गरिन्छ। त्यसमा राजस्व चुहावट गरेको पाइएमा त्यस्तै कारोबार गर्ने धेरै करदाताको यसै प्रकारले कर परीक्षण गरिन्छ।

नेपालमा कर परीक्षण गर्ने समय, क्षेत्र तथा प्रकृतिको आधारमा सम्पुष्ट तथा आंशिक परीक्षण (verification and partial audit) पूर्ण लेखापरीक्षण (full audit) र अनुसन्धानमूलक परीक्षण (investigative audit) गरी तीन मूल समूहमा वर्गीकरण गरीएको छ।

कर परीक्षण गरिने स्थान (Location of audit)

करदाताको कारोबार तथा व्यवसायको प्रकृति अनुसार कर परीक्षण गर्ने स्थान फरक फरक हुन सक्दछ। कार्यालयमै बसेर कर परिक्षण (desk audit) गर्दा करदाताले सबै कागजात बोकेर ल्याउनु पर्ने हुन्छ भने कर अधिकृतलाई कारोबार स्थल, गोदाम तथा प्रदर्शनी स्थलको बारेमा जानकारी नहुन सक्छ। त्यसै गरी करदाताको परिसरमा गएर कर परीक्षण (field audit) मात्र गरियो भने विश्लेषणको पाटो कमजोर हुन सक्छ। यसमा मिश्रित तरिका अपनाएर कर परीक्षण गर्नु राम्रो मानिन्छ। नेपालमा मूल्य अभिवृद्धि कर र आयकरको प्रशासन छुट्टै भएको अवस्थामा मूल्य अभिवृद्धि करमा कर परीक्षण अधिकांश field audit नै हुने गर्दथ्यो भने आयकरको कर परीक्षण अधिकांश desk audit नै हुने गर्दथ्यो। दुबै करको प्रशासन एउटै निकाय अन्तर्गतबाट हुन थाले पछि कर परीक्षण गरिने स्थान पनि मिश्रित हुन थालेको छ। (कतिपय अवस्थामा त कर अधिकृतहरू desk audit मै बढि केन्द्रित भएको पनि देखिएको छ। यो ठीक होइन।) जुन तरिका अपनाए पनि कर परीक्षणको प्रक्रियाका बारेमा करदातालाई प्रष्ट जानकारी हुन जरुरी हुन्छ। नियमित कर परीक्षणमा कुन-कुन कागजात कार्यालयमा मगाउने र कुन-कुन कागजात करदाताको परिसरमा गएर हेर्ने हो सूचनामा प्रष्टसँग खुलाई समय अवधि तोक्यो करदातालाई जानकारी गराउनु पर्दछ।

कर परीक्षणलाई गुणस्तरीय बनाउने आधारभूत कुरा

कर परिक्षण गर्दा ब्यवस्थित तरिकाले गर्नु पर्छ। कारोवारको प्रकृति अनुसार कसरी कर परीक्षण सम्पन्न गर्ने हो सो सम्बन्धमा

check list बनाई अगाडि बढियो भने हेर्नु पर्ने विषय छुट्टै र समयको ब्यवस्थापन पनि हुन जान्छ। गुणस्तरीय कर परीक्षणका लागि निम्न कुराहरूमा सधैं ध्यान दिनु पर्दछ।

१. **यथार्थपरक (accurate)** कुन कानूनको उल्लंघन गरेकोले कति रकमको कर निर्धारण गर्न लागिएको हो सो प्रष्ट उल्लेख गर्नु पर्दछ।
२. **दक्षता (efficient)** कर परीक्षण गर्दा करदातालाई compliance burden कम भन्दा कम परोस। उसको कारोबारलाई बाधा नपरोस, समय पनि धेरै नलागोस भन्ने कुरामा ध्यान दिनु पर्दछ। त्यस्तै सरकारी श्रोत साधनको पनि कम प्रयोग गरी कर परीक्षण सम्पन्न गर्नु पर्दछ।
३. **Objective** करारोपण गर्दा तथ्यमा आधारित हुनु पर्दछ। हचुवाका भरमा काल्पनिक कुराहरू देखाई कर निर्धारण गर्नु हुँदैन।
४. **पारदर्शिता (transparent)** कर निर्धारण गर्ने हरेक मुद्दाहरूमा करदातासँग कर परीक्षणको समयमा छलफल गर्नु पर्दछ। प्रमाण पेश गर्ने अवसर दिनु पर्दछ।
५. **निष्पक्षता (Fair)** कागजातको छानविन गर्दा निष्पक्ष भएर गर्नु पर्दछ। प्रमाण पेश गर्ने मौका र सुनवाईको अवसर दिनु पर्दछ।
६. **पूर्ण (complete)** समग्र कर परिक्षण प्रक्रियाका बारेमा करदातालाई जानकारी हुनु पर्दछ। कर परीक्षणको शुरु र अन्त्यका बारेमा करदाता देखेबेर हुने अवस्था आउनु हुँदैन।
७. **defensible** करारोपण गर्दा लिएको आधार तथा प्रमाण, प्रयोग गरिएको कानूनी दफा वा नियम जहाँसुकै पनि परीक्षण योग्य हुनु पर्दछ। विना प्रमाण तथा आधार कर निर्धारण गर्नु हुँदैन। प्रमाणको भार पुन्याएर मात्र कर निर्धारण गर्नु पर्दछ।
८. **Consistent-** एकै प्रकृतिको राजस्व छलमा करदाता अनुसार फरक फरक कारवाही गर्नु हुँदैन। एउटै मुद्दामा फरक फरक प्रमाण मांग गर्नु हुँदैन। अधिल्लो वर्ष र पछिल्लो वर्षको कर परिक्षण गर्दा एउटै मुद्दामा फरक फरक कर निर्धारण गर्ने अवस्था आउनु हुँदैन।

कर परीक्षण विधि

करदाताको कारोवारको प्रकृति, अवस्था, रकम आदिको आधारमा कर परीक्षणमा कस्तो विधि अपनाउने भन्ने यकिन गर्न



सकिन्छ । कर परीक्षणमा अपनाउने केही विधि यस प्रकार छन्-

१. विश्लेषणत्मक विधि (analytical approach) यसमा करदाताले पेश गरेका विवरण तथा वित्तिय विवरणका अनुपातहरूलाई विश्लेषण गरेर हेर्न सकिन्छ ।

२. अनुसन्धानत्मक विधि (investigative approach) करदाताले राखेको अभिलेख, बाह्य सूचनाबाट प्राप्त तथ्यांक, लगानीको श्रोत, अन्य निकायमा पेश गरेको तथ्यांक आदिको अनुसन्धानत्मक विश्लेषण गरेर गर्न सकिन्छ ।

३. अभिलेख परीक्षण (record examination) करदाताको विल र खाता, electronic data, बैंक खाता, आर्कस्मिक रुपमा कारोवार स्थलमा जाँदा प्राप्त कागजात तथा खाता आदिको परीक्षण गरी कर परीक्षण गर्न सकिन्छ ।

४. Third party information वित्तिय संस्था तथा विभिन्न कम्पनिहरूको ब्याज र लाभांश, सरकारी भुक्तानी, विदेशी श्रोत, credit card transaction, लगानी आदिको आधारमा करदाताको कारोवारको परीक्षण गर्न सकिन्छ ।

कर परीक्षण गर्दा उपरोक्त विधिलाई कारोवारको प्रकृति, अवस्था अनुसार नेपालमा फरक फरक रुपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । कर परीक्षण चुनौतीपूर्ण कार्य हो । करदाताले पेश गरेको विवरणलाई कतिसम्म गहिरिएर विश्लेषण गर्न सकिन्छ, त्यसको आधारमा परिणाम बाहिर आउन सक्दछ । कर अधिकृतमा भएको क्षमताले कर परीक्षणको गुणस्तरलाई निर्धारण गर्ने भएकोले एकै प्रकृतिको कारोवारमा पनि कर अधिकृत पिच्छे करारोपणमा फरक परेको पाइन्छ । नेपालमा हुने अधिकांश कर परीक्षण अभिलेख परीक्षण (record examination) विधिमा सिमित रहेको पाइन्छ । अन्य विधि साथ साथसाथै अप्रत्यक्ष विधिबाट कर परीक्षण हुन सकेमा कर परीक्षण गुणस्तरीय हुन सक्छ । अप्रत्यक्ष विधिहरू source application funds method, Bank deposit and cash expenditure method, Markup method, Unit and volume method, Networth method लाई समेत प्रयोग गरी कर परीक्षण गर्न सक्ने गरी जनशक्तिको विकास गरेमा कर परीक्षणको गुणस्तरमा सुधार भई हालको भन्दा राम्रो

परिणाम आउन सक्दछ ।

कर परीक्षणका चुनौती

अर्थतन्त्रको ठूलो हिस्सा अनौपचारिक क्षेत्रले ओगटेको हाम्रो जस्तो मुलुकमा कर परीक्षणमा प्रशस्त चुनौतीहरू छन् । विल विजक जारी नहुने वा कम मूल्यको जारी हुने, सही र यथार्थ विवरण पेश नहुने, बनावटी कागजातको आधारमा खर्च वा क्रेडिट दावी हुने, बैंकिङ प्रणाली मार्फत कारोवार कम गर्ने, अर्केको नामबाट कारोवार गर्ने, क्षमतावान कर्मचारीको कमी आदि जस्ता चुनौती छन् । वुंदागत रुपमा चुनौतीहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- करमा सहभागिता कम हुनु,
- कराधार साधुरो हुनु र कर छलि गर्ने प्रवृत्ति बढी हुनु,
- कर छुटको सूची बढ्दै जानु,
- अनौपचारिक अर्थतन्त्र,
- नगद कारोवार,
- दक्ष जनशक्तिको कमी,
- कर परीक्षण कार्यमा intelligence क्षमताको अभाव हुनु,
- सरकारी तथ्यांक नै उपयोग हुन नसक्नु, केन्द्रिय सूचना तथा तथ्यांक प्रशोधन इकाई नहुनु र प्राप्त तथ्यांकको सहि विश्लेषण नहुनु,
- वास्तविक कारोवार मूल्य स्थापित गर्न नसक्नु,
- Transfer pricing, offshore transaction and financial schemes जस्ता जटिल कुराहरू tax planning को रुपमा अगाडि आउनु,
- E-transaction (goods and services) लाई tracking गर्न नसक्नु ।

कर परीक्षणका चुनौतीलाई समना गर्ने उपाय

कर प्रशासनले समय क्रममा चुनौतीहरूलाई सामना गर्न नीतिगत तथा संरचनात्मक सुधारको थालनी गरेको छ । कर परीक्षणको कार्यलाई प्राथमिकतामा राखी करदाता सेवालाई विकेन्द्रित रुपमा संचालन गर्ने प्रयास गरिएको छ भने अडिट र अनुसन्धानको कार्यलाई केन्द्रिकृत रुपमा संचालन गर्ने अवधारणाको क्रमश विकास भई राखेको छ । करदाताको कारोवारका आधारमा वर्गिकरण (segmentation) गरी सोही अनुसार कार्य समेत भई राखेको छ । ठूला कार्यालयहरूमा कारोवारको प्रकृति अनुसार करदाताको कर

परीक्षण गर्ने गरी संरचना पनि बनाइएको छ । कर प्रशासनको संरचना तथा कर कानूनहरूमा के कस्तो सुधार गर्न सकिन्छ भनी अध्ययन गरी सिफारिश गर्न उच्चस्तरीय कर प्रणाली पुनरावलोकन आयोग गठन भई कार्य भई रहेको छ । यसरी भएका प्रयासहरूबाट कर परीक्षणमा देखिएका चुनौतीहरूको सामना गर्न बल मिल्नेछ । कर परीक्षणमा देखिएका चुनौतीलाई निम्न तरिकाले सामना गर्न सकिन्छ ।

१. कर नीतिमा सुधार

- कर छुटको सूची घटाउने,
- PAN For All को नीति अनुसार करको दायरा बढाउने,
- व्यवसाय गर्दा नगदलाई निरुत्साहित गर्ने गरी कानूनमा सुधार गर्ने,
- चालु वर्षको कर परीक्षण (Current Year Audit) लाई गुणस्तरीय बनाउने गरी थप Guide line बनाउने,
- अप्रत्यक्ष विधिबाट कर परीक्षण गर्ने गरी प्रष्ट Guide line बनाउने ,
- निश्चित रकमभन्दा बढिको भुक्तानीलाई सरकारी तथा अन्य तोकिएका निकायले अनिवार्य रुपमा computer system मा entry गर्ने गरी कानुनी व्यवस्था गर्ने,
- Review-international audit and compliance strategy, emerging threats (Transfer pricing, offshore transaction, financial schemes, longterm contract, E-transaction (goods and services) etc का विज्ञहरू सहितको टोली बनाई जोखिमको क्षेत्र पत्ता लगाउने र guide line बनाउने,
- कारोवारको प्रकृति अनुसार बढी कर छलि हुन व्यवसाय तोकिएको अनिवार्य computer billing गर्न लगाउने ।

२. प्रशासनिक सुधार

- उच्च मनोबल सहितको दक्ष जनशक्तिको विकास गर्ने र नियमितरूपमा विषयगत तालिम संचालन गर्ने,
- नयाँ भर्ना भएका कर अधिकृतहरूलाई लामो अवधिको कार्यसंग सम्बन्धित तालिम संचालन गर्ने, (जापानमा नयाँ भर्ना हुनेलाई residential tax school मा १३ महिना सम्म तालिम दिएर मात्र काममा लगाइन्छ । त्यस्तै फ्रान्समा १ वर्ष tax school मा बसेर तालिम लिनु पर्छ र ६ महिना local tax district मा बसेर

working base training लिए पछि मात्र काममा खटाइन्छ। काम गर्ने क्रममा refresher तालिमहरू प्रशस्त भई राखेका हुन्छन्। त्यसैले त्यहाँका कर अधिकृतहरू दक्ष छन्।

- केन्द्रिय तथ्यांक विश्लेषण शाखा (Central Data Processing unit) CDPU गठन गरी नियमित रूपमा Data processing गर्ने र कार्यालयहरूलाई प्रशोधित मबतव पठाई राख्ने,
- चालु रहेका सूचना प्रणालीमा सुधार गर्ने (आय विवरणको अनुसूची १३ र अनुसूची ५ को विक्री विचमा भिडान नहुँदा mismatch को समस्या बढी देखिएको)
- केन्द्रले कर परीक्षण र अनुसन्धानको कामलाई स्थलगत रूपमा अनुगमन गरी गुणस्तरीय बनाउन सक्नु दिने,
- केन्द्रिय स्तरको Core Group लाई सक्रिय बनाई जटिल मुद्दाको व्याख्या गरी सबै कार्यालयलाई जानकारी गराउने,
- प्रत्येक कार्यालयमा QC (Quality Circle) गठन गरी गुणस्तरमा सुधार गर्ने र कार्यमा एकरूपता कायम गर्ने,

- राजस्व जोखिम भएको क्षेत्रको पहिले कर परीक्षण गर्ने व्यवस्था गर्ने,
- कार्यमा पारदर्शिता कायम गर्ने, करदातालाई कर परीक्षणका हरेक गतिविधिको जानकारी दिने,
- आधार र कारण प्रष्ट उल्लेख गरी तथ्यमा आधारित भएर मात्र करारोपण गर्ने,
- Risk Base Indicator र करदाता छनौटलाई सामयिक सुधार गर्ने।

अन्त्यमा

कर परीक्षण कर प्रशासनको मुख्य कार्य हो। यो कार्य विश्लेषणत्मक, अनुसन्धानत्मक तथा प्रदर्शनात्मक पनि हुनु पर्छ। कर परीक्षणले कानूनको अस्पष्टतालाई करदातासम्म पुगेर स्पष्ट पार्दछ। करदातालाई शिक्षित बनाउँछ। कर प्रणालीको कार्यान्वयनको अवस्थालाई झल्काउँछ। कर परीक्षणले करदातालाई सुधार गर्न सुझाव दिन्छ। कर छलि भएमा करारोपण गर्दछ। स्वयंकर निर्धारण प्रणालीबाट करदाताले पाएको स्वच्छन्दतालाई कर परीक्षणले लगाम लगाउने काम गर्दछ।

कर परीक्षण सबै करदातामा एउटै तरिका प्रयोग नहुन सक्छ। कारोवारको प्रकृति, तथ्यांकको अवस्था, प्राप्त भएको सूचना, कर छलिको गाम्भीर्यता आदिमा निर्भर गर्दछ। करदाता छनौट गर्ने आधार परिवर्तन गर्दै लानु पर्दछ। Risk Engine लाई पनि समय सापेक्ष परिवर्तन गर्नु पर्दछ। कर परीक्षण गर्ने कर अधिकृत दक्ष हुनुपर्छ। तथ्यपरक कारण र आधार प्रष्ट पारेरमात्र करारोपण गर्नु पर्दछ। कर अधिकृत कर लगाउने मात्र होइन सिकाउने प्रशिक्षक पनि हो। कानूनको पालना नगर्दा हुने कारवाहीको बारेमा करदातालाई बुझाउनु कर अधिकृतको दायित्व हो। कर परीक्षण जस्तो महत्वपूर्ण कार्य गर्दा शुरुदेखि अन्त्यसम्मको प्रक्रियामा करदाता अनभिज्ञ हुनु हुँदैन। प्रक्रियागत कुराहरू तथा कानूनी व्यवस्थाको उचित प्रयोग, वित्तिय विवरण, कर विवरण तथा करदाताको कारोवारसँग सम्बन्धित तथ्यांकहरूको सहि विश्लेषण गरेमा कर परीक्षणको कार्य गुणस्तीय हुन सक्दछ।



नेपाल सरकार

कर फछ्यौट आयोग, २०७१ को सूचना



नेपाल सरकारले कर फछ्यौट आयोग ऐन, २०३३ को दफा ३ बमोजिम कर फछ्यौट आयोग, २०७१ गठन गरी सोही ऐनको दफा ५ र ६ बमोजिम आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम तोकेको र आयोगले सोही अनुसार आफ्नो कार्य प्रारम्भ समेत गरेको व्यहोरा सम्बन्धित सबैको जानकारीको लागि यो सूचना प्रकाशित गरिएको छ।

१. आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार :

- (क) हाल कार्यान्वयनमा रहेका आयकर ऐन २०५८, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन २०५२, अन्तःशुल्क ऐन २०५८, मदिरा ऐन २०३१, भन्सार ऐन २०६४ तथा यी ऐनभन्दा अगाडि प्रचलनमा रहेका तत् तत् कर कानूनहरू अनुसार आर्थिक वर्ष २०६८/०७० सम्मको अवधिको कर निर्धारण तथा महसूल निर्धारण २०७१ असार मसान्तसम्म भै सो उपर करदाताले चित्त नबुभाई अदालत वा अन्य कुनै निकायमा विचाराधीन रहेका कर तथा महसूल निर्धारण सम्बन्धी विषय,
- (ख) विभिन्न आर्थिक ऐन तथा अध्यादेशमा गरिएका व्यवस्था अनुसार संकलन गरिने शिक्षा सेवा शुल्क तथा स्वास्थ्य सेवा कर कार्यान्वयनका क्रममा कर प्रशासनबाट आर्थिक वर्ष २०६८/०७० सम्मको अवधिको २०७१ असार मसान्तसम्म निर्धारित शिक्षा सेवा शुल्क तथा स्वास्थ्य सेवा कर उपर करदाताले चित्त नबुभाई अदालत वा अन्य कुनै निकायमा विचाराधीन रहेका विषय,

- (ग) करदाताबाट एउटा राजस्व शीर्षकमा दाखिला गर्नुपर्ने राजस्व रकम भूलवस अर्को राजस्व शीर्षकमा दाखिला हुन गई कायम भएको बक्यौता सम्बन्धी विषय,
- (घ) आन्तरिक राजस्व विभाग तथा भन्सार विभागले प्रशासन गर्ने कर सम्बन्धी ऐन नियम अनुसार संकलन गर्नुपर्ने कर तथा महसूल संकलन नभै आर्थिक वर्ष २०६८/०७० सम्मको अवधिको राजस्व बक्यौता सम्बन्धी विषय। तर, विगतमा नक्कली मूल्य अभिवृद्धि कर विजक प्रकरणमा छनौट भै परीक्षण तथा अनुसन्धान गर्दा नक्कली विजक प्रयोग गरी कर छली गरेको पुष्टि भई कर निर्धारण भएका विषय आयोगको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत नपर्ने।
- २. उपरोक्त बमोजिम कर फछ्यौटका लागि आयोग समक्ष निवेदन दिन चाहने करदाताहरूद्वारा आयोगको कार्यालय वा सम्बन्धित ठूला करदाता कार्यालय, आन्तरिक राजस्व कार्यालय, करदाता सेवा कार्यालय मार्फत निवेदन दिन सकिनेछ। निवेदनको ढाँचा माथि उल्लेखित कार्यालय तथा आन्तरिक राजस्व विभागको Website: <http://www.ird.gov.np> बाट प्राप्त गर्न सकिनेछ।
- ३. आयोगको कार्यालय आन्तरिक राजस्व विभाग, लाजिम्पाटमा स्थापना गरिएको छ।
- ४. आयोगको कार्य अवधि २०७२ असार मसान्तसम्म रहने छ।



करदातामैत्री कर प्रशासन : अवस्था र सुधारका क्षेत्र

१. पृष्ठभूमि :

सरकारले दैनिक प्रशासन सञ्चालन गर्न, जनतालाई सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्न, कल्याणकारी कार्य गर्न, विकास निर्माणका काम गर्न, रोजगारी बढाउन, क्षेत्रीय सन्तुलन कायम गर्नका लागि राजस्व संकलन गर्दछ । कर राजस्व र गैरकर राजस्वको रूपमा सरकारले राजस्व संकलन गर्दछ । कर भनेको व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाहरूले कुनै प्रत्यक्ष लाभको आशा नगरिकन कानून बमोजिम सरकारलाई तिनुपर्ने अनिवार्य भुक्तानी हो । प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष गरी कर दुई प्रकारको हुन्छ । जसलाई कर लगाइएको हो, उसैद्वारा पूर्ण रूपमा ब्यहोर्नु पर्ने करलाई प्रत्यक्ष कर भनिन्छ । यस्तो करको भार र असर एकै व्यक्ति माथि पर्ने हुन्छ । जस्तै : आयकर तथा सम्पत्तिकर । करदाताले आफूले तिरेको करको भार अरु व्यक्तिमा सार्न सकिने करलाई अप्रत्यक्ष कर भनिन्छ । अप्रत्यक्ष करको असर र भार बेगलाबेग्लै व्यक्तिहरूमा पर्छ । अप्रत्यक्ष करमा शुरुमा कर तिर्ने व्यक्ति एउटा हुन्छ तर पछि त्यसको भार वहन गर्ने व्यक्ति अर्कै हुन्छ । जस्तै : मूल्य अभिवृद्धि कर, भन्सार, अन्तःशुल्क, शिक्षा सेवा शुल्क, स्वास्थ्य सेवा कर । करको उचित व्यवस्थापन गर्न तथा करदातालाई प्रभावकारी सेवाप्रवाह गर्न हरेक देशमा कर प्रशासनको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । नेपालमा आन्तरिक राजस्व विभाग र सो अन्तर्गतका कार्यालयहरूले आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क, स्वास्थ्य सेवा कर, शिक्षा सेवा कर जस्ता आन्तरिक राजस्व स्रोतहरूको व्यवस्थापन गर्दै करदातामैत्री भएर सेवाप्रवाह गरिरहेका छन् ।

२. परिचय :

करदाता भन्नाले कुनै कर लाग्ने कारोवारमा संलग्न भएको व्यक्तिलाई बुझिन्छ । आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३ ले देहायका प्रत्येक व्यक्तिलाई यस ऐन बमोजिम कर लगाउने गरी करको आधारका रूपमा लिएको पाइन्छ । यिनै व्यक्तिलाई करदाता सम्झनुपर्ने व्यवस्था सोही ऐनको दफा ७४ ले गरेको छ ।

(क) कुनै आय वर्षमा करयोग्य आय भएको व्यक्ति,

(ख) दफा ६८ को उपदफा (३) र उपदफा

(४) बमोजिमको गैर बासिन्दा व्यक्तिको



**रमेश अर्याल-प्रमुख कर अधिकृत
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं १**

नेपालमा अवस्थित विदेशी स्थायी संस्थापन,

(ग) कुनै आय वर्षमा अन्तिम रूपमा कर कट्टी भई भुक्तानी प्राप्त गर्ने व्यक्ति ।

मुलुकको कर नीतिले अपेक्षा गरेका लक्ष्यहरू हासिल गर्न, असल करप्रणालीका आधारभूत मान्यताहरूलाई आत्मसात गर्न, करप्रशासनलाई स्वच्छ, दक्ष, प्रभावकारी, मितव्ययी र स्वचालित सूचना प्रविधियुक्त बनाउदै अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य मान्यता अनुरूप करदातामैत्री र गुणस्तरयुक्त सेवा प्रदान गरी आन्तरिक राजस्वको अधिकतम परिचालन गर्ने उद्देश्यका साथ तथा एकीकृत कर प्रणाली अवलम्बन गर्ने नीति अनुरूप साविकको कर विभाग र मूल्य अभिवृद्धि कर विभागलाई एकीकृत गरी २०५८ साल वैशाख २ गते आन्तरिक राजस्व विभागको गठन भएको पाइन्छ । आन्तरिक राजस्व विभागले कर राजस्व अन्तर्गत प्रत्यक्ष कर आयकर तथा अप्रत्यक्ष करहरू मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क, स्वास्थ्य सेवा कर, शिक्षा सेवा शुल्क जस्ता करको नीति निर्माण र ती कर नीतिको कार्यान्वयन, प्रशासन र अनुगमन गर्दछ ।

आन्तरिक राजस्व विभाग अन्तर्गत एउटा ठूला करदाता कार्यालय, २२ वटा आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाण्डौ जिल्ला भित्र १३ वटा र काठमाण्डौ बाहिर १३ वटा गरी २६ वटा करदाता सेवा कार्यालय छन् । यी कार्यालयहरू करदाताको सेवामा समर्पित छन् । आन्तरिक राजस्व विभाग र अन्तर्गतका

कार्यालयमा करिव एक हजार स्थायी जनशक्ति तथा करिव चार सय अस्थायी जनशक्ति कार्यरत भएको पाइन्छ । यो जनशक्तिको परिचालनबाट आ.व. २०७०/७१ मा रु. १ खर्व ४१ अर्व राजस्व संकलन भएको थियो भने २०७१/७२ मा रु.१ खर्व ६९ अर्व रुपैयाँ राजस्व संकलन गर्ने लक्ष्य रहेको पाइन्छ । नेपाल सरकारले तेस्रो राष्ट्रिय कर दिवस, २०७१ को उपलक्ष्यमा “करदातामैत्री कर प्रशासन : समृद्धि र सुशासन हाम्रो अभियान” भन्ने मूल नारा तय गरी कर प्रशासनबाट करदातामैत्री सेवाप्रवाह हुँदै आएको छ ।

३. कर प्रशासन करदातामैत्री हुन आवश्यक गुण

कर प्रशासन करदातामैत्री हुन तपसिलका गुणहरू हुनुपर्दछ :

(क) कर प्रशासनले करदातालाई प्रभावकारी सेवा प्रवाह गरी करदातामैत्री हुनका लागि प्रदान गरिने सेवामा देहायका गुणहरू हुनुपर्दछ :

- करदातालाई तोकिएको स्थान र समयमा सेवा दिनुपर्दछ ।
- सेवा वितरण गर्ने प्रणाली छरितो हुनुपर्दछ ।
- सेवा गुणात्मक हुनुपर्दछ ।
- सेवा करदाताको अपेक्षा अनुसारको हुनुपर्दछ ।
- सेवा छनौट गर्ने पर्याप्त अवसर हुनुपर्दछ ।
- सेवा सामाजिक न्यायमा आधारित हुनुपर्दछ ।
- सेवा प्राप्त गर्दा मितव्ययी हुनुपर्दछ ।
- सेवा विश्वास गर्न सकिने हुनुपर्दछ ।
- सेवा प्रदान गर्दा जनसहभागिता हुनुपर्दछ ।

(ख) कर प्रशासन करदातामैत्री हुन असल करका गुणहरू तपसिल बमोजिम हुनुपर्दछ :

- समानता (Equity) : प्रत्येक बासिन्दाले आफ्नो कर तिर्न सक्ने क्षमता अनुसार समान रूपमा करको भार वहन गर्नुपर्दछ ।
- निश्चितता (Certainty) : करदातालाई उसले आफ्नो आयको तुलनामा तिर्नु पर्ने करको रकम, समय तथा तरिका थाहा हुनुपर्दछ ।
- सुविधा (Convenience) : करदाताको

- लागि कर तिर्ने समय, स्थान र तरिका सुविधाजनक हुनुपर्दछ ।
- मितव्ययिता (Economy) : कम भन्दा कम खर्चबाट अधिकतम कर उठ्ने हुनुपर्दछ ।
 - उत्पादकत्व (Productivity) : कर लगाउँदा निरन्तर प्राप्त भैरहने किसिमबाट, मुलुकमा उद्योग, व्यापार, रोजगारी वृद्धि हुने भै भविष्यमा अझ बढी राजस्व बढ्न सक्ने किसिमबाट र संकलित कर पनि उत्पादन वृद्धि गर्ने कार्यमा लगानी हुने गरी कर लगाउनु पर्दछ ।
 - लचकता (Elasticity) : कर लगाउँदा देशको आवश्यकता अनुसार आय बढाउन वा घटाउन सकिने गरी लगाइनु पर्दछ ।
 - विविधता (Diversity) : कर लगाउँदा धेरै बासिन्दाले तिर्न सक्ने गरी विभिन्न प्रकारका करहरू लगाउनु पर्दछ । फलस्वरूप अधिकांश व्यक्तिहरू करको दायरा (Tax Net) मा पर्न सक्नु र देश विकास कार्यमा प्रत्यक्ष सरिक हुने अवसर पाउनु । साथै सरकारले पनि विभिन्न श्रोतहरूबाट बढी मात्रामा राजस्व संकलन गर्न सकोस् ।
 - सरलता (Simplicity) : कर प्रणाली सरल, सबैले बुझ्ने, कर सम्बन्धी फाराम तथा कागजातहरू सरल र कम एवं कर सम्बन्धी कानूनहरू स्पष्ट र सरल हुनुपर्दछ ।
- (ग) कर प्रशासनले कर निर्धारण कसरी गर्ने, कसले कति र कुन आधारमा कर तिर्ने भन्ने सम्बन्धमा प्रतिपादित करका देहायका सिद्धान्तलाई समेत ध्यान दिनुपर्दछ :
- राज्यबाट लाभ वा फाइदा प्राप्त गरेको अनुपातमा कर लगाउनु पर्दछ, भन्ने लाभको सिद्धान्त (Benefit Principle),
 - प्रत्येक करदातालाई उसको कर तिर्न सक्ने क्षमताको आधारमा मात्र सरकारले कर लगाउनुपर्दछ, भन्ने मान्यता भएको कर तिर्ने क्षमताको सिद्धान्त (Ability to pay principle of taxation),
 - सरकारले प्रदान गरेको सेवाको लागत (मूल्य) बराबरको रकम करदाताले सरकारलाई करको रूपमा बुझाउनुपर्ने

भन्ने सेवाको लागत (मूल्य) सिद्धान्त । 8. नेपालमा करदातामैत्री कर प्रशासनको अवस्था

नेपालमा करदातामैत्री कर प्रशासनको लागि संवैधानिक, कानूनी र नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गरिएको छ । जसलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

(क) कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा राज्यको दायित्व, निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरू उल्लेख गरी सुशासन कायम गर्ने कुरामा जोड दिइएको छ ।
- नेपाल सरकारको कार्यविभाजन नियमावली, २०६९ मा अर्थ मन्त्रालयले सम्पादन गर्ने कार्यमा राजस्व नीति र योजना, राजस्व प्रशासन एवं राजस्व संकलन उल्लेख गरिएको छ ।
- सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५ मा मुलुकको सार्वजनिक प्रशासनलाई जनमुखी, जवाफदेही, पारदर्शी, समावेशी तथा सहभागितामूलक बनाई त्यसको प्रतिफल सर्वसाधारणलाई उपलब्ध गराउन सेवालाई छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो ढंगबाट सेवा वितरणको व्यवस्था गरिएको छ ।
- सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५ ले सरकारी निकायको कामकारवाहीलाई खुला र पारदर्शी बनाउनुका साथै सूचना माग्ने र पाउने हकको प्रत्याभूति गरेको छ ।
- निजामती सेवा ऐन, २०४९ तथा नियमावली, २०५० ले निजामती सेवालाई बढी सक्षम, सुदृढ, सेवामूलक र उत्तरदायी बनाउन आचरण, सेवाको सुरक्षा र दण्ड तथा पुरस्कारको व्यवस्था सहित सेवाग्राही प्रतिको उत्तरदायित्वलाई बस्तुगत बनाउने प्रयास भएको छ ।
- आयकर ऐन, २०५८ तथा नियमावली २०५९, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ तथा नियमावली २०५३, अन्तशुल्क ऐन, २०५८ तथा नियमावली २०५९ मा प्रत्यक्ष एवं अप्रत्यक्ष रूपमा करदाताका अधिकार एवं कर्तव्य र दायित्वका बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।
- आयकर निर्देशिका २०६८, मूअकर निर्देशिका २०६९, अन्तशुल्क निर्देशिका २०६८, शिक्षा सेवा शुल्क निर्देशिका, स्वास्थ्य सेवा कर

निर्देशिका, आन्तरिक ओसारपोसार सम्बन्धी निर्देशिका लगायतका निर्देशिका कार्यविधि बनाई ऐननियमलाई करदाताले सरल रूपमा बुझ्न सक्ने बनाईएको छ ।

- कर प्रशासनलाई सुधार गर्न आन्तरिक राजस्व विभागको तीन वर्षे सुधार योजना र पाँच वर्षे रणनीति योजना तयार भई कार्यान्वयनको चरणमा रहेको छ ।
- कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीलाई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।
- तेह्रौँ योजना (२०७०।७१-२०७२/७३) मा स्वेच्छिक कर सहभागिता बढाउन गुणस्तरीय सेवा तथा कर कानूनको समयसापेक्ष परिमार्जन एवं कार्यान्वयन सुनिश्चित गरी व्यापार सहजीकरणको वातावरण निर्माण गर्दै कर प्रणालीको कार्यकुशलता तथा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्य लिइएको छ ।
- चालु आ.व. २०७१।७२ को बजेटमा प्रक्रियागत सरलीकरण र सूचना प्रविधिको माध्यमबाट स्वेच्छिक कर सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने, राजस्व प्रशासनमा थप विशिष्टीकरण गर्न संरचनात्मक सुधार गर्ने राजस्व नीति लिइएको छ भने करप्रणालीमा सुधार, राजस्व प्रशासनमा सुधार गर्न विभिन्न व्यवस्था गरिएको छ ।
- करको दायरामा नआएका र दायरामा आए पनि विवरण तथा कर दाखिला नगर्ने करदातालाई करको दायरामा ल्याउन आर्थिक ऐन, २०७१ माफत कर छुट तथा सुविधाको व्यवस्था गरिएको छ ।
- कर कानूनमा समयसापेक्ष सुधार गर्नका लागि अध्ययन तथा विश्लेषण गरी सरकारलाई सुझाव दिन उच्चस्तरीय कर पुनरावलोकन आयोगको गठन भई कार्यप्रारम्भ भएको छ ।
- २०७१ असार मसान्तसम्म भएको कर निर्धारणमा चित्त नबुझाई अदालत वा अन्य कुनै निकायमा विचाराधीन रहेका कर तथा महसुल निर्धारण सम्बन्धी विषय, राजस्व बक्यौता लगायतमा चित्त नबुझे कर फछ्यौटका लागि अनुरोध गर्न कर फछ्यौट आयोग गठन भएको छ ।
- सेवाप्रवाह प्रभावकारी बनाउन र सुशासन कायम गर्न सेवा अभियान



- सञ्चालन निर्देशिका २०६५, सरकारी निर्णय प्रक्रिया सरलीकरण निर्देशिका २०६५, हेलो सरकार कक्ष निर्देशिका २०६८, सुशासन कार्य योजना २०६८, भ्रष्टाचारविरुद्धको रणनीति तथा कार्ययोजना २०६७ लगायतका निर्देशिकाको निर्माण गरिएको छ ।
- नेपाल सरकारले १० वटा देशसंग दोहोरो कर मुक्ति सम्झौता गरेको छ ।
 - आन्तरिक राजस्व विभागबाट सेवाप्रवाह निर्देशिका, २०६७ तथा कर्मचारीहरूको आचारसंहिता बनाई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।
 - कम्पनी दर्ता गराउदा कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयबाट स्थायी लेखा नम्बर र कर कार्यालयबाट प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउने गरी काम भएको छ जसले गर्दा करदाताले कम्पनी दर्ता गर्दा पेश गरेका कागजात करमा दर्ता गर्दा पुनः पेश गर्न नपर्ने गरी करदातालाई सुविधा दिइएको छ ।

(ख) कार्यक्रमगत व्यवस्था

- कर प्रशासनले करदातालाई करदाता शिक्षा मार्फत करदाताको अधिकार, कर्तव्य र अधिकारको बारेमा तथा आयकर, मूअकर, अन्तशुल्क, शिक्षा सेवा शुल्क र स्वास्थ्य सेवा गरेको बारेमा निरन्तर जानकारी गराउदै आएको छ । आ.व. २०७०/७१ मा ११५४ वटा करदाता शिक्षा तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम भएको पाइन्छ ।
- करदातालाई शीघ्र सेवा प्रदान गर्न विद्युतीय माध्यमबाट सेवा प्रदान हुदै आएको छ । विद्युतीय माध्यमबाट करदाताको विवरण दाखिला गरी करदाताहरू राजस्व कार्यालयमा आउन नपर्ने भएको छ ।
- कर शिविर, घुम्ती शिविर मार्फत करदाताको घरदैलोमा गई सेवाप्रवाह गरिदै आएको छ ।
- आन्तरिक राजस्व विभागमा टोल फ्री नम्बरबाट करदाताका जिज्ञाशाहरूको जवाफ दिने गरिएको छ ।
- कार्यालयहरूमा सोधपुछ कक्ष, सहायता कक्ष, नागरिक वडापत्र आदिको व्यवस्था गरी करदातालाई सेवाप्रवाहमा सहजता भएको छ ।
- कार्यप्रक्रियालाई स्पष्ट बनाउन विभिन्न किसिमका सरल कार्यविधि निर्देशिकाहरूको

निर्माण गरिएको छ ।

- स्वयंकर निर्धारणको माध्यमबाट कर विवरण दाखिला गर्ने प्रणालीको विकास गरिएको छ ।
- करदाताको गुनासोको तत्काल सम्बोधन गर्ने प्रणालीको विकास गरिएको छ ।
- Integrated Tax System को माध्यमबाट आयकर, मूअकर, अन्तशुल्क लगायतका सबै करलाई एकीकृत गर्दै लगेको छ ।
- Risk Engine को तथ्यांक विश्लेषणको माध्यमबाट राजस्वका दृष्टिकोणले जोखिमपूर्ण मानिएका करदाताको करपरीक्षणका लागि छनौट गर्ने प्रविधिको विकास गरिएको छ ।
- लक्ष्य र सूचकमा आधारित कार्यप्रणालीलाई आधार लिई कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीको विकास गरिएको छ ।
- सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण फाराम मार्फत सेवाग्राहीको सेवाप्रवाह प्रतिको धारणा बुझ्ने र पृष्ठपोषण लिने काम भएको छ ।
- E monitoring System को व्यवस्था गरिएको छ ।
- स्वतन्त्र विज्ञबाट करदाताको सन्तुष्टि अध्ययन गरिएको छ ।
- कर कार्यान्वयन वर्ष, कर सुधार प्रणाली वर्षको घोषणा गरी कर प्रशासन र आम करदाताको मनोभावना सुधार गरिदै आएको छ ।
- इमान्दार करदाता तथा उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने कर्मचारीहरूलाई कर दिवसको उपलक्ष्यमा सम्मान गर्ने कार्यको थालनी गरिएको छ ।
- आर्थिक ऐन मार्फत समय समयमा करदाताहरूलाई विभिन्न कर छुट तथा सुविधा दिइएको छ ।
- आवश्यक कागजात सहित कर फिर्ताका लागि आवेदन गरेमा ऐन नियममा तोकिएको समयमा कर फिर्ता दिने गरिएको छ ।
- कर प्रशासनबाट गरिने कर निर्धारण लगायत कर सम्बन्धी अन्य कामकारवाहीको सन्दर्भमा करदाताले सफाईको सवुत पेश गर्ने समय दिने गरिएको छ ।
- करदातालाई पूर्वादेश माग्ने अधिकार र

प्रशासकीय पुनरावलोकन वा पुनरावेदन सम्बन्धी अधिकारलाई सुनिश्चित गरिएको छ ।

- करदाताका गुनासाहरूलाई सम्बोधन गर्न अर्थ मन्त्रालयमा विगुल नामको गुनासो सुनुवाई कक्ष सञ्चालनमा ल्याइएको छ ।
- वेवसाइटमा वारम्बार सोधिने प्रश्नको उत्तर राखिएको छ भने कर सम्बन्धी जानकारीमूलक ब्रोसर प्रकाशन गरिएको छ । कर बुलेटिनको प्रकाशन गरी कर सम्बन्धी कार्यक्रम तथा परिपत्रको जानकारी गराउने गरिएको छ ।
- सूचना अधिकारीको व्यवस्था गरी मागेको सूचना दिने गरिएको छ । त्यस्तै प्रवक्ताको व्यवस्था गरी सम्पादित कामको जानकारी दिने गरिएको छ ।
- अर्थ मन्त्रालय तथा आन्तरिक राजस्व विभागका उच्च पदाधिकारीहरूबाट समय समयमा कार्यालयहरूको अनुगमन एवं सुपरीवेक्षण गर्ने गरिएको छ ।
- प्रत्येक वर्ष समीक्षा गोष्ठी गरी करप्रशासनका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष र सुधार गर्नुपर्ने पक्षका बारेमा छलफल, अन्तरक्रिया गर्ने गरिएको छ भने घोषणापत्रको माध्यमबाट सुधार गर्न प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको पाइन्छ ।

५. करदाताबाट कर कानून पालनाको अवस्था

कर प्रशासनले करदाताको लागि जसरी करदातामैत्री भएर काम गरेको छ, अधिकांश करदाताहरूले कर कानूनको पालना गरेको पाइदैन । जसलाई देहायका तथ्यांकले पुष्टि गर्दछ :

- कारोबार गर्ने सबै व्यक्ति करको दायरामा आएका छैनन् । आ.व. २०७०/७१ को अन्त्यसम्म ११ लाख १७ हजार ४९९ (व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर लिने समेत) करदाता मात्र करको दायरामा आएका छन् । जुन कुल जनसंख्याको ४.५ प्रतिशत हुन आँउछ ।
- आयकर तर्फ ननफाइलर (समयमा विवरण नवुभ्नाउने) को संख्या ४० प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ ।
- मूअकर तर्फ ननफाइलरको संख्या करिव ३१ प्रतिशत छ ।
- कर बक्यौता करिव ४८ अर्ब छ । करदाताले समयमै बक्यौता रकम नतिर्दा मूअकर तर्फ १२२१, आयकरतर्फ ८१७

- र अन्तशुल्कतर्फ ७२ गरी जम्मा २११० करदातालाई आ.व. २०७०/७१ मा कानूनी कारवाही भएको पाईन्छ ।
- बेरुजु करिव ३ अर्व १९ करोड छ ।
- मूअकरमा शुन्य विवरण र क्रेडिट विवरण बुझाउने संख्या बढ्दो छ । शुन्य विवरण बुझाउने २७ प्रतिशत र क्रेडिट विवरण बुझाउने ४६ प्रतिशत रहेका छन् ।
- डेविट रकमको तुलनामा क्रेडिट रकमको अनुपात ८ गुणा बढी छ ।
- कारोवार गर्दा बिलविजक जारी नगर्ने, जारी गरे पनि कारोवार मूल्यमा नगर्ने प्रवृत्ति बढ्दो छ ।
- कर छली, नक्कली बिलविजक प्रयोग गर्ने र मिसम्याचमा परेका करदाता थुप्रै छन् । जसको अनुसन्धान गरी अर्बौं रुपैया कर निर्धारण भएको पाईन्छ ।
- समय समयमा आर्थिक ऐन मार्फत सरकारले कर छुट तथा सुविधा दिदा समेत थोरै करदाताले मात्र सहभागिता जनाएको अवस्था छ ।

६. सुधारका क्षेत्र

करदातामैत्री करप्रशासनका लागि करप्रशासन र करदाता दुवैतर्फबाट सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ । यसलाई देहाय बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ :

(क) करप्रशासनबाट गर्नुपर्ने थप सुधार

- उद्योगी र व्यापारी मात्र करदाता हुन भन्ने विद्यमान आम बुझाइलाई परिवर्तन गरी आय आर्जन गर्ने सबै नागरिक करदाता हुन भन्ने धारणालाई आम नागरिक र करदातामा सचेतना जागृत गराउन विभिन्न करदाता शिक्षा, सूचना तथा सञ्चारको कार्यक्रम गर्नुपर्दछ ।
- करदाताको सुविधाको लागि Any Branch Banking System (ABBS) कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
- करदाताहरूको सेवामा सहजताका लागि मुख्य औजार मानिएको विद्युतीय प्रणालीलाई छिटो छरितो बनाउन कम्प्युटर प्रणालीको क्षमता विस्तार गर्नुपर्दछ । तथा कर सम्बन्धी सबै कार्य विद्युतीय सूचना प्रणालीको माध्यमबाट हुने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- हरेक जिल्लामा कर प्रशासनबाट कर संकलन हुने व्यवस्था गर्न करदाता सेवा कार्यालयको विस्तार गर्नुपर्दछ ।
- कार्यालयको कार्यसंरचना र कार्यप्रणालीलाई कार्यमैत्री र करदातामैत्री बनाउन थप

सुधार र लगानी गर्नुपर्दछ ।

- कर्मचारीहरूलाई समयसापेक्ष स्थलगत रूपमा तालीम दिई क्षमता विस्तार गर्नुपर्दछ ।
- करदाताले तिरेको करबाट तलब खाने भएकोले करदाताको सेवकको रूपमा कर्मचारीहरू प्रस्तुत हुनुपर्दछ र करदातालाई मुस्कान सहित सेवाप्रवाह गर्नुपर्दछ । सदाचारितामा जोड दिनुपर्दछ ।
- विना दर्ता कारोवार गर्ने, दर्ता भएर पनि बिलविजक जारी नगर्ने, बिलविजक जारी गरेर पनि कारोवार मूल्यमा जारी नगर्ने, समयमा विवरण नबुझाउने, शुन्य विवरण बुझाउने, क्रेडिट विवरण बुझाउने, विवरण पेश गर्ने तर कर नतिर्ने, कर बक्यौता राख्ने लगायतका कर कानूनको अवज्ञा गर्नेहरूलाई स्थलगत अनुगमन तथा सूचना प्रविधिको माध्यमबाट अनुगमन गरी करपरिपालना बढाउनुपर्छ ।
- करको दर घटाउने र दायरा बढाउने कार्यमा करप्रशासनले जोड दिनुपर्दछ ।
- कर सम्बन्धी ऐन नियम र निर्देशिकालाई सरलीकृत बनाउनुपर्दछ ।
- करदाताको इमेल तथा मोबाइलमा कर सम्बन्धी सूचनाहरू सम्प्रेषण गर्ने कार्यलाई सबै कार्यालयमा लागू गर्नुपर्दछ ।
- कार्यालयमा सेवा लिन आउदा बढि लागत तथा समय लाग्ने भएमा त्यस्ता स्थानमा घुम्ती सेवा मार्फत सेवाप्रवाह गर्ने कार्यलाई व्यापकता दिनुपर्दछ ।

(ख) करदाताबाट हुनुपर्ने सुधार

- करप्रशासनलाई सेवाप्रवाहका क्रममा सहयोग पुऱ्याउनुपर्दछ ।
- सेवाप्रदायक (करप्रशासन) को मूल्यांकन गरी सुधारका लागि पृष्ठपोषण दिनुपर्दछ ।
- मौजुदा कर कानूनको विषयमा जानकारी राखी कानूनको पालना गर्नुपर्दछ ।
- अधिकारप्रति सजक भई असल करदाताको दायित्व बोध गर्नुपर्दछ ।
- अधिकार र कर्तव्य एकै सिक्काका दुई पाटा हुन भन्ने बोध गरी आफ्नो कर्तव्य र दायित्वको सदैव पालना गर्नुपर्दछ ।
- करमा दर्ता भएर मात्र कारोवार गर्नुपर्दछ ।
- व्यवसायिक र पेशागत मर्यादा कायम गरी यथार्थ कारोवार गर्नुपर्दछ । कारोवारको लेखाको अभिलेख अद्यावधिक गरी राख्नुपर्दछ ।
- कारोवार गर्दा बिलविजक जारी गर्नुपर्दछ ।

बिलविजक जारी गर्दा वास्तविक कारोवार मूल्यमा गर्नुपर्दछ ।

- तोकिएको समय, ढाँचा र स्थानमा आफूले तिर्नुपर्ने करको निर्धारण गरी कर एवं विवरण बुझाउनुपर्दछ ।
- तिर्नु बुझाउनुपर्ने कर बक्यौता र बेरुजु समयमै तिर्नुपर्दछ ।
- सरकारले उपलब्ध गराएका कर छुट तथा सुविधाहरूमा समयमै सहभागिता जनाउनुपर्छ ।
- सरकारलाई कर सम्बन्धी विषयमा रचनात्मक सुझाव उपलब्ध गराउनुपर्छ ।

७. निष्कर्ष

कर प्रशासनले करदातालाई सहज, सरल, सुलभ, गुणस्तरीय र प्रभावकारी सेवा प्रदान गर्दै आएको छ । कर प्रशासन र करदाता बीचको अन्तर सम्पर्क घटाउदै करदाताको सहभागिता लागत तथा समय न्यूनीकरण गर्न विभिन्न प्रयासहरू भएका छन् । फलस्वरूप नेपालका सरकारी कार्यालयहरूमा आन्तरिक राजस्व विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयले प्रदान गर्ने सेवाप्रवाहलाई नमूनाको रूपमा लिने गरेको पाईन्छ । यद्यपि सेवाप्रवाहको क्रममा करप्रशासनमा भएका केही कमी कमजोरीहरूलाई कर प्रशासनले सुधार गर्दै लैजानुपर्दछ, भने करदाताहरूले करप्रशासनमा देखिएका कमी कमजोरीलाई सुधार गर्नका लागि रचनात्मक सुझाव दिदै सहभागितामा बृद्धि गर्दै जानुपर्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- आयकर ऐन, २०५८ तथा आयकर नियमावली, २०५९, कानून किताव व्यवस्था समिति, काठमाण्डौ ।
- मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ तथा मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३, कानून किताव व्यवस्था समिति, काठमाण्डौ ।
- अन्तशुल्क ऐन, २०५८ तथा अन्तशुल्क नियमावली, २०५९, कानून किताव व्यवस्था समिति, काठमाण्डौ ।
- शर्मा, चुडामणि (२०७१), नेपालको आन्तरिक राजस्व प्रशासन : विगत, वर्तमान र भविष्य, आन्तरिक राजस्व स्मारिका, आन्तरिक राजस्व विभाग, लाजिम्पाट, काठमाण्डौ ।
- अर्याल, रमेश (२०७१), करदाताको अधिकार, कर्तव्य र दायित्व, आन्तरिक राजस्व स्मारिका, आन्तरिक राजस्व विभाग, लाजिम्पाट, काठमाण्डौ ।
- आर्थिक ऐन, २०७१, अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौ ।
- वार्षिक प्रतिवेदन २०७०/७१, आन्तरिक राजस्व विभाग, लाजिम्पाट, काठमाण्डौ ।
- तेस्रो योजना (२०७०/७१ – २०७२/७३), राष्ट्रिय योजना आयोग, काठमाण्डौ ।
- आर्थिक वर्ष २०७१/७२ को बजेट वक्तव्य, २०७१, अर्थ मन्त्रालय, काठमाण्डौ ।

स्रोतमा कर कट्टी (Tax Deduction at Source) सिद्धान्त र व्यवहार

बिषय प्रवेश :

राज्यको उत्पत्ति संगसंगै राज्य संचालनका लागि आवश्यक पर्ने श्रोत र साधनको आवश्यकता महसुस गरी नागरिकबाट राजस्व संकलन गर्ने प्रणालीको शुरुवात गरिएको हो। आर्थिक विकासका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको व्यवस्थापन र समाजमा आयको वितरणमुखी न्याय कायम गर्न आयकर प्रणालीको थालनी गरिएको हो। आयकर आयमा आधारित प्रत्यक्ष कर हो जुन सबै प्रकारका आयमा समानताको आधारमा करारोपण गर्नुपर्दछ, भन्ने मार्ग निर्देशक सिद्धान्तमा आधारित रहेको छ। आयकर करारोपण एकीकृत (Global) र स्रोतगत (Scheduler) दुईवटा आधारमा गरिन्छ। एकिकृत व्यवस्थामा व्यक्तिका सबै आयहरूलाई एकिकृत गरी करारोपण गरिन्छ, भने स्रोतगत व्यवस्थामा फरक फरक गरेको दरले करारोपण गरिन्छ।

आयकर कर प्रणालीको इतिहासमा सबैभन्दा प्राचीन कर हो यद्यपी आधुनिक आयकरको थालनी सन् १९७८ मा बेलायतबाट भएको हो। आयकरको आधुनिकीकरणको थालनी स्रोतगत (Scheduler) कर प्रणालीको थालनीसंगै भएको पाइन्छ, भने एकीकृत (Global) कर प्रणालीका थालनी आयकर प्रणालीको उच्चतम विकसित रूप हो।

नेपालको आयकर प्रणालीको थालनी सुरुमा Scheduler आधारमा कर लगाउने गरी २०१६ देखि आरम्भ भई विभिन्न सुधारका मार्गहरू पार गर्दै २०५८ सालमा आई नयाँ आयकर ऐनको तर्जुमा पछि मात्र समग्र आयमा करारोपणको अवधारणा ल्याई यसले आधुनिक कर प्रणालीको स्वरूप ग्रहण गरेको मान्न सकिन्छ। तथापी केही स्रोतगत करारोपणका व्यवस्थाहरू पनि देखिन्छन्। अन्तिम रूपमा हुने अग्रिम करकट्टीको व्यवस्था, गैर वासिन्दा व्यक्तिलाई गरिने भुक्तानीमा गरिने करकट्टीको व्यवस्था, पूंजगत लाभकरको करको दर र करारोपण प्राकृतिक व्यक्तिका लागि यस सिद्धान्तसंगको वेमेल हो भन्न सकिन्छ। आयकर ऐनले कर सहभागिताका तिन वटा आयामको व्यवस्था गरेको छ। प्रथमतः करदाताले आफूले आय आर्जन गरेको आयमा किस्ताबन्दीमा कर दाखिला गर्नु पर्ने, तोकिएका क्षेत्रभित्रका साना करदाताले विवरण साथ पूर्वानुमानित निश्चित तोकिएको कर दाखिला गर्नु पर्ने र केही करदाताको आय भुक्तानी गर्दा भुक्तानी कै समयमा कर करकट्टी गर्नु पर्ने व्यवस्था



सूर्यबहादुर कुँवर

शाखा अधिकृत, आन्तरिक राजस्व विभाग

गरेको छ। यी कर संकलनका विधि र प्रक्रियाहरू हुन्।

स्रोतमा कर कट्टी (Tax Deduction at Source)

कुनैपनि व्यक्तिले निर्दिष्ट आय वर्षमा गरेको आयलाई आयकर कानूनमा निर्दिष्ट गरिएका भुक्तानीका किसिमहरूमा भुक्तानी गर्दा कै अवस्थामा करकट्टी गरी बाँकी रकम भुक्तानी गरिने प्रणालीलाई भुक्तानीमा करकट्टी भनिन्छ, अर्थात् स्रोतमा करकट्टी (Tax Deduction at Source) भनिन्छ।

नेपालको सन्दर्भमा आयकर ऐन, २०५८ को परिच्छेद १७ (दफा ८७ देखि ९३ सम्म) मा भुक्तानीमा करकट्टी सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। जसअनुसार करकट्टी गरेर भुक्तानी गर्नुपर्ने भनी तोकेको कुनै भुक्तानी गर्दा भुक्तानी प्राप्त गर्ने व्यक्तिले बुझाउनु पर्ने कर वापत ऐनमा तोकिएको दरले हुने रकम स्रोतमा नै करकट्टी गर्ने कार्य तथा प्रक्रियालाई स्रोतमा करकट्टीका नामले चिनिन्छ। अग्रिम करकट्टी Pay as you earnM PAYE सिद्धान्तमा आधारित रहेको छ। स्रोतमा करकट्टी गर्ने निकायलाई Withholding Agency वा withholder र कर कट्टिने व्यक्तिलाई Withholdee भनिन्छ। यस प्रणालीबाट खास गरी लगानीको प्रतिफल, लाभांश, पारिश्रमिक आय, सेवा शुल्क, ठेक्का पट्टाको रकम (Contract) आदिमा गरिने भुक्तानीमा त्यस्तो भुक्तानी हुँदाको अवस्थामा नै अग्रिम करकट्टी गरी बाँकी रकम भुक्तानी गरिन्छ।

हाम्रो आयकर ऐनले रोजगारीको आय, विदेशमा पठाएको आय, बैठक भत्ता प्राकृतिक

व्यक्तिको लगानीको आय जस्ता क्षेत्रहरूमा अन्तिम करकट्टीको सुविधा प्रदान गरेको छ, भने निकायको लगानीको हकमा लाभांशको आय मात्र अन्तिम करकट्टीको सुविधा पाउने अरुको हकमा भने अग्रिम करकट्टी भएको रकमलाई आयविवरण साथ दाखिला गर्नु पर्ने करमा हिसाब मिलान गर्न पाउने सुविधा प्रदान गरी स्वयं कर निर्धारणको अपेक्षा गरेको छ। भुक्तानीमा करकट्टीलाई मूलतः रोजगारदाताबाट करकट्टीको व्यवस्था, लगानी प्रतिफल र सेवा शुल्कको भुक्तानी गर्दा करकट्टी, ठेक्का वा करारको भुक्तानी गर्दा करकट्टी, वासिन्दा निकायमा रहेको हितको निसर्गबाट प्राप्त लाभमा करकट्टी, प्राकृतिक व्यक्तिको गैर व्यवसायिक सम्पत्तिको निसर्गबाट प्राप्त लाभमा कर भुक्तानी तथा आकस्मिक लाभमा कर कट्टी जस्ता शीर्षकमा अग्रिम कर कटाउनु पर्दछ। आयकर ऐनले अग्रिम करकट्टीका दरहरूमा रोजगारीको आयमा १, १५, २५, र ३५ प्रतिशतका हिसावले, अरुमा ५, १०, १५, र २५ प्रतिशतका दरले कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ।

स्रोतमा कर कट्टी (TDS) किन ?

कर संकलन गर्ने विभिन्न तरिकामध्ये अग्रिम करकट्टी वा स्रोतमा कर कट्टी (Tax Deduction at Source, TDS) व्यवस्थालाई नेपाल लगायत विश्वका अन्य मूलुकहरूले अपनाएका छन्। अग्रिम करकट्टीको सिद्धान्ततः मूलतः देहायका मान्यतामा आधारित रहेको छ :

- कर लाग्ने कारोबार गर्ने बढी करदाताहरू आयकरको दायरामा आउन सक्ने,
- कार्यालयको कार्यक्षेत्र बाहिरका करदाता समेतबाट कर संकलन गर्न सकिने, (गैर वासिन्दाबाट)
- कमाई भएकै अवस्थामा कर भुक्तानी (Pay as you earnM PAYE) हुने भएकोले करदातालाई एकैपटक करको भार नपर्ने,
- सरकारलाई अग्रिम रूपमा नियमित रूपले राजस्व संकलन हुने,
- सरकार तथा करदाता दुवैको व्यावसायिक (Business doing Cost) कम हुने,
- असंगठित क्षेत्र एवं निस्कृत आय हुने प्राकृतिक व्यक्तिको (Hard to Tax Group) बाट राजस्व चुहावट रोकिने,

स्रोतमा कर कट्टी गरिनु पर्ने भुक्तानी र दर :

आयकर ऐन, २०५८ को परिच्छेद १७ (दफा ८७ देखि ९३ सम्म) मा अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने भुक्तानीहरूको किसिम र करका दरहरू समष्टिगतमा देहाय बमोजिम छन् :

आकर्षित हुने दफा	अग्रिम कर कट्टी हुने भुक्तानी	अग्रिम कर कट्टीको दर	अन्तिम हुने/नहुने
दफा ८८(१)	सामान्य ब्याज भुक्तानी	१५ प्रतिशत	नहुने
दफा ८८(१)	प्राकृतिक स्रोत, रोयल्टी, सेवा शुल्क, कमिशन वा विक्री बोनस आदी	१५ प्रतिशत	नहुने
दफा ८८(१) ९२(१)(ज)	वैठक भत्ता, पटके रुपमा गरिएको अध्यापन गराए वापतको भुक्तानी	१५ प्रतिशत	हुने
दफा ८८(१)(१) दफा ९२(१)(छ)	नेपाल सरकार वा स्वीकृत अवकाश कोषबाट भएको अवकाश भुक्तानी वाट रु. ५,००,००० वा ५० प्रतिशत मध्ये जुन बढी हुन्छ सो घटाई बाँकी रहने भुक्तानीमा	५ प्रतिशत	हुने (निर्यामित रुपमा भुक्तानी हुने पेन्सन बाहेक)
दफा ८८(१)(२) दफा ९२(१)(च)	वासिन्दा रोजगार कम्पनीले गैर वासिन्दा व्यक्तिलाई भुक्तानी गरेको कमिशनमा	५ प्रतिशत	हुने
दफा ८८(१)(३) दफा ९२(१)(च)	वायुयानको लिज (पट्टा) वापतको रकम भुक्तानी	१० प्रतिशत	हुने
दफा ८८(१)(४)	मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको सेवाप्रदायक वासिन्दा व्यक्तिलाई भुक्तानी गरेको सेवा शुल्कमा	१५ प्रतिशत	नहुने
दफा ८८(१)(५)	नेपालमा स्रोत भएको भाडा		
दफा ८८(१)(५) दफा ९२(१)(ख)	प्राकृतिक व्यक्तिको व्यवसायसंग सम्बन्धित नभएको घर जग्गा बहालमा लगाए वापतको भाडा र घरमा मौजुदा रहेका सजावटका सामानको एकमुष्ट भाडा	१० प्रतिशत	हुने
दफा ८८(१)(६)	कमोडिटी फ्यूचर मार्केट अन्तर्गत व्यापार गर्ने व्यक्तिले प्राप्त गर्ने मुनाफा र लाभ	१० प्रतिशत	नहुने
दफा ८८(२)क दफा ९२(१)(क)	लाभांश	५ प्रतिशत	हुने
दफा ८८(२)ख दफा ९२(१)(ग)	लगानी विमाको लाभ	५ प्रतिशत	हुने
दफा ८८(२)ग दफा ९२(१)(घ)	स्वीकृत नलिएको अवकाश कोषबाट लाभको भुक्तानी	५ प्रतिशत	हुने
दफा ८८(२) दफा ९२(१)(ङ)	नेपालमा स्रोत भएको र व्यवसाय सञ्चालनसंग सम्बन्धित नभएको खण्डमा वासिन्दा बैंक, वित्तीय संस्था वा ऋणपत्र जारी गर्ने अन्य कुनै निकाय वा प्रचलित कानून बमोजिम सूचिकृत भएका कम्पनीले कुनै प्राकृतिक व्यक्तिलाई निक्षेप, ऋणपत्र, डिभेन्चर तथा सरकारी वण्डको वापत भुक्तान गर्ने ब्याज	५ प्रतिशत	हुने
दफा ८८क दफा ९२(१)(भ)	आकस्मिक लाभ	२५ प्रतिशत	हुने
दफा ८९(१)	करार वा ठेक्का वापत रु. ५०,००० भन्दा बढी रकमको भुक्तानी	१५ प्रतिशत	नहुने
दफा ८९(२)(क)	गैर वासिन्दा व्यक्तिलाई भुक्तानी हुने सेवा सम्बन्धी ठेक्का वा करारमा	१० प्रतिशत	हुने
दफा ८९(२)(ख)	गैर वासिन्दा व्यक्तिलाई भुक्तानी हुने वायु यान मर्मत तथा अन्य ठेक्का वा करारमा	५ प्रतिशत	हुने
दफा ८९(२)(ग)	गैर वासिन्दा व्यक्तिलाई भुक्तानी हुने विमा प्रिमियम	१५ प्रतिशत	हुने
दफा ८९(२)(घ)	गैर वासिन्दा व्यक्तिलाई हुने अन्य भुक्तानी	विभागले लिखित सूचना दिए बमोजिम	हुने
दफा ८९क(क) दफा ८९क(ख)	धितोपत्र बोर्डमा सूचिकरण भएको वा नभएको निकायमा रहेको हितको निसर्गबाट वासिन्दा प्राकृतिक व्यक्तिलाई प्राप्त लाभमा	१० प्रतिशत	नहुने
दफा ८९क(क) दफा ८९क(ख)	धितोपत्र बोर्डमा सूचिकरण भएको वा नभएको निकायमा रहेको हितको निसर्गबाट अन्य व्यक्तिलाई प्राप्त लाभमा	१५ प्रतिशत	नहुने
दफा ८९ख(१)	प्राकृतिक व्यक्तिले ५ वर्ष भन्दा बढी अवधीको स्वामित्व धारण गरेको गैर व्यवसायिक करयोग्य सम्पत्ती (जग्गा तथा घरजग्गा) को निसर्ग भएको लाभको भुक्तानीमा	२.५ प्रतिशत	नहुने
दफा ८९ख(२)	प्राकृतिक व्यक्तिले ५ वर्ष भन्दा कम अवधीको स्वामित्व धारण गरेको गैर व्यवसायिक करयोग्य सम्पत्ती (जग्गा तथा घरजग्गा) को निसर्ग भएको लाभको भुक्तानीमा	५ प्रतिशत	नहुने

अन्य केही व्यवस्थाहरू :

- घर जग्गाको पूंजीगत लाभकर ३० लाख रुपियाभन्दा बढीकोमा ५ वर्ष सम्म स्वामित्व भएकोमा ५ प्रतिशत लाग्ने ।
- त्यस्तो घरजग्गा ५ वर्ष भन्दा बढी १० वर्ष सम्मको स्वामित्व भएकोमा २.५ प्रतिशत लाग्ने
- त्यस्तै घरजग्गा १० वर्ष भन्दा बढी स्वामित्व रहेकामा पूंजीगत लाभकर नलाग्ने
- स्वीकृत लिएको अवकाश कोष भएमा रु. ५ लाख वा जम्मा भएको रकम मध्ये जुन बढी हुन्छ सो छुट पाईने
- स्वीकृत नलिएको अवकाश कोष भएमा छुट नपाईने
- २०५८ चैत भन्दा अघिको अवकाश कोषमा जम्मा रकममा कर नलाग्ने
- २०५८ चैत १८ भन्दा अघि पाकेको विदा वापतको रकममा कर नलाग्ने
- २०५८ चैत्र १८ मा बहाल रहेका कामदार/कर्मचारीले पाउने औषधी उपचार रकम रु १ लाख ८० हजार सम्म कर नलाग्ने, त्यसपछिको रकममा ५ प्रतिशत कर लाग्ने
- नेपाल सरकारबाट प्राप्त उपादानमा रु. पाच लाख वा भुक्तानी रकमको ५० प्रतिशत मध्ये जुन बढी हुन्छ सो रकम घटाई बाँकीमा ५ प्रतिशत कर लाग्ने ।
- धितो पत्र विनिमयबाट प्राप्त लाभमा प्राकृतिक व्यक्तिलाई १० प्रतिशत र अन्यलाई १५ प्रतिशत कर लाग्ने ।
- नेपाल सरकारबाट हुने एकल महिला, जेष्ठ नागरिक तथा अपांग व्यक्तिलाई वितरण गरिने भत्तामा कर नलाग्ने हुंदा कर कट्टी गर्न नपर्ने ।
- प्रश्नपत्र निर्माण, उत्तरपुस्तिका परिक्षण र लेख रचना वापतको भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नु नपर्ने ।

स्रोतमा कर कट्टी (TDS) र विवरण दाखिला :

आयकर ऐनले स्रोतमा कर कट्टी गरी गरिनुपर्ने भुक्तानीमा स्रोतमा कर कट्टी नभएकोमा सोको जिम्मेवारी कर कट्टी गर्ने व्यक्ति (Withholder) र करकट्टी हुनु पर्ने (Withholdee) दुवै व्यक्तिलाई बनाएको छ । स्रोतमा अग्रिम करकट्टि गर्ने दायित्व कर तिर्नु पर्ने दायित्व भएका व्यक्ति, कर



छुट प्राप्त व्यक्ति एवं नेपाल सरकारका सबै निकायहरूको रहेको छ ।

अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने प्रत्येक व्यक्तिले प्रत्येक महिना समाप्त भएको पच्चिस दिन भित्र करकट्टी विवरण विभागको Website: www.ird.gov.np मार्फत विवरण (E-TDS) वा सम्बन्धित कर कार्यालयमा Manually दाखिला गर्नु पर्नेछ । कट्टी गरिएको कर सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा वा करदाता सेवा कार्यालयमा दाखिला गर्नु पर्नेछ । (दफा ९०)

यसरी कट्टी भएको कर नबुझाएमा वार्षिक १५ प्रतिशतका दरले ब्याज र विवरण नबुझाएमा सो करको वार्षिक १.५ प्रतिशतका दरले शुल्क समेत लाग्दछ । (दफा ११७ (३))

नेपालमा TDS System को वर्तमान अवस्था:

नेपालमा TDS System को वर्तमान अवस्थाको बारेमा अध्ययन गर्नका लागि TDS सम्बन्धि कानुनी व्यवस्थाहरूलाई प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रयोगमा ल्याइएका केही प्रमुख व्यवस्थाहरू e-TDS System मा करदाताहरूको सहभागिताको स्तर र TDS System बाट आयकर संकलनमा पुगेको योगदानको बारेमा देहाय अनुसार अध्ययन गर्ने प्रयास गरेको छु ।

१. कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ता प्रणालीमा TDS

आर्थिक विकासको लागि आन्तरिक राजस्व परिचालनलाई प्रभावकारी बनाई सुदृढ वित्त संरचनाको निर्माण गर्ने, करदाताहरूलाई अभि छिटो छरितो, न्यून लागतमा गुणस्तरीय तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्ने, र कर्मचारीहरूमा सदाचार पद्धतिको विकास गर्ने उद्देश्यले लागू गरिएको कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ता प्रणालीको शुरुवातदेखि नै TDS सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको थियो र आर्थिक वर्ष २०७१/०७२ का कार्यसम्पादन सूचकहरू अन्तर्गत अग्रिम कर कट्टीको विवरण प्राप्त गर्ने र करपरीक्षण गर्नेगरी सम्पूर्ण कार्यालयहरूलाई ४ भागमा विभाजन गरी लक्ष्य परिसूचक र प्रोत्साहन भत्ता समेत व्यवस्था गरिएको छ, जसअनुसार

क. ठूला करदाता कार्यालय तथा आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १, २ र ३ को लागि :

- अग्रिम कर कट्टी (TDS) को विवरण लक्षित संख्यामा प्राप्त भएमा १५

प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ता र लक्ष्यको ११० प्रतिशत भन्दा बढी प्रगति हासिल भएमा ५ प्रतिशत थप प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ ।

- चालु वर्षको परीक्षण (Current year audit) अन्तर्गत अग्रिम कर कट्टीको कर परीक्षण (TDS Audit) गरेमा ५ प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ता र लक्षित रकम माग गरेमा ५ प्रतिशत थप प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ ।

ख. काठमाडौंस्थित आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाहेक अन्य सबै आन्तरिक राजस्व कार्यालय तथा काठमाडौंस्थित सबै करदाता सेवा कार्यालयहरूको लागि:

- अग्रिम कर कट्टी (TDS) को विवरण लक्षित संख्यामा प्राप्त भएमा ५ प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ ।

- चालु वर्षको कारोवारको परीक्षण (Current year audit) अन्तर्गत अग्रिम कर कट्टीको लेखाजोखा गर्ने (TDS Verification) गरेमा ६ प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ता र लक्षित रकम माग गरेमा २ प्रतिशत थप प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ ।

- घरबहाल सर्वेक्षण अन्तर्गत लक्षित संख्यामा सर्वेक्षण गरी करदाताको विवरण तयार गरेमा ३ प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ता र लक्षित घरबहाल कर असुल गरेमा २ प्रतिशत थप प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ ।

ग. उपत्यकावाहिर र उपत्यकाभित्रको आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुर अन्तर्गत रहेका करदाता सेवा कार्यालयहरूको लागि

- अग्रिम कर कट्टीको विवरण प्राप्त गर्ने र मूल कार्यालयको करदाता सेवा शाखा तथा कर संकलन शाखाको प्रगतिको समानुपातिक हिसाबले प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ ।

घ. आर्थिक प्रशासन प्रशाखा (लेखा शाखा) को लागि कर कट्टी गरेको महिना समाप्त भएको १५ दिन भित्र e-TDS गरेमा ५ प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ ।

कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ता प्रणालीको शुरुवातदेखि नै TDS सम्बन्धी उपरोक्त व्यवस्था गरिएको भएतापनि करदाताको सहभागिता स्तर न्यून रहेको छ । तथा e-TDS गर्ने, Manually TDS विवरण दाखिला गर्ने, करकट्टी रकम दाखिला

गर्ने तर विवरण पेश नगर्ने र रकम तथा विवरण दुवै दाखिला नगर्ने समस्या एकातर्फ छ भने अर्कोतर्फ कार्यालयमा प्राप्त अग्रिम कर कट्टीको लेखाजोखा गर्ने (TDS Verification) गर्ने कामले प्राथमिकता नपाएको अवस्था छ ।

२. कर परीक्षण र TDS: आन्तरिक राजस्व विभाग र अन्तर्गत कार्यालयहरूबाट हुने कर परीक्षणका समयमा कानून बमोजिम भुक्तानीमा कर कट्टी गर्ने व्यक्ति तथा निकायले अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने कर कट्टी गरे नगरेको, सो व्यक्ति तथा निकायले अग्रिम कर कट्टी विवरण र कर रकम समयमा दाखिला गरे नगरेको विषयमा समेत परीक्षण गरिन्छ ।

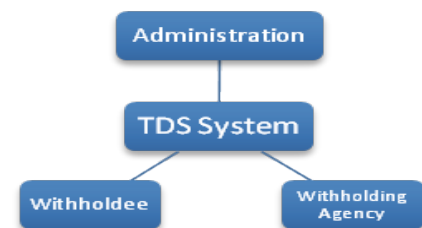
यसरी कर परीक्षण गरी हेर्दा ठूला करदाता बाहेकका अधिकांश फाइलहरूमा कानूनअनसार गर्नुपर्ने कर कट्टी नगरेको, अग्रिम कर कट्टी गरेकोमा पनि आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९० अनुसार तोकिएको समयमा कर कट्टी विवरण र कर रकम दाखिला नगरी साल बसाली आयविवरण पेश गर्दा मात्र दाखिला गरेको देखिन्छ ।

३. e-TDS System कर प्रणालीलाई सरल, सक्षम, पारदर्शी एवं भ्रष्टाचरहित बनाउन थालिएको कर सुधारको सिलसिलामा अग्रिम कर कट्टी गरी सोको विवरण विद्युतीय माध्यमबाट दाखिला गर्ने कार्यको लागि आन्तरिक राजस्व विभागले e-TDS System कार्यान्वयनमा ल्याएको हो ।

कर प्रशासन, कर कट्टीकर्ता र कर कट्टा हुने सबैलाई लाभ पुऱ्याउनु यो प्रणालीको विशेषता हो । कर प्रशासनलाई श्रोतमा कर कट्टी भएको रकमलाई विश्वसनीय, अनुमानयोग्य र प्रभावकारी बनाउन यसको उपयोगिता रहन्छ भने कर कट्टी कर्ता वा कर कट्टी हुने पक्षले के कति समयमा कति रकम भुक्तानीका स्रोतमा कट्टा गरेको वा कट्टा भएको छ भन्ने लगायतका विवरण आफैले विद्युतीय प्रणालीबाट हेर्न सकिने व्यवस्था छ ।

भुक्तानीको श्रोतमा अग्रिम करकट्टी गरेको रकम र आयकर रकमहरूको राजस्व शिर्षक एउटै हुने भएकोले भुक्तानीको स्रोतमा अग्रिम कर कट्टी बापत वार्षिक रूपमा के कति कर दाखिला भयो भनी यकिन गर्ने स्पष्ट आधार छैन तथापी e-TDS को General Report हेर्दा माथि उल्लेखित व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनबाट विगत ५ आर्थिक वर्षहरूमा देहायको अवस्था देखिन्छ ।

FY	Total Active PAN	Total Taxpayer in e-TDS	Total Verified Statement	Total TDS amount	% of Taxpayer in e-TDS	% of Taxpayer in out of e-TDS
2066.67	483875	2346	21239	5,99,30,63,591.50	0.48	99.52
2067.68	660091	3408	29745	8,61,48,16,165.29	0.91	99.09
2068.69	785081	5624	41411	11,66,94,68,304.49	0.72	99.28
2069.70	946744	8436	56285	16,57,08,35,434.97	0.89	99.11
2070.71	1113511	10550	67690	19,48,82,30,143.20	0.94	99.06
		Total	216370	62,33,64,136,39.45		



कर प्रशासनमा रहेको समस्या (Problem of Tax Administration)

- सबैभन्दा बढी TDS भुक्तानी गर्ने सरकारी क्षेत्रको सहभागिताको स्तर अत्यन्त न्यून रहेको देखिएको छ । सूचना प्रविधि सम्बन्धी पर्याप्त पूर्वाधारहरूको अभाव तथा IT Friendly एवं दक्ष कर्मचारीको कमी यसको प्रमुख कारण हो ।
- कतिपय कर्मचारीमा सम्बन्धित e-System को ज्ञानको अभाव हुनु,
- कार्यालयमा प्राप्त अग्रिम कर कट्टीको लेखाजोखा गर्ने (TDS Verification) गर्ने कामले प्राथमिकता नपाएको अवस्था छ ।
- TDS System मा नआएका कर कट्टीकर्ताहरूलाई लक्षित गरी तालीम, अन्तरक्रिया सञ्चालन तथा जानकारीमूलक निर्देशिकाहरू वितरणका कार्यहरू प्रभावकारी ढंगले भएका छैनन् ।
- Need Base Taxpayer Education सञ्चालन नगरिनु ।

कर कट्टी कर्ता (Withholders) :

- Computer, Internet लगायका भौतिक सुविधाको अभाव हुनु,
- दक्ष जनशक्तिको अभाव हुनु,
- करदातामा System प्रतिको उदाशिनता, जागरुकपनको अभाव हुनु,
- System ले कारोवारलाई यथार्थपरक, पारदर्शी बनाउने हुँदा यसलाई पन्छ्याउन पाए हुन्थ्यो भन्ने प्रवृत्ति हावि हुनु,
- विद्युतीय वा Manual जुन तरिकाबाट पनि विवरण पेश गर्न सक्ने व्यवस्था हुनु ।

कर कट्टी हुने पक्ष (Withholdee) :

- System को प्रयोगबाट प्राप्त हुने फाईदा एवं उपयोगिताको विषयमा जानकारी नहुनु
- करदाताहरू सूचना प्रविधि मैत्री भई नसक्नु,
- भौतिक पूर्वाधार लगायत सीपको कमी हुनु,
- Withholder ले कट्टा गरेको रकम राजस्वमा दाखिला गरे नगरेको विषयमा जानकारी लिने गर्ने
- पर्याप्त संख्यामा करदाता शिक्षा कार्यक्रम लक्षित व्यक्तिमा केन्द्रित हुन नसक्नु पाटीको कमी हुनु ।

FISCAL YEAR	TOTAL INCOME TAX	TDS	% of TDS
2066.067	33616869436	5993063591.00	17.82
2067.068	41721859016	8614816165.00	20.64
2068.069	52338055361	11669468304.00	22.29
2069.07	67000828146	16570835434.00	24.73
2070.071	77935536811	19488230143.00	25.00

माथिको तालिकामा विगत ५ वर्षको TDS सम्बन्धी तथ्यांकलाई प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त तथ्यांकमा आर्थिक वर्ष अनुसार आयकरमा TDS को रकम, करदाताका कूल संख्या, e-TDS System प्रयोग गर्ने करदाताको संख्या, उनिहरूले Verify गरेको TDS Statement को संख्या एवं रकमलाई taxpayer in e-TDS, taxpayer in out of e-TDS देखाइएको छ ।

प्रस्तुत तथ्यांकको अध्ययनबाट

- श्रोतमा करकट्टीको विवरणको e-Filing गर्न सकिने व्यवस्था धेरै पहिले गरेको देखिए पनि यो System मा करदाताको सहभागिता संख्या हेर्दा अत्यन्त न्यून देखियो । १ प्रतिशत भन्दा कम करदाताले मात्र यो प्रणालीबाट TDS को विवरण दाखिला गरेको देखिएको छ ।
- आयकर संकलनको संरचनात्मक अवस्थाको विश्लेषण गर्दा TDS को रकम क्रमशः वृद्धि हुँदै गएको छ । आ.व. २०६६/०६७ मा १७.८२ प्रतिशत रहेकोमा TDS को रकम आ.व. २०७०/०७१ सम्म आई पुग्दा २५ प्रतिशत हुन आएको छ ।
- e-TDS System मा करदाताको सहभागिता स्तर अत्यन्त न्यून रहेको देखिएको छ, तथापि यो System बाट आउने TDS को रकममा भने उल्लेख्य वृद्धि भएको देखिन्छ । आ.व. २०६६/०६७ मा ५.९९ अर्ब रहेको TDS को रकम आ.व. २०७०/०७१ सम्म आई पुग्दा १९ अर्ब ४८ करोड हुन आएको छ ।
- e-TDS System मा बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरू, बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूको

सहभागिताको स्तर राम्रो छ तर सबैभन्दा बढी TDS भुक्तानी गर्ने सरकारी क्षेत्रको सहभागिताको स्तर अत्यन्त न्यून रहेको देखिएको छ । सूचना प्रविधि सम्बन्धी पर्याप्त पूर्वाधारहरूको अभाव तथा IT Friendly एवं दक्ष कर्मचारीको कमी यसको प्रमुख कारण हो ।

- कट्टि गरिएको कर सम्बन्धित प्रत्येक आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा तथा करदाता सेवा कार्यालयमा e-TDS गर्ने, Manually TDS विवरण दाखिला गर्ने, करकट्टी रकम दाखिला गर्ने तर विवरण पेश नगर्ने र रकम तथा विवरण दुवै दाखिला नगर्ने समस्या एकातर्फ छ भने अर्कोतर्फ कार्यालयमा प्राप्त अग्रिम कर कट्टीको लेखाजोखा गर्ने (TDS Verification) गर्ने कामले प्राथमिकता नपाएको अवस्था छ । अतः प्रस्तुत अध्ययनबाट नेपालमा e-TDS System को प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको देखिदैन ।

समस्याको विश्लेषण (Problem Analysis)

TDS System को प्रभावकारीता यसको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित सरोकारवाला पक्षहरूको अवस्था, भूमिका एवं कार्यमा निर्भर हुने हुनाले ति पक्षहरूको पहिचान गर्नु आवश्यक हुन्छ । अतः TDS सँग प्रत्यक्षरूपमा सरोकार राख्ने Tax Administration, श्रोतमा करकट्टी गर्ने निकाय (Withholding Agency) र कर कट्टिने व्यक्ति (Withholdee) यी तिनवटै निकाय यो System को सरोकारवाला पक्षहरू हुन् र उक्त क्षेत्रमा विद्यमान समस्या नै यसको प्रभावकारिताको समस्या हो भन्ने ठहर गरिएको छ ।



द्वितीय प्रणाली (e-System) :

- e-System भनिए पनि पूर्ण रूपमा लागू भईनसक्नु,
- Self Verification को व्यवस्था नहुनु,
- e-TDS भएको विवरण आय विवरणको अनुसूची १० मा System बाट Upload गर्न सकिने व्यवस्था नहुनु,
- Bandwidth पर्याप्त नभएकोले कहिले काहीं निकै Slow हुने गरेको,
- सामान्य मानिसको लागि सञ्चालन गर्न कठिन हुने गरेको,

समस्याले पारेको प्रभाव

- श्रोतमा कर कट्टी गरिएको रकम र विवरण समयमा दाखिला नहुने,
- TDS सम्बन्धी एकिकृत र विश्वसनीय सूचना प्राप्त नहुने,
- राजस्व असुलीको सही पूर्वानुमान गर्न नसकिने,
- असंगठित क्षेत्र एवं निष्क्रिय आय हुने प्राकृतिक व्यक्तिहरू (Hard to Tax Group) बाट राजस्व चुहावट बढ्ने
- सरकार तथा करदाता दुवैको व्यावसायिक (Business doing Cost) बढ्ने ।
- Withholder र Withholdee ले e-System बाट सजिलै प्राप्त गर्नसक्ने सूचनाहरूबाट बञ्चित हुने,
- Manually रूपमा हिसाव गरी TDS को Certificate प्राप्त गर्नुपर्ने ।
- राजस्व प्रशासनको क्षमता र छविमा प्रश्न उठेको

सुझावहरू (Recommendations)

अध्ययनका क्रममा e-TDS System को वर्तमान अवस्था विश्लेषण गर्दा राजस्व संकलको पक्षबाट हेर्दा केही सन्तोषजनक नतिजा देखिएपनि करदाताको सहभागिता स्तरलाई आधार मान्दा यो प्रणाली प्राय निष्प्रभावी भएको तथ्यांकले बताएको छ । अतः यस प्रणालीका प्रभावकारी कार्यान्वयनमा विभिन्न समस्या वा कमजोरीहरू विद्यमान रहेको देखियो । ती पक्षहरूमा सुधार गरिएमा e-TDS System मात्र नभई समग्र कर प्रशासनको प्रभावकारितामा समेत अभिवृद्धि गर्न सकिने देखिन्छ । e-TDS System लाई सफल वा प्रभावकारी बनाउन कर प्रशासनलाई सक्षम र दक्ष पार्नुपर्छ, प्रकृयाहरू सरलिकरण गर्नुपर्छ, अनुगमन र Enforcement को कार्यपनि संगै लानु पर्ने

देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा e-TDS System को प्रभावकारी र सफल कार्यान्वयनका लागि निम्न सुझावहरू प्रस्तुत गरेको छु ।

१. करदाता शिक्षालाई लक्षित बर्गसम्म पुग्ने गरी Need Base र प्रभावकारी बनाउनु पर्ने देखिन्छ । साथै सम्वन्धित कार्यालयहरूले अग्रिम कर कट्टीको लेखाजोखा TDS Verification लाई प्राथमिकतामा राख्नु पर्ने
२. सबैभन्दा बढी TDS भुक्तानी गर्ने सरकारी क्षेत्रको सहभागिताको स्तर अत्यन्त न्यून रहेको देखिएको छ । सूचनाप्रविधि सम्बन्धी पर्याप्त पूर्वाधारहरूको अभाव तथा IT Friendly एवं दक्ष कर्मचारीको कमी यसको प्रमुख कारण भएकोले सोको व्यवस्थापन छिटो गर्नुपर्छ ।
३. दर्तावाल करदाताको साथसाथै सरकारी र निजी दुवै प्रकारका संघसंस्थाहरूले प्रचलित कानूनको परिपालना गरी अग्रिम कर कट्टी गर्ने, विवरण सहित रकम दाखिला गर्ने जस्ता काम गरेका छन्, छैनन् भन्ने बारेमा अभियानात्मक अनुगमन कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
४. अग्रिम कर कट्टीको लेखाजोखा (TDS Verification) गर्न करदाताको छनौट गर्दा शिक्षा सेवा शुल्क तथा स्वास्थ्य सेवा कर संकलन गर्ने निजी विद्यालय तथा स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाहरूलाई समेत प्राथमिकतामा राख्नु पर्ने देखिन्छ ।
५. e-TDS System सञ्चालन गर्न सहज भएपनि दक्ष जनशक्तिको अभाव, भौतिक पूर्वाधारको कमि, पर्याप्त संख्यामा करदाता शिक्षा कार्यक्रम लक्षित व्यक्तिमा केन्द्रित हुन नसक्नु जस्ता समस्याका कारण यो System मा करदाताको सहभागिता स्तर अत्यन्त न्यून रहेको तथा e-TDS गर्ने, Manually TDS विवरण दाखिला गर्ने, करकट्टी रकम दाखिला गर्ने तर विवरण पेश नगर्ने र रकम तथा विवरण दुवै दाखिला नगर्ने अवस्था समस्याको रूपमा विद्यमान रहेको कुरा अध्ययनमा देखिएको छ, अतः हाल ETDS Online System बाट पेश गर्ने व्यवस्था भए पनि Manually पेश गरेका TDS विवरण कम्प्युटर प्रणालीमा राख्ने व्यवस्था नभएको सन्दर्भमा सो को समेत व्यवस्था गर्ने र उक्त Software मा Monitoring को लागि आवश्यक अन्य रिपोर्टको समेत

व्यवस्था गर्ने । यसका साथै,

- IT Friendly एवं दक्ष कर्मचारीको व्यवस्था गर्ने,
- सूचना प्रविधि सम्बन्धी पर्याप्त पूर्वाधारहरूको व्यवस्था गर्ने,
- करदाता शिक्षालाई लक्षित बर्गसम्म पुग्ने गरी Need Base र प्रभावकारी बनाउने,
- Self Verification को System कार्यान्वयनमा ल्याई e-TDS प्रक्रियालाई सरलीकरण गर्ने,
- करदाताहरूको लागि Internet सहितका पर्याप्त Computer राखी e-Desk सेवा उपलब्ध गराउने,
- e-TDS System मा नआएका कर कट्टीकर्ताहरूलाई लक्षित गरी तालीम, जानकारीमूलक सूचनाहरू वितरण गरी करदातालाई सवल एवं सक्षम बनाउने, तालीम, अन्तरक्रिया सञ्चालन तथा जानकारीमूलक निर्देशिकाहरू वितरणका साथै आवश्यक श्रोतको व्यवस्था गर्ने,
- ६. श्रोतमा कर कट्टीको सूची लामो तथा व्यावसायिक कारोवारहरूपनि समावेश गरिएमा कमजोर राजस्व प्रशासनको सूचक भनि अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा स्वीकार गरिएको छ । तसर्थ छरिएका ससाना तथा व्यक्तिगत रूपमा लेखा राख्न कठिन विषय समावेश भुक्तानिहरूमा मात्र श्रोतमा कर कट्टीको व्यवस्था हुनुपर्छ ।
- ७. लेख रचना र प्रश्नपत्र तयार तथा उत्तर पुस्तिका जाँच गरे वापतको भुक्तानी : आयकर ऐन, २०५८ मा आर्थिक ऐन २०६१ ले गरेको संशोधनमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८(४) मा (कज्ञ) थप गरिएको थियो । उक्त थप व्यवस्थामा पत्र पत्रिकामा प्रकाशित लेख रचना वापतको भुक्तानी र प्रश्नपत्र तयार गरेवापत तथा उत्तर पुस्तिका जाँच गरेवापतको भुक्तानी आदि सेवा वापतको भुक्तानीमा अग्रिम कर कट्टी नहुने व्यवस्था भएको छ । ऐनको यस व्यवस्था थप हुन अगाडी यस्तो आयको भुक्तानीमा १५ प्रतिशतले अग्रिम कर कट्टी हुने र त्यस्तो भुक्तानी अन्तिम कर कट्टी हुने भुक्तानी भएकोले आयमा समावेश गर्नु पर्दैनथ्यो । ऐनको यस व्यवस्थाले उपरोक्त अनुसारको आयमा समेत सामान्य दरमा कर लाने अवस्था सिर्जना

भएको छ। यस प्रकारको आय प्राकृतिक व्यक्तिको मात्र आय हुने भएकाले र यस्तो आय पटके आय भएकोले विभिन्न पटक प्राप्त गरेको आयको लेखांकन गरी राख्नु व्यवहारिक देखिदैन। विभिन्न पटके आय हुने र त्यस्तो आयहरू लेखांकन गरी स्वयंकर निर्धारण गरी अग्रिम कर कट्टी गरी विवरण समेत पेश गर्न कठीन हुन्छ। अग्रिम कर कट्टी Hard to Catch लाई करको दायरामा ल्याउने उद्देश्यले गरिएको व्यवस्था भएकोले यस किसिमको आयको भुक्तानीमा अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने र त्यस्तो अग्रिम कर कट्टी अन्तिम कर कट्टी हुने भुक्तानीको रूपमा ऐनको दफा ९२ मा समावेश गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ।

- House Rent Management Software निर्माण गर्ने,
 - घर बहाल कर सर्वेक्षण गरी संकलन भएका सूचनाहरूलाई प्रविष्टि गर्ने र सूचना स्रोत निर्माण गर्न House Rent Management Software निर्माण गर्ने,
 - महानगर पालिका उपमहानगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिहरूले व्यवसायिक एवं निजी आवासको लागि नक्सा तथा निर्माण स्वीकृति प्रदान गरेको, निर्माण सम्पन्न भएको भवनहरूको तथ्यांक सोभै उक्त सफ्टवेयरमा upload गर्ने गरी प्रबन्ध मिलाउने,
 - प्रथम चरणमा व्यावसायिक भवन तथा कम्प्लेक्सहरूको तथ्यांक संकलन गरी तदनुसार घरबहाल कर संकलन भए नभएको अनुगमन गर्ने।
 - घरबहाल कर तथ्यांक संकलन गर्न outsourcing गर्ने।
९. बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट ऋण

लाई निर्माण गरेको घर जग्गामा तिरेको व्याजको रकम खर्च कट्टी गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने।

- १०. घर बहाल करलाई खानेपानी, विजुली, टेलिफोनको विलसंग आवद्ध गरी वर्षमा एक पटक बहालकर चुक्ता भए पछिमात्र सेवा दिने व्यवस्था गर्ने।
- ११. विवरण अनुसारको कर रकम दाखिला तोकिएको म्यादभित्र नभएको अवस्थामा System ले व्याज, शुल्क गणना गर्ने व्यवस्थाहुनु पर्ने,
- ११. कर सम्बन्धी मध्यस्थकर्ताहरू जस्तै, कर सहयोगी, कर लेखा परीक्षक, चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट, लेखा तथा कानूनी परामर्शदाताहरूलाई समेत यस सम्बन्धमा जिम्मेवार बनाउने।

निष्कर्ष (Conclusion)

स्रोतमा करकट्टी (TDS) आयकर संकलनको एउटा विधि हो। TDS सम्बन्धि विद्यमान कानूनी व्यवस्थाहरूलाई प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गरेमा असंगठित क्षेत्र एवं निस्कृय आय हुने प्राकृतिक व्यक्तिहरू (Hard to Tax Group) बाट राजस्व चुहावट रोकिने तथा कर लाग्ने कारोबार गर्ने बढी करदाताहरू आयकरको दायरामा आउने र करको आर्थिक लागत, कर परिपालन खर्च तथा संकलन खर्च कम भई सरकारलाई अग्रिम रूपमा नियमित रूपले राजस्व संकलन हुने देखिन्छ। TDS System को प्रभावकारिता र सफलता Tax Administration को सक्षमता, एवं करकट्टी गर्ने निकाय (Withholding Agency) र कर कट्टिने व्यक्तिको (Withholdee) सहभागितामा निर्भर गर्दछ। TDS System ले सफलता पाउनु भनेको करदाताको Doing Business Cost घट्ने र कर प्रशासनको Tax Collection Cost

कम हुनु हो। असंगठित क्षेत्र एवं निस्कृय आय हुने प्राकृतिक व्यक्तिहरू (Hard to Tax Group) बाट राजस्व चुहावट रोकिने तथा कर लाग्ने कारोबार गर्ने बढी करदाताहरू आयकरको दायरामा आउन सक्ने भएकोले यो प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन कर प्रशासन, करदाता र प्रणालीगत सुधारको खाँचो रहेको देखिन्छ। अतः पर्याप्त मात्रामा करदाता शिक्षा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने, कर प्रशासनको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, कर प्रशासन, अन्य सरकारी कार्यालयहरू र करदाताहरूलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाउन आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने, Withholder लाई Self Verification को अधिकार दिने, कुनै पनि स्थानमा रहेको बाणिज्य बैंकमा TDS को रकम दाखिला गर्न सक्ने प्रणाली ABBS लागू गर्ने, Withholdee लाई पनि यस प्रणालीको उपयोगिताबारे पर्याप्त जानकारी दिने, तोकिएको प्रक्रियामा नआउने करदातालाई Enforcement गर्ने जस्ता गतिविधिहरू संचालन गर्न सकेमा प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन सकिने देखिन्छ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू:

- आयकर ऐन, २०५८ तथा आयकर नियमावली, २०५९।
- मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ तथा मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली,
- आन्तरिक राजस्व विभागका वार्षिक प्रतिवेदनहरू
- strategic plan(2012/13-2016/17), Inland Revenue Department, Kathmandu.
- म्यानेजमेन्ट सेमीनार २०७१ को कार्यपत्र
- आन्तरिक राजस्व विभाग अर्न्तगत गठन भएका विभिन्न समितिहरूको प्रतिवेदनहरू
- www.ird.gov.np
- भुक्तानीमा करकट्टी निर्देशिका।
- विभागको सूचना प्रविधि महाशाखाबाट प्राप्त तथ्यांकहरू।



प्रकाशक
आन्तरिक राजस्व विभाग
लाजिम्पाट, काठमाडौं

फोन नं.: ०१-४४१५८०२, ४४१५८०३, ४४१९७१९
Email: taxbulletin@ird.gov.np
website: www.ird.gov.np

संरक्षक

चुडामणि शर्मा

संयोजन
दीपक अधिकारी

सल्लाहकार

राममणि दुवाडी अर्जुनप्रसाद पोखरेल
चन्द्रकला पौडेल लक्ष्मीप्रसाद यादव

सम्पादन समूह

सम्भना बराल लालबहादुर खत्री
शिवलाल तिवारी प्रकाश शर्मा ढकाल
युक्तप्रसाद सुवेदी